

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών
— ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΟ 1837 —

Τμήμα Θεολογίας

Τομέας Πατερικών Σπουδών, Ιστορίας Δογμάτων και Συμβολικής

Διπλωματική Εργασία

«Το περί Ουρανού Κρίσις έργο του Αγ. Αθανασίου του Παρίου»

Επιβλέπων Καθηγητής: Αρχιμ. Αρίσταρχος Γκρέκας

Νικόλαος Γεωργαντώνης

Α.Μ.: 542

Σπάρτη 2020

Πρόλογος

Ο Άγιος Αθανάσιος ο Πάριος δίδαξε και καθοδήγησε το χριστεπώνυμο πλήρωμα προς την εν Χριστώ ζωή. Η συμβολή του στην θεολογία της Ορθοδόξου Εκκλησίας αποτελεί αξία ανεκτίμητη και σπουδαία. Ο τρόπος που συγγράφει, που μιλά στον αναγνώστη, τον μεί στα πλούτη της Ορθοδόξου πίστεως.

Ο λόγος που επιλέχθηκε το συγκεκριμένο θέμα ήταν, για να γίνει φανερό κατά πρώτον το θαύμα του Αγ. Σπυρίδωνα κατά τους Ρωμαιοκαθολικούς και δεύτερον το σημαντικό πρόσωπο του Αγ. Αθανασίου του Παρίου. Τόσο το θαύμα «Ουρανού Κρίσις» όσο και ο Αθανάσιος Πάριος δεν έχουν μελετηθεί λεπτομερώς. Για τον Αθανάσιο Πάριο υπάρχει υλικό και τα τελευταία χρόνια εμφανίζεται ένα ενδιαφέρον στην επανέκδοση των έργων του όπως για παράδειγμα η προσπάθεια του κ. Ζαννή Ιωάννη («Απολογία Χριστιανική», «Αλεξίκακον Φάρμακον» και «Αντιφώνησις») δια μέσου του εκδοτικού οίκου «Γρηγόρη». Διαμέσου της έρευνας, αποδεικνύεται ο ρόλος των θαυμάτων στην Θεολογία της Ορθοδόξου Εκκλησίας αλλά και η Εκκλησιολογικές διαφορές που φανερώθηκαν ακόμη περισσότερο με το συγκεκριμένο θαύμα μεταξύ των Ρωμαιοκαθολικών και Ορθοδόξων.

Το ενδιαφέρον μου για περαιτέρω έρευνα πάνω στους Κολλυβάδες Πατέρες μου δημιουργήθηκε, καθώς άκουγα συχνά για αυτούς από τον μακαριστό Γέροντα Εφραίμ τον Αριζονίτη. Η προσήλωση στην πίστη και παράδοση είναι κάτι πολύ αναγκαίο για τους ομογενείς Έλληνες του εξωτερικού, ώστε να μείνουν κοντά στην Ορθοδοξία και Ελληνικό πολιτισμό των προγόνων τους. Για αυτό το λόγο, τα θέματα για την αναβίωση της Πατερικής σκέψεως και ζωντανή λειτουργική παράδοση που μας παρέδωσαν οι Κολλυβάδες πατέρες ή μάλλον οι «Φιλοκαλικοί Αναγεννητές» με έκανε να θελήσω να ερευνήσω όσο μπορούσα την ζωή και διδασκαλία του Αθανασίου Παρίου, ώστε να κατανοήσω όσο γίνεται την διδασκαλία αυτών των θεόπνευστων Πατέρων.

Αρχικά θα ήθελα να ευχαριστήσω τον καθηγητή μου, Πανοσιολογιώτατο Αρχιμανδρίτη π. Αρίσταρχο Γκρέκα για την πολύτιμη βοήθεια και συμπαράσταση κατά τη διάρκεια της έρευνας και συγγραφής της μεταπτυχιακής μου διατριβής.

Θερμές ευχαριστίες οφείλονται στον μακαριστό πλέον καθηγητή και πνευματικό πατέρα, π. Γεώργιο Μεταλληνό που μου έδωσε την ιδέα να ασχοληθώ με τον Αθανάσιο τον Πάριο, αλλά και συγκεκριμένα με αυτό το θαύμα που είχε γίνει στην γενέτειρα του π. Γεωργίου.

Στην συνέχεια θα ήθελα να ευχαριστήσω τους γονείς μου που με βοήθησαν να φτάσω μέχρι αυτό το σημείο και να παραδώσω αυτή την μεταπτυχιακή εργασία.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους όσοι βοήθησαν και συμπαραστάθηκαν σε αυτή τη προσπάθεια ώστε να βγει όσο το δυνατόν η καλύτερη προσπάθεια.

Πίνακας Περιεχομένων

Πρόλογος.....	2
Περιεχόμενα	4
Βραχυγραφίες.....	6
Εισαγωγή	7

Κεφάλαιο 1^ο: Ο Αγ. Αθανάσιος και η Εποχή του

1. Ο Βίος του.....	12
2. Το Ιστορικό Πλαίσιο της Εποχής	
i. Επτάνησα και Ελλαδικός Χώρος	25
ii. Πολιτικά Γεγονότα με Βενετούς και Τούρκους στα Επτάνησα	29
3. Οι Πνευματικές κινήσεις της Εποχής	
i. Διαφωτισμός – Ανθρωπισμός	33
ii. Αδαμάντιος Κοραΐς – Αγ. Αθανάσιος ο Πάριος	39
4. Η Ανατολική Ορθόδοξη Εκκλησία κατά τον 18 ^ο Αιώνα	
i. Επτάνησα.....	43
ii. Οικουμενικό Πατριαρχείο – Ελλαδικός χώρος.....	46
iii. Κολλυβάδες.....	50

Κεφάλαιο 2^ο: Έργο «Ουρανού Κρίσις»

1. Περί Θαυμάτων.....	63
2. Τόπος και Ιστορικές συνθήκες του θαύματος.....	65
3. Λόγος συγγραφής του έργου	68
4. Δομή του έργου και το περιεχόμενο του	71
i. Α' Κεφάλαιο.....	75
ii. Β' Κεφάλαιο.....	80
iii. Γ' Κεφάλαιο	83
iv. Δ' Κεφάλαιο	85

ν. Βίος του Αγ. Κλήμεντα Αρχιεπισκόπου Αχρίδος	88
5. Θεολογικό περιεχόμενο	96
i. Η Εκκλησιολογική σημασία του Θαύματος του Αγ. Σπυρίδωνα	101
6. Λειτουργική επεξεργασία της Ακολουθίας.....	107
Συμπεράσματα	112
Βιβλιογραφία.....	116
Παράρτημα	128

Βραχυγραφίες

Θ.Η.Ε.	Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαίδεια
ΕΕΘΣΠΑ	Επιστημονική Επετηρίδα Εθνικού Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών Θεολογικής Σχολής
ΜΙΕΤ	Μορφωτικού Ιδρύματος Εθνικής Τραπέζης
DTC	Dictionnaire de Theologie Catholique
PG	Patrologia Graeca Migne
ΕΕΑΠΘΣ	Αριστοτέλειον Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης Επιστημονική Επετηρίς της Θεολογικής Σχολής

Εισαγωγή

Κοιτάζοντας την Ιστορία, για να μπορέσει κάποιος να πραγματοποιήσει την σωστή εκτίμηση της, πρέπει να την εξετάσει, «... μέσα από το δικό της πρίσμα και με βάση τα δικά της κριτήρια, για να μπορέσουμε να πάρουμε μια κατά το δυνατό πιστότερη της εικόνα.»¹

Για να κατανοηθούν οι συνθήκες της εποχής που δρά ο Άγιος Αθανάσιος ο Πάριος, πρέπει να αναφερθεί πρώτα το ιστορικό πλαίσιο της εποχής που έζησε. Η πολιτική κατάσταση του 18^{ου} αιώνας ήταν σε μια δυσχερή θέση, επειδή ο Ελλαδικός χώρος βρισκόταν υπό την κατοχή των Οθωμανών Τούρκων, γεγονός που δημιούργησε διάφορες προκλήσεις στον λαό. Αλλά πέρα από τον Ελλαδικό χώρο, σημαντική σημασία έπαιξαν και τα γεγονότα που έγιναν στα Επτάνησα. Τα γεγονότα, υπό κάποιων συνθηκών, αλληλοεπιδρούν μεταξύ τους. Οι αλλαγές στις συνειδήσεις των υποτελών Ελλήνων δοκιμάστηκαν κατά την επαφή και επήρεια της Δυτικής (Γαλλικής Διαφωτιστικής) σκέψεως που εισήλθε στον Ελλαδικό χώρο αυτή τη εποχή ακολουθώντας την Γαλλική επανάσταση.

Για τα ιστορικά στοιχεία της περιόδου υπάρχει πλούσιο υλικό. Για τον Αγ. Αθανάσιο τον Παρίου υπάρχει επίσης αρκετό υλικό, καθώς και πρόσφατο ενδιαφέρον για τα έργα του όπως π.χ. Απολογία Χριστιανική, Αλεξιτήριο και Αλεξικάκον Φάρμακον που εκδόθηκαν πρόσφατα από τον εκδοτικό οίκο «Γρηγόρης». Η σκέψη ήταν να βγει ένα άλλο έργο του Αγίου Αθανασίου του Παρίου που θα χτίσει πάνω στην πλούσια θεολογική παιδεία αλλά και την φώτιση του Αγίου που είναι ήδη γνωστή από τα έργα του.

Στην παρούσα μεταπτυχιακή εργασία θα εξεταστεί στο πρώτο κεφάλαιο ο βίος του Αγίου. Έπειτα, θα αναλυθεί το ιστορικό πλαίσιο της εποχής, με έμφαση στα Επτάνησα και τον Ελλαδικό χώρο αλλά και τα πολιτικά

¹ Μεταλληνού π. Γεωργίου, *Τουρκοκρατία. Οι Έλληνες στην Οθωμανική Αυτοκρατορία*, 1^η Εκδ, Εκδ. Ακρίτας, 4^η ανατύπωση, Αθήνα 2000, σ. 18.

γεγονότα μεταξύ των Βενετών και Τούρκων στα Επτάνησα. Μετά θα αναπτυχθεί το υποκεφάλαιο για τις πνευματικές κινήσεις της εποχής, όπως του Διαφωτισμού – Ανθρωπισμού, μαζί με τις διαφορές του Αδαμαντίου Κοραή με τον Αθανάσιο Πάριο. Στο τέλος του 1^{ου} κεφαλαίου, θα εξεταστεί η κατάσταση της Ανατολικής Ορθόδοξης Εκκλησίας κατά τον 18^ο αιώνα όπως δρα στα Επτάνησα, το Οικουμενικό Πατριαρχείο και η κατάσταση του μετά την Άλωση της Κωνσταντινούπολης (1453) μέχρι τον 18^ο αιώνα μαζί με την σχέση του με τον Ελλαδικό χώρο. Τελευταίως, θα αναλυθεί το θέμα των Κολλυβάδων και Αντικολλυβάδων.

Στο 2^ο Κεφάλαιο εξετάζεται το έργο «Ουρανού Κρίσις» του Αθανασίου Παρίου. Αρχικά, θα γίνει μια αναφορά περί θαυμάτων, ώστε να κατανοηθεί καλύτερα το έργο αυτό. Έπειτα, θα αναλυθεί ο τόπος, χρόνος και ιστορικές συνθήκες αυτού του θαύματος. Μετά, θα εξεταστεί ο λόγος που γράφτηκε αυτό το έργο αλλά και η δομή και περιεχόμενο του μαζί με ένα θαύμα που έγινε κατά την εορτή της Μεταμορφώσεως στο Σαράγι Μπουρνού (κοντά στα θαλάσσια τείχη στην Βοσπόρια Άκρα της Κωνσταντινούπολης). Επίσης, σε υποκεφάλαιο θα αναλυθεί και το δεύτερο μέρος της εργασίας που είναι ο βίος του Αγ. Κλήμεντα Αρχιεπισκόπου Αχρίδος και πάσης Βουλγαρίας. Στη συνέχεια, θα αναφερθεί το θεολογικό του περιεχόμενο με υποκεφάλαιο τη εκκλησιολογική σημασία του θαύματος του Αγ. Σπυρίδωνα. Τέλος, θα υπάρξει λειτουργική επεξεργασία της Ακολουθίας του Θαύματος που υπάρχει στο έργο αυτό και σε παράρτημα το εξώφυλλο της 2^{ης} εκδόσεως όπου βασίστηκε αυτή η εργασία.

Το έργο «Ουρανού Κρίσις» του Αγ. Αθανασίου του Παρίου μπορεί εκτός από ιστορικό, να καταλογιστεί συγχρόνως ως αγιολογικό και δογματικό/ομολογιακό. Γράφεται σε μια περίοδο με αρκετές προκλήσεις για τον Ελλαδικό χώρο. Υπάρχει το γεγονός της υποδούλωσης των Ελλήνων από τους Οθωμανούς αλλά εγκυμονεί μια μεγαλύτερη πρόκληση. Σε αυτή τη περίοδο, έργα όπως το «Ουρανού Κρίσις» είχαν μεγάλη επιρροή στο πλήρωμα της Ορθόδοξου Εκκλησίας, τονίζοντας την εσχατολογική

πρακτική. Υποστηρίζεται ότι με την ελευθερία του σώματος των Ελλήνων από τον Τουρκικό ζυγό θα έπεφτε μια νέα, χειρότερη αιχμαλωσία από τους Φράγκους που δεν θα αιχμαλώτιζε το σώμα αλλά τη ψυχή.

Επιπλέον, είναι απαραίτητο να οριστεί τι ακριβώς είναι το θαύμα και ποιά η σημασία του για την Ορθόδοξη Χριστιανική Ανατολή. Είναι κάτι που ο κάθε Χριστιανός το βιώνει και κατανοεί διαφορετικά. Η έννοια των θαυμάτων, σύμφωνα με την Αγία Γραφή, φανερώνεται π.χ. στο θαύμα των δύο τυφλών, που ρώτησε ο Ιησούς Χριστός εάν πίστευαν ότι μπορεί να τους κάνει καλά και αυτοί απάντησαν ότι μπορούσε, δεχόμενοι την ίαση των ματιών τους, ένα γεγονός που προκάλεσε δέος στους αυτόπτες μάρτυρες, γινόμενο μόνο με παρέμβαση του Θεού και προϋποθέτοντας την πίστη². Είναι δηλαδή γεγονότα που δεν μπορούν να εξηγηθούν με τους φυσικούς όρους της λογικής μας. Τα θαύματα επιτελούνται από τον Θεό ή μέσω ενός αγίου που είναι εν ζωή ή μετά την κοίμηση του. Αυτά περιλαμβάνουν πολλά και διάφορα γεγονότα που δεν αποσκοπούν στον εντυπωσιασμό, αλλά στην σωτηρία της ψυχής του ανθρώπου. Επεμβαίνει ο Θεός στον χωροχρόνο, για να ωφελήσει τον εκάστοτε πιστό. Η Θεία Χάρις είναι αυτή που κατευθύνει και φωτίζει τον άνθρωπο στη ζωή του. Δεν περιορίζεται από τους φυσικούς νόμους αλλά ούτε τους καταλύει όταν επιτελεί θαύμα, αλλά τους αναστέλλει προσωρινά λόγω της άπειρης αγάπης Του προς τον άνθρωπο.³ Η Θεία Χάρις που πηγάζει από την Αγ. Τριάδα προς την Εκκλησία, και τον κόσμο λειτουργούν ευεργετικά προς την σωτηρία του ανθρώπου από την αμαρτία⁴.

Επίσης, υπάρχει στην παράδοση της Ορθοδόξου Εκκλησίας η έννοια της μεσιτείας της Υπεραγίας Θεοτόκου και των Αγίων, των προσευχών και αιτημάτων προς τον Θεό.⁵ Το θαύμα όμως προϋποθέτει πίστη, όπως

² Μτθ. θ', 27 – 32· Θ.Η.Ε., Τόμος ΣΤ', σ. 111.

³ Τσάμη Δημητρίου, *Η Αγιολογία της Ορθόδοξης Εκκλησίας*, εκδ. Πουρνάρα, Θεσσαλονίκη 2010 σ. 142.

⁴ Ιουστίνου Πόποβιτς, *Άνθρωπος και Θεάνθρωπος*, Γ' Εκδ., εκδ. Αστήρ, Αθήνα 1974, σ. 163.

⁵ Ιουστίνου Πόποβιτς, *Άνθρωπος και Θεάνθρωπος*, σ. 138.

φαίνεται στην Καινή Διαθήκη από τα διάφορα θαύματα που επιτέλεσε ο Ιησούς Χριστός. Υπάρχει πολλές φορές η αντικρουόμενη σκέψη ότι τα περισσότερα θαύματα που είναι γραμμένα στα συναξάρια των Αγίων εμπεριέχουν στοιχεία υπερβολών, για να εντυπωσιάσουν και να ενθαρρύνουν τους Χριστιανούς κάθε εποχής. Το θαύμα έρχεται ως πρόκληση στην ορθολογιστική λογική μας. Ο ανθρώπινος νους δεν μπορεί να κατανοήσει τι υπάρχει εκτός από αυτό που πέφτει στην αντίληψη του. Επίσης, δεν μπορεί να θεωρηθεί το θαύμα κριτήριο, για να πιστέψει κάποιος. Μελετώντας τα διάφορα θαύματα που επιτέλεσε ο Ιησούς Χριστός, γίνεται φανερό ότι αυτά δεν οδηγούσαν προς την πίστη, αλλά την προϋπόθεταν.⁶ Τα θαύματα δεν ενισχύουν πάντα την πίστη, γιατί αν γινόταν πάντα αυτό, τότε όλοι οι Ιουδαίοι που έβλεπαν τα θαύματα του Ιησού Χριστού θα Τον πίστευαν ως Θεό. Τέτοιο παράδειγμα είναι η θεραπεία ενός παραλυτικού που ο Ιησούς Χριστός τον θεράπευσε λέγοντας του ότι του συγχωρέθηκαν οι αμαρτίες.⁷ Εκεί σκέφτηκαν οι Γραμματείς ότι βλασφημεί ο Ιησούς Χριστός. Αν και είδαν το θαύμα να γίνεται μπροστά τους, δεν το πίστεψαν, αλλά έμειναν στον λόγο Του και αμέσως είπαν ότι βλασφημεί.⁸ Έτσι, αποδεικνύεται ότι βασική προϋπόθεση του θαύματος είναι η πίστη.

Άλλο βασικό στοιχείο του θαύματος είναι η σιωπή και η μυστικότητα. Τις περισσότερες φορές που ο Χριστός επιτελεί τα θαύματα, αυτά δεν γίνονταν μπροστά σε κόσμο. Ο Ιησούς Χριστός ζητάει, για παράδειγμα, κατά τη θεραπεία ενός λεπρού, να μην αποκαλυφθεί σε κανέναν τι έγινε⁹. Συν των ανωτέρω στοιχείων του θαύματος, προστίθεται και η Αγάπη του Θεού προς τον άνθρωπο.

Το θαύμα δεν επιτελείται μόνο από κάποιο πρόσωπο, αλλά γίνεται από τον Θεό δια μέσου κάποιου προσώπου (Αγίου ή Αγίας). Το θαύμα του Αγ. Σπυρίδωνα κατά τους Ρωμαιοκαθολικούς δεν έγινε με την δύναμη του

⁶ Ιουστίνου Πόποβιτς, *Άνθρωπος και Θεάνθρωπος*, σ. 143.

⁷ Μτ. Θ', 2.

⁸ Μτ. Θ', 3.

⁹ Λκ. Ε', 14.

Αγίου, αλλά από τον Θεό και δια μέσου του Αγίου. Στην προκειμένη περίπτωση, ήταν για να δείξουν, όπως λέει και ο Αγ. Αθανάσιος ο Πάριος, ποιά είναι η αληθινή πίστη στον κόσμο που φανερώθηκε με κρίση του ουρανού¹⁰.

Εν τέλει, είναι αναγκαίο να γνωρίζουμε την ιστορία της περιόδου που δρώ ο Αγ. Αθανάσιος ο Πάριος και περί της έννοιας του θαύματος για να καταστεί κατανοητό όσο καλύτερα, το θαύμα της «Κρίσεως του Ουρανού» και γενικά η παρούσα εργασία.

Κεφάλαιο 1^{ον}: Ο Αγ. Αθανάσιος και η Εποχή του

1. Ο Βίος του

¹⁰ Αθανασίου Παρίου, *Ουρανού Κρίσις*, Β' Εκδ., Εκδ. Νικολάου Αγγελίδου, Αθήνα 1850, σ. 20, 21.

Ο Άγιος Αθανάσιος ο Πάριος αγιοκατατάχθηκε το 1995 από την Ορθόδοξη Εκκλησία και είναι συγγραφέας ανάμεσα άλλων έργων, του έργου «Ουρανού Κρίσις» που θα εξεταστεί στη συνέχεια. Ήταν ένας από τους πιο διακεκριμένους θεολόγους και διδάσκαλος του 18^{ου} αιώνα και εργάστηκε για την φώτιση και καθοδήγηση του Γένους κατά τη δύσκολη περίοδο της Τουρκοκρατίας. Υπήρξε ηγετικό μέλος των Κολλυβάδων Πατέρων, ενός ισχυρού κινήματος το οποίο εργάστηκε για το θέμα των μνημοσύνων αλλά και για την καθ' όλη διατήρηση της Ορθοδόξου πίστεως και παράδοσης ανόθευτη από κάθε επιρροή. Μέχρι το τέλος της ζωής του, αντιτάχθηκε στον Ευρωπαϊκό Διαφωτισμό και κάθε τι που ερχόταν από την Δύση ως αλλοίωση στην Ανατολική (Ορθόδοξη) Παράδοση¹¹.

Γεννήθηκε στο χωριό Κόστος της Πάρου περίπου το 1721¹². Για την ακριβή χρονολογία της γεννήσεως του αγίου, υπάρχουν διάφορες γνώμες από τους διάφορους μελετητές¹³.

Είναι γνωστό ότι το όνομα της οικογένειας του ήταν Τούλιος¹⁴. Ο πατέρας του, Απόστολος Τούλιος, καταγόταν από τη Σίφνο και εγκαταστάθηκε στην Πάρο, όπου απέκτησε μεγάλη περιουσία¹⁵. Η μητέρα του ήταν από την Κωστό Πάρου¹⁶. Μαζί με τον Αθανάσιο, είχε

¹¹ Μεταλληνού π. Γεωργίου, Αθανάσιος Πάριος (1721 – 1813), *ΕΕΘΣΠΑ 30*, Αθήνα 1995, σ. 293

¹² Αθανασίου Παρίου, *Αλεξικάκον Φάρμακον*, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 2016, σ. 9· Δημητρακοπούλου Ανδρονίκου Κ., *Ορθόδοξος Ελλάς: ήτοι περί των Ελλήνων των Γραψάντων κατά Λατίνων και περί των συγγραμμάτων αυτών*, εκδ. Μετζγέρ και Βίτιγ, εν Λειψία 1872, σ. 197· Ζήση Θεοδώρου, *Κολλυβαδικά. Άγιος Νικόδημος Αγιορείτης, Άγιος Αθανάσιος Πάριος*, εκδ. Τέρτιος, Θεσσαλονίκη 2004, σ. 39.

¹³ Καλαμάτα Αθανασίου, Ο Βίος του Αγίου Αθανασίου του Παρίου. Χρονολογικά, *Πρακτικά Επιστημονικού Συνεδρίου Άγιος Αθανάσιος ο Πάριος (29 Σεπτεμβρίου - 4 Οκτωβρίου 1998)*, εκδ. Ιερά Μητρόπολις Παροναξίας Ιερών Προσκύνημα Παναγίας Εκατονταφυλιανής Πάρου, Πάρος 2000, σ. 50· Αρκά, Ν., *Αθανάσιος ο Πάριος*, Αθήνα 1960, σ. 16· Αμάντου, Κ., *Τα γράμματα εις την Χίον κατά την Τουρκοκρατίαν 1566 – 1822*, εκδ. Καραβίας, σ. 18· Μπαλάνου, Δ., *Αθανάσιος ο Πάριος, Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια 2,9*· Petit, L., *Athanase de Paros, DTC 1*, 2189.

¹⁴ Μεταλληνού π. Γ., *Αθανάσιος Πάριος*, σ. 293.

¹⁵ Καλαμάτα Αθανασίου, , Ο Βίος του Αγίου Αθανασίου του Παρίου. Χρονολογικά, *Πρακτικά Επιστημονικού Συνεδρίου Άγιος Αθανάσιος ο Πάριος*, σ.51.

¹⁶ Καραμπέτσου Αθηνά, *Αθανάσιος ο Πάριος*, Εκκλησιαστικά Εκδόσεις Εθνικής Εκατονπεντηκονταετηρίτιδος, Αθήνα 1974, σ. 26.

και άλλα τρία παιδιά, τους Κωνσταντίνο, Δημήτριο και τη Μαρούσα¹⁷. Η επωνυμία «Πάριος» δόθηκε λόγω της καταγωγής του, κάτι που συνηθιζόταν εκείνη την εποχή¹⁸.

Τα πρώτα γράμματα τα έμαθε ο Άγιος στο νησί του, πιθανώς από κάποιον ιερέα, καλόγερο ή περιοδεύων διδάσκαλο¹⁹. Ο Αθανάσιος ήταν «άπληστος και ακαταπόνητος εις την φιλομάθειαν του...», καθώς νύχτα και ημέρα μελετούσε την Αγ. Γραφή και παράλληλα, βίωνε την Ορθοδοξία, πηγαίνοντας από νωρίς σε όλες τις ακολουθίες²⁰. Μετά, περίπου το 1745, πήγε για έξι χρόνια στην «Ευαγγελική Σχολή» της Σμύρνης, όπου παρακολούθησε μαθήματα από τον Ιερόθεο Δενδρινό (1697 – 1780)²¹. Η σχολή της Σμύρνης αποτελούσε μια σημαντική σχολή που ιδρύθηκε στις 22 Ιουνίου του 1733²². Σε αυτή τη Σχολή, σπούδαζαν ρητορική, φιλοσοφία, ποιητική και θεολογία και ακολουθούσε ως πρότυπο την Πατριάδα σχολή όπου είχε φοιτήσει ο Ιερόθεος Δενδρινός²³. Υπήρχε επιρροή στον Πάριο από τον διδάσκαλο του Ιερόθεο, όπως φαίνεται από ένα απόσπασμα του Ιώσηπου Μοισιόδακος²⁴. Αυτές οι αντιδυτικές και αντιδιαφωτιστικές αντιλήψεις τον

¹⁷ Καλαμάτα Αθανασίου, Ο Βίος του Αγίου Αθανασίου του Παρίου. Χρονολογικά, *Πρακτικά Επιστημονικού Συνεδρίου Αγίος Αθανάσιος ο Πάριος*, σ.52.

¹⁸ Καλαμάτα, Αθανασίου, Ο Βίος του Αγίου Αθανασίου του Παρίου. Χρονολογικά, *Πρακτικά Επιστημονικού Συνεδρίου Αγίος Αθανάσιος ο Πάριος*, σ.51· Π. Κιτρομηλίδη, *Ιώσηπος Μοισιόδαξ*. Οι συντεταγμένες της βαλκανικής σκέψης τον 18^ο αιώνα, εκδ. ΜΙΕΤ, Αθήνα 1985, σ. 34.

¹⁹ Καραμπέτσου Αθηνά, *Αθανάσιος ο Πάριος*, σ. 26.

²⁰ Ο.π., σ. 29, 30.

²¹ Αθανάσιος Πάριος, *Αλεξικάκον Φάρμακον*, σ. 10· Ζήση Θεοδώρου, *Κολλυβαδικά. Άγιος Νικόδημος Αγιορείτης, Άγιος Αθανάσιος Πάριος*, σ. 40.

²² Καλαμάτα Αθανασίου, Ο Βίος του Αγίου Αθανασίου του Παρίου. Χρονολογικά, *Πρακτικά Επιστημονικού Συνεδρίου Αγίος Αθανάσιος ο Πάριος*, σ.53: «αυτήν την εποχή, και λίγο αργότερα η Χίος και οι Κυδωνίες, θα αντικαταστήσει τα εκπαιδευτικά κέντρα της ηπειρωτικής Ελλάδας, προσελκύνοντας ένα κύμα από λογίους, απ'όλα τα μέρη της βαλκανικής χερσονήσου.»

²³ Καλαμάτα Αθανασίου, Ο Βίος του Αγίου Αθανασίου του Παρίου. Χρονολογικά, *Πρακτικά Επιστημονικού Συνεδρίου Αγίος Αθανάσιος ο Πάριος*, σ.53

²⁴ Καλαμάτα Αθανασίου, Ο Βίος του Αγίου Αθανασίου του Παρίου. Χρονολογικά, *Πρακτικά Επιστημονικού Συνεδρίου Αγίος Αθανάσιος ο Πάριος*, σ. 53, 54: «... τι δεν είπεν ο Ιερόθεος ο εξ Ιθάκης, ο διδάσκαλος της αυτής Σμύρνης, ώστε να αποτρέψη την ζητουμένην αντίληψιν, ως και απέτρεψε τέλος αυτήν; “Αθειίζουσι”, κατεβόα σφαδάζων ο ανήρ, όσοι σπουδάζωσιν εν τη Φραγγία και μετά την επιστροφήν αυτών συναθειίζουσι και ετέρους.»

σημάδεψαν στην μετέπειτα πορεία του, όπως και του συμμαθητού και συνασκητού του, Αγ. Νικόδημο Αγιορείτη.

Μετά από τις σπουδές του στη Σμύρνη, συνέχισε στο Αγ. Όρος, στην «Αθωνιάδα Σχολή» (περίπου το 1751 ή 1752)²⁵ όπου έμαθε τα «γραμματικά» μαθήματα κοντά στον Νεόφυτο Καυσοκαλυβίτη (1713 – 1784) και την φιλοσοφία με τον Ευγένιο Βούλγαρη (1716 – 1806)²⁶ μέχρι το 1756²⁷. Ο Αθανάσιος Πάριος, μέχρι το τέλος της ζωής του, ασχολήθηκε αποκλειστικά με την διδασκαλία αναλαμβάνοντας το 1753 την διεύθυνση της Αθωνιάδος Σχολής²⁸.

Κατά αυτά τα χρόνια (στην Αθωνιάδα Σχολή), ο Χαρίλαος Τζώγας, αναφέρει ότι πιθανώς, ο Αθανάσιος Πάριος να ήταν διδάσκαλος μαζί με τον Ευγένιο Βούλγαρη²⁹. Το 1758, κατόπιν εγκρίσεως του Ευγένιου Βούλγαρη, ο Αθανάσιος πήγε ως διδάσκαλος στην Θεσσαλονίκη όπου έμεινε μέχρι το 1762³⁰. Κατά άλλη πηγή, έμεινε μόνο δύο χρόνια στην Θεσσαλονίκη (1760) και έφυγε για να πάει να παρακολουθήσει μαθήματα κοντά στον Νικηφόρο Θεοτόκη³¹. Εκεί το 1760/1762 έκλεισε η σχολή λόγω ξεσπάσματος της πανώλης στην Θεσσαλονίκη. Για αυτό το λόγο, έφυγε ο Αθανάσιος Πάριος για την Κέρκυρα όπου άκουσε τα μαθήματα του Νικηφόρου Θεοτόκη³². Το 1760 (1762 κατά άλλη πηγή³³) πήγε στη Κέρκυρα που τότε ήταν υπό βενετική κυριαρχία για να διδάξει στην σχολή του Νικηφόρου Θεοτόκη (1721 – 1800), μένοντας κοντά του

²⁵ Μεταλληνού π. Γ., *Αθανάσιος Πάριος*, σ. 293· Ζήση Θεοδώρου, *Κολλυθαδικά. Άγιος Νικόδημος Αγιορείτης, Άγιος Αθανάσιος Πάριος*, σ. 40.

²⁶ Αθανάσιος Πάριος, *Αλεξίκακον Φάρμακον*, σ. 10.

²⁷ Τζώγας Χ., *Η Περί Μνημοσύνων Έρις εν Αγίω Όρει κατά τον ΙΗ' Αιώνα*, ΕΕΑΠΘΣ Παράρτημα Αρ. 3, Θεσσαλονίκη 1969, σ. 29.

²⁸ Καλαμάτα Αθανασίου, *Ο Βίος του Αγίου Αθανασίου του Παρίου. Χρονολογικά, Πρακτικά Επιστημονικού Συνεδρίου Άγιος Αθανάσιος ο Πάριος*, σ.56.

²⁹ Τζώγας Χ., *Η Περί Μνημοσύνων Έρις εν Αγίω Όρει κατά τον ΙΗ' Αιώνα*, σ. 29.

³⁰ Τζώγας Χ., *Η Περί Μνημοσύνων Έρις εν Αγίω Όρει κατά τον ΙΗ' Αιώνα*, σ. 29· Καλαμάτα Αθανασίου, *Ο Βίος του Αγίου Αθανασίου του Παρίου. Χρονολογικά, Πρακτικά Επιστημονικού Συνεδρίου Άγιος Αθανάσιος ο Πάριος*, σ.56.

³¹ Καλαμάτα Αθανασίου, *Ο Βίος του Αγίου Αθανασίου του Παρίου. Χρονολογικά, Πρακτικά Επιστημονικού Συνεδρίου Άγιος Αθανάσιος ο Πάριος*, σ. 61, 62.

³² Ζήση Θεοδώρου, *Κολλυθαδικά. Άγιος Νικόδημος Αγιορείτης, Άγιος Αθανάσιος Πάριος*, σ. 41.

³³ Τζώγας Χ., *Η Περί Μνημοσύνων Έρις εν Αγίω Όρει κατά τον ΙΗ' Αιώνα*, σ. 29.

ταυτόχρονα για μαθητεία, όπου ο Νικηφόρος δίδασκε φιλοσοφία, φυσική και ρητορική³⁴. Ίσως, κατά την παραμονή του Αθανασίου στην Κέρκυρα, άκουσε από αυτόπτες μάρτυρες το θαυμαστό γεγονός που είχε γίνει από τον Αγ. Σπυριδώνα και τον ώθησε να γράψει κάτι για αυτό. Ο Νικηφόρος Θεοτόκης ήταν άλλος ένας διδάσκαλος που επηρέασε τον Αθανάσιο για τη στάση που θα είχε έναντι του Βολταίρου και τους Ρωμαιοκαθολικούς³⁵. Αυτό συμπεραίνεται από δύο ανώνυμα έργα του Ν. Θεοτόκη, «Ἀπόκρισις Ὁρθοδόξου τινός» (Χάλλη 1775) και «Ἀπόδειξις τοῦ κύρους τῶ τῆς Νέας καί Παλαιᾶς Διαθήκης Βιβλίων» (Βιέννη 1794) που εναντιωνόντουσαν κατά του Βολταίρου και του Καθολικισμού³⁶. Το χρονικό διάστημα που παρέμεινε ή πότε έφυγε από την Κέρκυρα είναι άγνωστο. Πιθανώς, κατά τον Αθανάσιο Καλαμάτα³⁷, να έφυγε το 1764 από την Κέρκυρα για το Μεσολόγγι. Το μόνο σίγουρο, είναι ότι μετά την Κέρκυρα πήγε για ένα σύντομο διάστημα στο Μεσολόγγι, μετά από πρόσκληση από τον συμμαθητή του στην Αθωνιάδα σχολή³⁸ Παναγιώτη Παλαμά (1722 – 1802), όπου δίδαξε και κήρυξε³⁹. Αυτό μαρτυρείται και από τον ίδιο που έστειλε επιστολή στον Δωρόθεο Βουλήσμα⁴⁰. Στο Μεσολόγγι παρέμεινε ως διδάσκαλος μέχρι το 1767.

Το 1767 πήγε πάλι στην Θεσσαλονίκη, αλλά δεν έμεινε για πολύ εκεί, λόγω των Ορλωφικών (1770). Το 1771, κατόπιν πατριαρχικής αποφάσεως, επέστρεψε στην «Αθωνιάδα Σχολή», όπου διαδέχθηκε τον

³⁴ Μεταλληνού π. Γ., *Αθανάσιος Πάριος*, σ. 293· Αθανάσιος Πάριος, *Αλεξίκακον Φάρμακον*, σ. 10.

³⁵ Αθανάσιος Πάριος, *Αλεξίκακον Φάρμακον*, σ. 10.

³⁶ Καλαμάτα Αθανασίου, *Ο Βίος του Αγίου Αθανασίου του Παρίου*. Χρονολογικά, *Πρακτικά Επιστημονικού Συνεδρίου Αγίου Αθανασίου ο Πάριος*, σ.62.

³⁷ Ο.π.

³⁸ Καραμπέτσου Αθηνά, *Αθανάσιος ο Πάριος*, σ. 33.

³⁹ Τζώγας, Χ., *Η Περί Μνημοσύνων Έρις εν Αγίω Όρει κατά τον ΙΗ΄ Αιώνα*, σ. 29· Μεταλληνού, π. Γ., *Αθανάσιος Πάριος*, σ. 293· Αθανάσιος Πάριος, *Αλεξίκακον Φάρμακον*, σ. 10· Ζήση Θεοδώρου, *Κολλυβαδικά. Άγιος Νικόδημος Αγιορείτης, Άγιος Αθανάσιος Πάριος*, σ. 41.

⁴⁰ Καλαμάτα Αθανασίου, *Ο Βίος του Αγίου Αθανασίου του Παρίου*. Χρονολογικά, *Πρακτικά Επιστημονικού Συνεδρίου Αγίου Αθανασίου ο Πάριος*, σ. 62: «Τούτων ούτως αποκριθέντων επιστραφεΐς εκ της Κερκύρας διέτριβον με την επαγγελίαν του ιεροκήρυκος εις το Μεσολόγγιον.»

Σέργιον Μακραιόν ως διευθυντή και διδάσκαλο⁴¹. Εκεί παρέμεινε για έξι χρόνια (1771 – 1777), όπου χειροτονήθηκε πρεσβύτερος (ιερομόναχος) από τον επίσκοπο Κορίνθου Μακάριο Νοταρά (1731 – 1805)⁴². Η χειροτονία του Αθανασίου Παρίου πρέπει να έλαβε μέρος κάποια στιγμή μέσα στο 1775, πριν όμως από τις 20 Σεπτεμβρίου 1775, επειδή μετά από αυτή την ημερομηνία υπογράφει πλέον ως ιερομόναχος⁴³.

Το Οικουμενικό Πατριαρχείο ζήτησε αυτή την εποχή έναν ικανό διδάσκαλο που θα επανάφερε την Αθωνιάδα Σχολή στην αίγλη που είχε υπό την διεύθυνση του Ευγένιου Βούλγαρη⁴⁴. Κατά το διάστημα αυτό, δημιουργήθηκε η «Κολλυβάδικη» έριδα που κατά τη διάρκεια της οποίας ο Αθανάσιος Πάριος τάχθηκε με τους Κολλυβάδες πατέρες. Ο Αθανάσιος ήταν απόλυτα συνεπής σε αυτά που πίστευε και αυτό δημιούργησε έντονες τριβές με τους συνασκητές του. Λόγω της ανάμιξης του στην έριδα περί των μνημοσύνων, δημιουργήθηκε ένα επαναστατικό κλίμα και αναγκάστηκε να φύγει.

Αυτή η έντονη τριβή, τον οδήγησε στην παραίτηση από την «Αθωνιάδα Σχολή» και να καταφύγει στην Θεσσαλονίκη το 1777, όπου ανέλαβε την διεύθυνση για οκτώ με εννιά χρόνια της σχολής «Ελληνομουσείου» κατά τα χρόνια 1776 – 1786⁴⁵. Είναι δύσκολη η ακριβής αναφορά του χρόνου που διηύθυνε εκεί ο Πάριος. Ο βιογράφος του Αθανασίου Παρίου, Ανδρέας Μάμουκας γράφει ότι παρέμεινε στην διεύθυνση της σχολής για δώδεκα χρόνια, ο Ματθαίος Παρανίκας δεν αναφέρει τίποτα για πόσο έκατσε (ο Πάριος) αλλά μόνο αναφέρει ότι βρισκόταν εκεί κατά τα χρόνια 1760 - 1787⁴⁶. Αλλά με βάση μια επιστολή

⁴¹ Τζώγας Χ., *Η Περί Μνημοσύνων Έρις εν Αγίω Όρει κατά τον ΙΗ' Αιώνα*, σ. 29· Αθανάσιος Πάριος, *Αλεξίκακον Φάρμακον*, σ. 11· Ζήση Θεοδώρου, *Κολλυβαδικά. Άγιος Νικόδημος Αγιορείτης, Άγιος Αθανάσιος Πάριος*, σ. 41.

⁴² Αθανάσιος Πάριος, *Αλεξίκακον Φάρμακον*, σ. 11.

⁴³ Καλαμάτα Αθανασίου, *Ο Βίος του Αγίου Αθανασίου του Παρίου. Χρονολογικά, Πρακτικά Επιστημονικού Συνεδρίου Άγιος Αθανάσιος ο Πάριος*, σ.63.

⁴⁴ Τζώγας Χ., *Η Περί Μνημοσύνων Έρις εν Αγίω Όρει κατά τον ΙΗ' Αιώνα*, σ. 30.

⁴⁵ Αθανάσιος Πάριος, *Αλεξίκακον Φάρμακον*, σ. 11.

⁴⁶ Τζώγας Χ., *Η Περί Μνημοσύνων Έρις εν Αγίω Όρει κατά τον ΙΗ' Αιώνα*, σ. 30.

του Αθανασίου Παρίου προς την σύζυγο του Ρώσου προξένου στην Θεσσαλονίκη Μαλδάμα Μελνικώφ (6 Νοεμβρίου 1786), ο Αθανάσιος Πάριος αναχώρησε από την Θεσσαλονίκη το 1786⁴⁷. Εκεί δημιούργησε, με την βοήθεια των προκρίτων, ένα από τα καλύτερα οργανωμένα σχολεία του 18^{ου} αιώνας. Για το μάθημα της Γραμματικής, εξέδωσε την «Γραμματική» του (Βενετία 1787) με χρηματοδότηση του εφόρου της Σχολής Γεώργιο Πάϊκο⁴⁸. Το 1783 έγραψε και το 1784 εξέδωσε στην Βιέννη την μετάφραση του βίου του Αγ. Γρηγορίου Παλαμά με την βοήθεια του μητροπολίτου Θεσσαλονίκης Ιάκωβο και του πρόκριτου Ιωάννη Γούτα Καυταντζόγλου⁴⁹. Το 1785 εξέδωσε και το έργο του «Αντίπαπας», που αποτέλεσε ένα από τα μαχητικότερα του έργα.

Το Οικουμενικό Πατριαρχείο προσπαθούσε αυτή την εποχή να διατηρήσει την ισορροπία μεταξύ Κολλυβάδων και Αντικολλυβάδων. Ο πατριάρχης Σωφρόνιος (1775 – 1780) καθαίρεσε τον Αθανάσιο το 1776⁵⁰, λόγω του ότι θεώρησε ότι αυτός δημιούργησε την έριδα περί των μνημοσύνων. Ο Αθανάσιος Πάριος έστειλε αργότερα ομολογία πίστεως που οδήγησε στην επαναφορά του στην τάξη των κληρικών⁵¹. Έτσι, η καταδίκη αυτή κράτησε μέχρι το 1781, οπότε ο πατριάρχης Γαβριήλ ο Δ' (1780 – 1785) την ανακάλεσε και επανάφερε τον Αθανάσιο στην ιερωσύνη⁵².

Την εποχή εκείνη, περί του 1786, του ζητήθηκε να πάει στην Κωνσταντινούπολη για να διευθύνει την Πατριαρχική Σχολή, αλλά το αρνήθηκε, παρά το ελεύθερο του ύψους της αμοιβής. Επίσης, του προτάθηκε να γίνει και επίσκοπος αλλά και αυτό το απέρριψε. Ήταν ο Αθανάσιος Πάριος ήδη εξήντα πέντε χρονών και ήθελε να αποτραβηχτεί

⁴⁷ Ό.π.

⁴⁸ Καλαμάτα Αθανασίου, Ο Βίος του Αγίου Αθανασίου του Παρίου. Χρονολογικά, *Πρακτικά Επιστημονικού Συνεδρίου Άγιος Αθανάσιος ο Πάριος*, σ. 64.

⁴⁹ Ό.π.

⁵⁰ Τζώγας Χ., *Η Περί Μνημοσύνων Έρις εν Αγίω Όρει κατά τον ΙΗ' Αιώνα*, σ. 41.

⁵¹ Ό.π., σ. 42.

⁵² Τζώγας Χ., *Η Περί Μνημοσύνων Έρις εν Αγίω Όρει κατά τον ΙΗ' Αιώνα*, σ. 41.

στην πατρίδα του. Τότε, ήταν γνωστό φαινόμενο (για τον άγαμο κλήρο) να σπουδάζει στα φημισμένα κέντρα (Σμύρνη, Αθωνιάδα, Θεσσαλονίκη, Κωνσταντινούπολη) και αργότερα να ανέβαινε και στο επισκοπικό αξίωμα. Υπήρχαν όμως εξαιρέσεις, όπως αυτή του αγίου Αθανασίου του Παρίου.

Το 1786 περίπου έφυγε για την πολυαγαπημένη πατρίδα του, επειδή ήθελε να απομακρυνθεί από την ταραχή των πόλεων και να φανεί χρήσιμος για όλους μέσω τις διδασκαλίας και του κηρύγματος του θείου λόγου⁵³. Εξαιτίας όμως του ρωσοτουρκικού πολέμου (1787 – 1792) υποχρεώθηκε να καταφύγει στη Χίο, όπου ανέλαβε τη διεύθυνση της τοπικής σχολής, κατόπιν προσκλήσεως της τοπικής κοινωνίας και των πιέσεων του Μακαρίου Νοταρά και του Νήφωνα Κοινοβιάρχη. Στη Χίο ανέλαβε την διεύθυνση της τοπικής σχολής, κατόπιν προσκλήσεως του κόσμου και πιέσεως του Μακαρίου Νοταρά και του Νήφωνα Κοινοβιάρχη⁵⁴. Παρέμεινε εκεί μέχρι το 1811⁵⁵ και στις 24 Ιουνίου 1813 απεβίωσε ειρηνικά στην Ι.Μ. Αγ. Γεωργίου Ρευστών.⁵⁶

Ο Ανδρέας Μάμουκας περιέγραψε το τέλος του διδασκάλου του, λέγοντας ότι αρχικά, αρρώστησε και έγινε καλά μετά από δύο εβδομάδες, συνεχίζοντας την συγγραφή. Αλλά αρρώστησε για δεύτερη φορά, πιο βαριά αυτή τη φορά, και κατάλαβε ότι είναι ώρα να ετοιμαστεί για τον θάνατο του. Δεν μπορούσε να μιλήσει και μόνο με νοήματα επικοινωνούσε. Ζήτησε να λάβει τη Θεία Ευχαριστία και μετά από μία

⁵³ Τζώγας Χ., *Η Περί Μνημοσύνων Έρις εν Αγίω Όρει κατά τον ΙΗ' Αιώνα*, σ. 30: «Επεπόθησεν εις τέλος να ησυχάση εις την οικείαν πατρίδα, τούτο μεν ίνα μακρυνθή των θορύβων και της εν ταίς πόλεσι ταραχής, τούτο δε ίνα γένηται χρήσιμος και εις συμπατριώτας του δια της διδασκαλίας των γραμμάτων και δια του κηρύγματος του θείου λόγου».

⁵⁴ Καλαμάτα Αθανασίου, *Ο Βίος του Αγίου Αθανασίου του Παρίου. Χρονολογικά, Πρακτικά Επιστημονικού Συνεδρίου Αγίος Αθανάσιος ο Πάριος*, σ. 65.

⁵⁵ Τζώγας Χ., *Η Περί Μνημοσύνων Έρις εν Αγίω Όρει κατά τον ΙΗ' Αιώνα*, σ. 31· Αθανάσιος Πάριος, *Αλεξίκακον Φάρμακον*, σ. 12.

⁵⁶ Αθανάσιος Πάριος, *Αλεξίκακον Φάρμακον*, σ. 12.

ημέρα, εκοιμήθη στις 24 Ιουνίου του 1813 και ετάφη σε έναν μικρό ναό κοντά στο μοναστήρι που έμενε⁵⁷.

Στη σχολή της Χίου, σπούδασαν από πολλά μέρη (Πελοπόννησο, Κρήτη, Σμύρνη, Θεσσαλονίκη, Κωνσταντινούπολη, κ.α.) και βγήκαν αρκετοί σπουδαίοι όπως: ο Βενιαμίν Λέσβιος, Γρηγόριος Σαράφης, Θεόφιλος Καΐρης, Θεόφιλος Καμπανίας, Ανδρέας Μάμουκας (ο βιογράφος του)⁵⁸. Τα μαθήματα που μάθαιναν εκεί ήταν, όπως το περιγράφει ο Αθανάσιος Καλαμάτας, «η Λογική του Νικηφόρου Βλεμμύδου, του Σαυΐου και του Ευγενίου Βούλγαρη, Ρητορική του Ερμογένους, Μεταφυσική του Γενοησίου και Θεολογία.»⁵⁹. Το πρόγραμμα ακολουθούσε την σκέψη των διδασκάλων του, Ιερόθεο Δενδρινό και Ευγένιο Βούλγαρη⁶⁰. Ο σκοπός του ήταν να αυτονομηθεί η Πατερική διδασκαλία από την διαφωτιστική παιδεία. Το θεμέλιο του συστήματος του ήταν η έμφαση στην μελέτη «των Θεοφόρων Διδασκάλων της Εκκλησίας»⁶¹.

Ο Αθανάσιος Πάριος αναγνώριζε την αξία των διδασκάλων του, ειδικά των Ευγένιο Βούλγαρη και Νικηφόρο Θεοτόκη, γράφοντας ότι δεν ήταν στο επίπεδο τους⁶². Εξηγούσε ότι αισθανόταν ότι το επίπεδο του ήταν χαμηλό αλλά ταυτόχρονα χρειαζόταν να βοηθήσουν την Εκκλησία όσοι μπορούσαν⁶³. Κρίνεται αναγκαίο σε αυτό το σημείο να δοθούν

⁵⁷ Καλαμάτα Αθανασίου, Ο Βίος του Αγίου Αθανασίου του Παρίου. Χρονολογικά, *Πρακτικά Επιστημονικού Συνεδρίου Άγιος Αθανάσιος ο Πάριος*, σ.71.

⁵⁸ Καλαμάτα Αθανασίου, Ο Βίος του Αγίου Αθανασίου του Παρίου. Χρονολογικά, *Πρακτικά Επιστημονικού Συνεδρίου Άγιος Αθανάσιος ο Πάριος*, σ.67.

⁵⁹ Ο.π.

⁶⁰ Καλαμάτα Αθανασίου, Ο Βίος του Αγίου Αθανασίου του Παρίου. Χρονολογικά, *Πρακτικά Επιστημονικού Συνεδρίου Άγιος Αθανάσιος ο Πάριος*, σ. 67.

⁶¹ Ο.π.

⁶² Καλαμάτα Αθανασίου, Ο Βίος του Αγίου Αθανασίου του Παρίου. Χρονολογικά, *Πρακτικά Επιστημονικού Συνεδρίου Άγιος Αθανάσιος ο Πάριος*, σ. 87: «Αλλ'εν τη μεγάλη ταύτη οικία (νοητέον δε μοι ενταύθα την εκκλησίαν) και τα ξύλινα και τα οστράκινα σκεύη, εν καιρῷ χρείας κατά την ιδίαν τους δύναμιν και επιτηδειότητα, χρήσιμα γίνονται».

⁶³ Καλαμάτα Αθανασίου, Ο Βίος του Αγίου Αθανασίου του Παρίου. Χρονολογικά, *Πρακτικά Επιστημονικού Συνεδρίου Άγιος Αθανάσιος ο Πάριος*, σ. 87: «ο παρών καιρός ζητεί καθ'έναν να συνεισφέρη το κατά δύναμιν πρὸς διαφύλαξιν των αδελφών μας χριστιανών. Οι δυνάμενοι να

κάποια πληροφορίες για τους δύο διδασκάλους που τον σημάδεψαν στην μετέπειτα πορεία του: τον Ευγένιο Βούλγαρη και τον Νικηφόρο Θεοτόκη.

Ο Ευγένιος Βούλγαρης (Κέρκυρα 1716 – Πετρούπολη 1806), που σχετίζεται με την αναβίωση της παιδείας στον Ελλαδικό χώρο κατά την εποχή της Τουρκοκρατίας όσο και με τον νεοελληνικό Διαφωτισμό, γεννήθηκε στην Κέρκυρα το 1716⁶⁴. Έμαθε τα πρώτα γράμματα στην Κέρκυρα και Ζάκυνθο προχωρώντας μετά στην Άρτα και στα Ιωάννινα⁶⁵. Ο πρώτος του δάσκαλος ήταν ο Αντώνιος Κατήφορος που τον επηρέασε στην ζωή του, σε θέματα, όπως την επιστημονική σκέψη, ανάπτυξη της παιδείας, κριτική διάθεση και ισχυρή πίστη⁶⁶. Πήγε για σπουδές στην Ιταλία και το 1742 δίδασκε στα Ιωάννινα. Εκεί δίδασκε φιλοσοφία, όπως των Ευρωπαίων Locke, Leibniz και Wolf. Αλλά αυτές οι ιδέες θεωρήθηκαν αρκετά φιλελεύθερες, κάτι που οδήγησε σε έντονη προστριβή με τον Μπαλάνο Βασιλόπουλο⁶⁷. Αυτό τον οδήγησε να φύγει από τα Ιωάννινα και να πάει στην Κοζάνη⁶⁸. Εξέδωσε πληθώρα βιβλία με θέμα την φιλοσοφία, θεολογία και γραμματική⁶⁹. Αυτό που τον χαρακτήριζε είναι η σύνδεση του με την βυζαντινή πατερική σκέψη, κάτι στο οποίο τον βοήθησε σε μεγάλο βαθμό η διαμονή του ως διευθυντού

συνθέσουν βιβλία, να συνθέτουν αόκνως και να τα εκδίδουν εις κοινήν ωφέλειαν, οι μη δυνάμενοι, καν με λόγους απλούς ή επ'εκκλησιαίς ή καθ'έναν να ωφελή τον πλησίον...».

⁶⁴ Καλαμάτα Αθανασίου, Ο Βίος του Αγίου Αθανασίου του Παρίου. Χρονολογικά, *Πρακτικά Επιστημονικού Συνεδρίου Άγιος Αθανάσιος ο Πάριος*, σ. 88· Δημητρακοπούλου Άνδρονίκου Κ., *Ορθόδοξος Ελλάς: ήτοι περί των Ελλήνων των Γραψάντων κατά Λατίνων και περί των συγγραμμάτων αυτών*, σ. 189· Βακαλοπούλου Αποστόλου Ε., *Πηγές της Ιστορίας του Νέου Ελληνισμού τ. 2 (1669 -1812)*, εκδ. Νεοελληνικαί Ιστορικαί Έρευναι, Δημοσιεύματα τής Έταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν, σ. 327.

⁶⁵ Καλαμάτα Αθανασίου, Ο Βίος του Αγίου Αθανασίου του Παρίου. Χρονολογικά, *Πρακτικά Επιστημονικού Συνεδρίου Άγιος Αθανάσιος ο Πάριος*, σ. 88.

⁶⁶ Ό.π., σ. 88.

⁶⁷ Βακαλοπούλου Αποστόλου Ε., *Πηγές της Ιστορίας του Νέου Ελληνισμού τ. 2 (1669 -1812)*, σ. 329.

⁶⁸ Καλαμάτα Αθανασίου, Ο Βίος του Αγίου Αθανασίου του Παρίου. Χρονολογικά, *Πρακτικά Επιστημονικού Συνεδρίου Άγιος Αθανάσιος ο Πάριος*, σ. 88· Πασχαλίδου Συμεών Α., *Ευγενίου Βουλγάρεως Έργα: Θεολογικά – Ιστορικά – Μεταφράσεις*, Αθωνικά Ανάλεκτα 6, Εκδ. Αγιορείτικη Εστία, Θεσσαλονίκη 2013, σ. 15.

⁶⁹ Φερούση Δημητρίου Σ., *Μορφές του Γένους*, , Εκκλησιαστικά Εκδόσεις Εθνικής Εκατοπεντηκονταετηρίδος, Αθήνα 1971, σ. 39.

της Αθωνιάδος Σχολής στο Αγ. Όρος. Όλη αυτή η ενασχόληση με την Πατερική μελέτη, τον οδήγησε να αλλάξει πολλές απόψεις που είχε ως νέος και να αποβάλλει τον θαυμασμό που είχε κάποτε για τον Βολταίρο. Μαθητεύοντας ο Αθανάσιος Πάριος κοντά στον Ευγένιο Βούλγαρη, που παρέμεινε στο Αγ. Όρος για επτά χρόνια, γνώρισε σημαντικές προσωπικότητες όπως τον Σέργιο Μακραίο, Ιώσηπο Μοισιόδακα, άγιο Κοσμά τον Αιτωλό. Εκεί μυήθηκε στην σκέψη του διδασκάλου του από τον οποίο πήρε πολλά στοιχεία. Ο Αθανάσιος Πάριος, όπως ο διδάσκαλος του, Ευγένιος Βούλγαρης, λειτουργούσε όχι ισοπεδωτικά προς ό,τι προερχόταν από την Δύση, αλλά επιλεκτικά, όπως φανερώνεται από τις σημειώσεις του στη «Λογική» του Ευγένιου Βούλγαρη αλλά και η μετάφραση δοκιμίων του Wolf.

Ο Νικηφόρος Θεοτόκης από την άλλη πλευρά γεννήθηκε στην Κέρκυρα το 1731 και το βαπτιστικό του όνομα ήταν Νικόλαος⁷⁰. Οι γονείς του ήταν οι Στέφανος και Αναστασία Θεοτόκη. Τις πρώτες γνώσεις τις έλαβε ο Νικόλαος από τους ιερείς της ενορίας του και προχώρησε στην παρακολούθηση μαθημάτων από την σχολή του Ιερεμίου Καβαδία, όπου είχε μαθητεύσει και ο Ευγένιος Βούλγαρης⁷¹. Κατά τις σπουδές του εκεί, έδειξε την μεγάλη ευφυΐα του αλλά και την έλξη προς την Θεολογία. Μετά τις σπουδές του κοντά στον Ιερεμία Καβαδία, πήγε στην Ακαδημία της Βολονίας στην Ιταλία όπου σπούδαζαν και άλλοι Έλληνες⁷². Εκεί για τρία χρόνια σπούδασε Φιλοσοφία, Φυσική και Μαθηματικά. Σκοπός του ήταν να γυρίσει και να μοιράσει τις γνώσεις του σε νέους στην Κέρκυρα. Αν και ήταν από πλούσια οικογένεια, όπως ο Ευγένιος Βούλγαρης, δεν θέλησε να γίνει ιατρός, αλλά καθηγητής,

⁷⁰ Κούκκου Ελένης, «*Νικηφόρος Θεοτόκης (1731 – 1800)*», Εκκλησιαστικά Εκδόσεις Εθνικής Εκατοπεντηκονταετηρίδος, Αθήνα 1973, σ. 23· Δημητρακοπούλου Ανδρονίκου Κ., *Ορθόδοξος Ελλάς: ήτοι περί των Ελλήνων των Γραψάντων κατά Λατίνων και περί των συγγραμμάτων αυτών*, σ. 195· Βακαλοπούλου Αποστόλου Ε., *Πηγές της Ιστορίας του Νέου Ελληνισμού τ. 2 (1669 -1812)*, σ. 333.

⁷¹ Κούκκου Ελένης, «*Νικηφόρος Θεοτόκης (1731 – 1800)*», σ. 23

⁷² Ό.π. σ. 25.

επειδή πίστευε ότι είχε μεγαλύτερη σημασία την εποχή εκείνη⁷³. Δημιούργησε σχολή όπου δίδασκε σε νέους την Θεολογία, Μαθηματικά, Φυσική και άλλα μαθήματα, όπως είχε μάθει από τον διδάσκαλο του, τον Καβαδία. Με τον καιρό, μεγάλωσε η φήμη του και ερχόντουσαν πολλοί σπουδαστές για να μάθουν στην σχολή του.

Ο Αγ. Αθανάσιος ο Πάριος έχει πλούσια εργογραφία με θέματα λειτουργικά, αντιρρητικά, δογματικά, αγιολογικά, διδακτικά, επιστολές και λόγοι. Έγραφε κάθε έργο για έναν συγκεκριμένο σκοπό. Έμεινε γνωστός στην νεότερη ιστορία για το Ορθόδοξο πνεύμα του, την αγωνιστικότητα του και την παράδοση του στην Ορθόδοξη διδασκαλία. Αντιδρούσε σε κάθε πράγμα το οποίο θα αλλοίωνε την Ορθόδοξη πίστη και τη παιδεία. Αν και ο Ιώσηπος Μοισιόδακας προέτρεψε τον Αθανάσιο Πάριο να σπουδάσει στην Ευρώπη, αυτός όχι μόνο το αρνήθηκε, αλλά επίσης πολεμούσε όσους σπούδασαν σε αυτή⁷⁴.

Ο Αθανάσιος ο Πάριος έδειξε μεγάλο ενδιαφέρον για τον Αγ. Γρηγόριο Παλαμά και έγραψε τον βίο του στην κοινή διάλεκτο της εποχής. Κατά προτροπή του Μακαρίου Νοταρά, μετάφρασε στην Νεοελληνική γλώσσα τα Συναξάρια όλων των Κυριακών και Μεγάλων Εορτών⁷⁵. Ειδικά σε ότι είχε να κάνει με θέματα Τυπικού – Λατρείας, πίστη και παράδοση, ήταν ανένδοτος σε όποια αλλοίωση, φτάνοντας στο σημείο να έρθει σε σύγκρουση με τα επιφανέστερα πρόσωπα της εποχής του, όπως τον Αδαμάντιο Κοραή. Ήταν αφοσιωμένος στην παράδοση της Εκκλησίας, πιστεύοντας ότι «όλη η παιδεία του Έθνους πρέπει να στηρίζεται μόνον επί των Πατέρων της Εκκλησίας[...]»⁷⁶. Αυτό

⁷³ Κούκκου Ελένης, *Νικηφόρος Θεοτόκης (1731 – 1800)*, σ. 26, 27.

⁷⁴ Τζώγας Χ., *Η Περί Μνημοσύνων Έρις εν Αγίω Όρει κατά τον ΙΗ' Αιώνα*, σ. 31· Φερούση Δημητρίου Σ., *Μορφές του Γένους*, σ. 59.

⁷⁵ Αρχ. Αμφιλοχίου Ράντοβιτς, *Η Φιλοκαλική Αναγέννησι του XVIII και XIX αι. και οι Πνευματικοί Καρποί της*, εκδ. Ίδρυμα Γούλανδρη – Χόρν, Αθήνα 1984, σ. 19.

⁷⁶ Τζώγας Χ., *Η Περί Μνημοσύνων Έρις εν Αγίω Όρει κατά τον ΙΗ' Αιώνα*, σ. 32.

τον οδήγησε να καταπολεμά κάθε τι που ερχόταν από τη Δύση, ακόμη και αυτά που έλεγε ο διδάσκαλος του Ευγένιος Βούλγαρης.

Αναφέρεται ότι λόγω της αυστηρής κριτικής του Παρίου ενάντια στην Δυτική σκέψη, όσοι ήταν εναντίον του, εκφραζόντουσαν με τα χειρότερα λόγια, όπως ο Αδαμάντιος Κοραής που τον αποκάλεσε, «ταραχοποιόν και κακόν γερόντιον της Χίου»⁷⁷. Η αντιπάθεια του Αδαμαντίου Κοραή προς τον Αθανάσιο Πάριο είναι εμφανής από κάποιες εκφράσεις του σε επιστολές του όπου τον χαρακτηρίζει ως γελοίο και ως αντιφιλόσοφο⁷⁸. Έχει υποστηριχθεί ότι στην απομάκρυνση του Αθανασίου Παρίου από την διεύθυνση της σχολής της Χίου ενήργησε ο Αδαμάντιος Κοραής⁷⁹. Ο Αθανάσιος Πάριος συνέχισε την πολεμική του ενάντια στις προοδευτικές ιδεολογίες ακόμα και μετά την απομάκρυνσή του από τη σχολή της Χίου.

Αυτό που χαρακτήριζε τον Αθανάσιο Πάριο ήταν η αγωνιστικότητα του και η πίστη του. Δίδαξε, κήρυξε και γενικά ασχολήθηκε με αρκετά θέματα, μαζί με το θέμα για την ημέρα τελέσεως των μνημοσύνων. Για αυτό το θέμα κατηγορήθηκε ως ο κύριος αίτιος της έριδος που ξεκίνησε στο Αγ. Όρος για το θέμα των μνημοσύνων, όπως αναφέρεται σε μια επιστολή του Κυπριανού (ο εκ Φουρνών των Αγράφων, διδάσκαλος της Αθωνιάδας Σχολής) προς τον Παρθένιον (πνευματικός εκ της μονής Δουσικού που έμενε στην Θεσσαλονίκη). Στην επιστολή αυτή υποστηρίζεται ότι ο Αθανάσιος Πάριος υπήρξε η αιτία για να ξεκινήσει αυτή η έριδα και μόλις έφυγε από το Αγ. Όρος, έπαυσε να υπάρχει⁸⁰. Δυστυχώς, δεν σώζεται αυτή η επιστολή εκτός από κάποια αποσπάσματα που διέσωσε ο Αθανάσιος Πάριος. Ως απάντηση προς τον Κυπριανό, έγραψε μια επιστολή στην οποία εξηγούσε ότι δεν ήταν αυτός η αιτία να ξεκινήσει η έριδα για το θέμα των Κολλύβων. Παραθέτει

⁷⁷ Τζώγας Χ., *Η Περί Μνημοσύνων Έρις εν Αγίω Όρει κατά τον ΙΗ' Αιώνα*, σ. 34.

⁷⁸ Τζώγας Χ., *Η Περί Μνημοσύνων Έρις εν Αγίω Όρει κατά τον ΙΗ' Αιώνα*, σ. 34, 35.

⁷⁹ Ό.π., σ. 34, 35.

⁸⁰ Τζώγας Χ., *Η Περί Μνημοσύνων Έρις εν Αγίω Όρει κατά τον ΙΗ' Αιώνα*, σ. 36, 37.

ότι υπήρχαν άλλοι, πριν πάει αυτός στο Αγ. Όρος που δημιουργούσαν προβλήματα. Υπήρχε μια περίπτωση που λογομάχησαν για το θέμα της θείας μεταλήψεως ο Βησσαρίωνας εκ Ραψάνης και ο Χριστόφορος Αρτηνός στον νάρθηκα του Κυριακού της σκήτης του Πύργου όπου επεπλήχταν από τον Θεσσαλονίκης Δαμασκηνός που είπε ότι δεν είναι αρμόζουσα αυτή η συμπεριφορά για μοναχούς⁸¹.

Σχετικά με την έριδα για τα μνημόσυνα υποστηρίζεται ότι την ξεκίνησε ο Χαλεπίου Γεννάδιος. Ο Πάριος γράφει χαρακτηριστικά για αυτόν ότι ήρθε στο Άγιον Όρος «δια να βάλη πύρ, όχι εκείνο το ευαγγελικόν, αλλά το σατανικόν»⁸². Επίσης, κατονόμασε άλλους δύο που συνέργησαν στην αρχή αυτής της έριδος. Αυτοί ήταν ο εφησυχάζων στο Αγ. Όρος, πατριάρχης Κύριλλος και ο Βησσαρίωνας ο εκ Ραψάνης, ο οποίος, σύμφωνα με τον Πάριο, περνούσε από κάθε καλύβα για να δει ποιος τελεί ή δεν τελεί μνημόσυνα κατά την ημέρα της Κυριακής⁸³. Προσπαθούσαν με διάφορους τρόπους να φημώσουν τον Αθανάσιο Πάριο αλλά ο ίδιος έλεγε ότι δεν είναι σωστό να σιωπά κάποιος όταν το ψεύδος πάει να εξαλείψει την αλήθεια διότι τότε η σιωπή είναι αποδοχή του ψεύδους⁸⁴.

Ο Αθανάσιος Πάριος ήταν ένας άνθρωπος ο οποίος όσο ζούσε, ασχολούταν με όσα γίνονταν στο Άγιο Όρος, ειδικά ως προς το θέμα των μνημοσύνων. Εν αντιθέσει με τον Νεόφυτο Καυσοκαλυβίτη, που όταν έφυγε από το Αγ. Όρος, δεν ασχολήθηκε πάλι με αυτό το θέμα⁸⁵. Ο Αθανάσιος Πάριος ανάγαγε την τέλεση των μνημοσύνων την ημέρα της Κυριακής, ως καταπάτηση των δύο τελευταίων άρθρων του Συμβόλου της Πίστεως⁸⁶. Σύμφωνα με τον ίδιον σε μια επιστολή προς

⁸¹ Τζώγας Χ., *Η Περί Μνημοσύνων Έρις εν Αγίω Όρει κατά τον ΙΗ' Αιώνα*, σ. 37, 38.

⁸² Ό.π., σ. 38.

⁸³ Τζώγας Χ., *Η Περί Μνημοσύνων Έρις εν Αγίω Όρει κατά τον ΙΗ' Αιώνα*, σ. 38.

⁸⁴ Ό.π., σ. 39.

⁸⁵ Ό.π., σ. 28.

⁸⁶ «11. Προσδοκῶ ἀνάστασιν νεκρῶν. 12. Καὶ ζωὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. Ἀμήν.», Σύμβολον της Πίστεως (Νικαίας – Κωνσταντινουπόλεως)

τον εφησυχάζοντα στο Αγ. Όρος πατριάρχη Κύριλλο, ότι ξεχνάει και απατά τον εαυτό του διότι είναι μεγάλο θέμα να αθετείς τα τελευταία δύο άρθρα του Συμβόλου. Τον προειδοποίησε ότι εάν εμμένει στην θέση του, δεν θα ήθελε να έχει σχέσεις μαζί του⁸⁷. Φαίνεται πόση σημασία είχε η αλλαγή της ημέρας των μνημοσύνων για αυτούς (Κολλυβάδες) που ήταν διατεθειμένοι να κόψουν κάθε δεσμό με όποιον παρέβαινε αυτή την παράδοση της Εκκλησίας. Οι αντίπαλοι των Κολλυβάδων δεν πίστευαν ότι υπήρχε τόσο μεγάλη διαφορά εάν τα μνημόσυνα τελούταν την Κυριακή, διότι βασίζονταν στο χωρίο του Αποστόλου Παύλου⁸⁸, ότι ο θάνατος και η ανάσταση είναι αλληλένδετα άρα δεν ήταν λάθος να τελούνται μνημόσυνα τις Κυριακές⁸⁹.

Παρά τις όποιες διαφορές και αντιθέσεις που υπήρχαν, είναι αδιαμφισβήτητο ότι ο Αθανάσιος Πάριος υπήρξε ένας καταξιωμένος διδάσκαλος, από τους κορυφαίους θεολόγους του 18^{ου} αιώνας, πιστός στην Παράδοση της Εκκλησίας και πολυγραφότατος, διαπνεόμενος από το αγωνιστικό πνεύμα των Αγ. Πατέρων της Εκκλησίας. Όλα του τα έργα είναι προς ενίσχυση του Γένους και καταπολέμηση του Διαφωτιστικού πνεύματος που ερχόταν από την Δύση.

2. Το Ιστορικό Πλαίσιο της Εποχής

i. Επτάνησα και Ελλαδικός Χώρος

Ο 18^{ος} αιώνας ήταν ένας αιώνας με αρκετά σημαντικά γεγονότα που διαδραματίστηκαν στον Ελλαδικό χώρο αλλά και τα Επτάνησα. Το ιστορικό προσκήνιο του Ελλαδικού και ευρύτερου χώρου άλλαξε, όταν ο Μεχμέτ ο Β' κατέλαβε την Κωνσταντινούπολη το Μάιο του 1453. Σκεπτόμενος να μην

⁸⁷ Τζώγας Χ., *Η Περί Μνημοσύνων Έρις εν Αγίω Όρει κατά τον ΙΗ' Αιώνα*, σ. 40: «Αγνοείς όμως, ότι απατάσαι μεγάλως, διότι αυτό είναι δόγμα πίστεως μέγιστον και οι αθετούντες αυτό αντίκεινται εις τα τελευταία δύο άρθρα της πίστεως. Εγώ αν ακούσω και δεύτερον ότι μένεις εν τη αδιαφορία σου ταύτη και καταπατείς τους όρους και δόγματα της πίστεως, δεν θέλω πλέον την φιλίαν σου.».

⁸⁸ Κορ. ΙΕ', 35, 44

⁸⁹ Τζώγας Χ., *Η Περί Μνημοσύνων Έρις εν Αγίω Όρει κατά τον ΙΗ' Αιώνα*, σ. 40, 41.

καταστρέψει τους Έλληνες τους ένταξε στην νέα αυτοκρατορία του για να έχει δυναμικό που γνώριζε την περιοχή και το εμπόριο. Άλλος λόγος ήταν ώστε να μην φύγουν οι Έλληνες στην Δύση και ισχυροποιηθεί χριστιανική αντίσταση αλλά και να πληρώνουν το χαράτσι (φόρο) που θα βοηθούσε να εδραιωθεί το νέο κράτος⁹⁰. Ήταν γνωστή η ανοχή προς τους Χριστιανούς αλλά όχι όταν είχαν αντισταθεί⁹¹. Έτσι η πράξη του Μεχμέτ, καινοτόμησε σε αυτό το σημείο και δημιούργησε μια νέα σχέση μεταξύ Υψηλής Πύλης και Εθναρχίας που θα συνέχιζε με μικρές παραλλαγές μέχρι τα μέσα και του 18ου αιώνα.

Οι Έλληνες, πολλές φορές, είχανε στηριχθεί εύκολα σε εξωτερική βοήθεια για ελευθερία από τους Τούρκους αλλά συνήθως χωρίς αποτέλεσμα. Έτσι, τον 18ο αιώνα βρέθηκαν οι Ρώσοι στο προσκήνιο που ήταν διατεθειμένοι να βοηθήσουν τους Έλληνες να ελευθερωθούν⁹². Η Ρωσία είχε στις βλέψεις της τον θρόνο του Βυζαντίου, ήδη από τον 15^ο αιώνα. Έτσι, ξεκίνησαν να στέλνουν άτομα για να ξεσηκώσουν τον Ελληνικό λαό σε επανάσταση κατά των Τούρκων. Γίνονταν σχέδια όπως του στρατηγού Μύνιχ, που έλεγε ότι όλοι οι Χριστιανοί που έμεναν στην Μολδαβία θα ξεσηκωνόντουσαν μόλις έβλεπαν τον Ρωσικό στρατό, αλλά ματαιώθηκε το σχέδιο αυτό ύστερα από σύναψη ειρήνης μεταξύ Ρωσίας και Τουρκίας⁹³.

Όταν ανέβηκε στην εξουσία η Αικατερίνη Β', έλαβε πολύ σοβαρά τα σχέδια του Μύνιχ σκεπτόμενη να τα εφαρμόσει. Ο Γρηγόριος Ορλόφ έχοντας καλές σχέσεις με την αυτοκράτειρα, κατέστρωσε σχέδιο μαζί με τον φίλο του Γεώργιο Παπάζωλη, που θα ξεσήκωναν όλους τους Έλληνες για να πολεμήσουν εναντίον των Τούρκων. Αλλά το σχέδιο αυτό πάγωσε,

⁹⁰ Αμάντος Κ., *Οι Προνομακοί Ορισμοί του Μουσουλμανισμού υπέρ των Χριστιανών*, σ. 140· Φειδάς Βλ., *Εκκλησιαστική Ιστορία Γ': από την άλωση μέχρι σήμερα (1453 – 2014)*, Αθήνα 2014, σ. 18.

⁹¹ Αμάντος Κ., *Οι Προνομακοί Ορισμοί του Μουσουλμανισμού υπέρ των Χριστιανών*, σ. 141.

⁹² Βακαλόπουλος Απ., *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού: Τόμος Δ' Τουρκοκρατία 1669 – 1812*, Θεσσαλονίκη 1973, σ. 67.

⁹³ Σάθας Κωνσταντίνος, *Η Ιστορία της Τουρκοκρατούμενης Ελλάδας*, Τόμος Γ' 1686 – 1770, Εκδ. Λιβάνη, Αθήνα, Μετεγγραφή Κ. Ι. Τσαούσης, σ. 127.

κατόπιν επεμβάσεως τους Ρώσου πρωθυπουργού Πανίνιν, που το θεώρησε πρόωρο⁹⁴. Έτσι, ο Παπάζωλης γύρισε για τρία χρόνια την Ελλάδα προετοιμάζοντας το πλήθος προς επανάσταση. Η Αικατερίνη για να έχει περισσότερη βοήθεια σε επικείμενο πόλεμο με την Οθωμανική Αυτοκρατορία, ήθελε και την βοήθεια των Ενετών. Αλλά οι Ενετοί δεν ήθελαν να εμπλακούν σε πόλεμο κατά των Οθωμανών και δεν θέλησαν να συνάψουν ειρήνη με την Ρωσία⁹⁵.

Το Μαυροβούνιο ήταν ο πρώτος λαός που κινήθηκε να πολεμήσει εναντίον των Τούρκων, τροφοδοτούμενη με πολεμοφόδια από την Ρωσία. Οι Τούρκοι έβλεπαν ότι εάν ξεσηκωνόταν ένα μέρος τότε σιγά-σιγά κάθε υποταγμένο μέρος θα κήρυττε επανάσταση εναντίον τους. Έτσι κινήθηκαν να καταπνίξουν την επανάσταση πριν πάρει μεγάλη δύναμη. Μαζί με τους Τούρκους, τάχθηκαν και οι Ρώσοι, για να μην υπάρχει καμία υποψία ότι εμπλεκόταν οι Ρωσία εναντίον τω Τούρκων⁹⁶. Σύντομα καταπνίχθηκε η ανταρσία σε αίμα και κατεστάλη κάθε επαναστατική προσπάθεια για ένα χρονικό διάστημα. Υπάρχει μαρτυρία του Ρώσου πρόξενου, Ταμάρα, που έλεγε ότι οι Έλληνες είναι έτοιμοι για επανάσταση το μόνο που χρειαζόντουσαν ήταν όπλα και θα έδιωχναν σε λίγο καιρό τους Τούρκους από την Ελλάδα⁹⁷. Απλώς οι Έλληνες ήταν επιφυλακτικοί απέναντι στη ξένη βοήθεια λόγω παλαιότερων προβλημάτων με αυτή⁹⁸.

Ήρθε στην Πελοπόννησο ο Παπάζωλης, ντυμένος σαν ιμάμης και υπό το ψευδώνυμο Χατζή-Μουράτης, υποσχόμενος ελευθερία στους Έλληνες, αρκεί να υπόσχονταν και αυτοί πλήρη αφοσίωση στο πρόσωπο της Αικατερίνης Β'. Μαζί με την προσδοκία του ελληνικού λαού ότι η Ρωσία θα τους βοηθούσε, ξεκίνησαν τα σχέδια για την απελευθέρωσή του⁹⁹. Τον Οκτώβρη του 1768 κηρύχθηκε πόλεμος εναντίον της Τουρκίας από τη

⁹⁴ Σάθας Κωνσταντίνος, *Η Ιστορία της Τουρκοκρατούμενης Ελλάδας*, Τόμος Γ' 1686 – 1770, σ. 130.

⁹⁵ Σάθας Κωνσταντίνος, *Η Ιστορία της Τουρκοκρατούμενης Ελλάδας*, Τόμος Γ' 1686 – 1770, σ. 130.

⁹⁶ Σάθας Κωνσταντίνος, *Η Ιστορία της Τουρκοκρατούμενης Ελλάδας*, Τόμος Γ' 1686 – 1770, σ. 135.

⁹⁷ Ό.π., σ. 140.

⁹⁸ Βακαλόπουλος Απ., *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού: Τόμος Δ' Τουρκοκρατία 1669 – 1812*, σ. 67.

⁹⁹ Σάθας Κωνσταντίνος, *Η Ιστορία της Τουρκοκρατούμενης Ελλάδας*, Τόμος Γ' 1686 – 1770, σ. 141.

Ρωσία. Η Ρωσία είχε κάνει εκτενή προετοιμασία, για να νικήσει εύκολα και γρήγορα τους Τούρκους. Τα αδέρφια Ορλόφ και άλλοι Ρώσοι πράκτορες πήγαν στην Βενετία και άλλες πόλεις της Ιταλίας, για να μαζέψουν Έλληνες που θα βοηθούσαν τον πόλεμο εναντίον των Τούρκων¹⁰⁰. Οι υπουργοί της Αικατερίνης δεν ήταν πεπεισμένοι ότι θα είχαν αίσιο τέλος τα σχέδια της και την προέτρεψαν να μην τα εφαρμόσει γιατί θα καταστραφούν οι Έλληνες¹⁰¹. Παρόλα αυτά, προχώρησε με περισσότερη θέρμη η Αικατερίνη.

Έτσι ήρθε η Ρωσία για να πολεμήσει τους Τούρκους και να ελευθερώσει τους Έλληνες το 1770 πιστεύοντας ότι εάν χτυπούσε δυνατά από κάθε πλευρά, θα νικούσε σίγουρα. Τα πράγματα όμως δεν πήγαν έτσι όπως το περίμενε. Μετά από αρκετές ήττες, οι Ρώσοι οπισθοχώρησαν και άφησαν εκτεθειμένους τους Έλληνες στις δριμύτατες επιθέσεις των Τούρκων¹⁰². Το νέο της εγκατάλειψης των Ελλήνων από τους Ρώσους μαθεύτηκε σε όλο τον Ελλαδικό χώρο και όπου πήγαιναν οι Ρώσοι για να βρουν βοήθεια, τους αγνοούσαν οι Έλληνες. Μετά από την αποτυχημένη προσπάθεια απελευθέρωσης, αρκετοί Έλληνες έγιναν πειρατές και δημιούργησαν προβλήματα στους Τούρκους κατά διαστήματα. Η Συνθήκη του Κιουτσούκ-Καϊναρτζή (1774), που έφερε το τέλος του πολέμου μεταξύ της Ρωσίας και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, παρέδωσε όλα τα νησιά του Αιγαίου πίσω στους Τούρκους. Οι Τούρκοι ήθελαν να σκοτώσουν όλους τους Χριστιανούς αλλά αυτό δεν έγινε ύστερα από προτροπή του καπουδάν πασά Χασάν Τζεραϊρλής, που είπε ότι χρειαζόντουσαν οι Έλληνες για να πληρώνουν τα χαράτσια¹⁰³.

¹⁰⁰ Σάθας Κωνσταντίνος, *Η Ιστορία της Τουρκοκρατούμενης Ελλάδας*, σ. 142: «οι κατάρες των Ελλήνων που θα προδοθούν θα πέσουν βαριές στα κεφάλια μας και ο εμπαιγμός του κόσμου θα μεγαλώσει την ατυχία μας» · Βακαλοπούλου Αποστόλου Ε., *Νέα Ελληνική Ιστορία: 1204 – 1985*, ΚΓ' Εκδ., Εκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2005, σ. 130.

¹⁰¹ Σάθας Κωνσταντίνος, *Η Ιστορία της Τουρκοκρατούμενης Ελλάδας*, Τόμος Γ' 1686 – 1770, σ. 144.

¹⁰² Σάθας Κωνσταντίνος, *Η Ιστορία της Τουρκοκρατούμενης Ελλάδας*, Τόμος Δ' 1770 - 1821, Εκδ. Λιβάνη, Αθήνα, Μετεγγραφή Κ. Ι. Τσαούσης, σ. 13, 15.

¹⁰³ Σάθας Κωνσταντίνος, *Η Ιστορία της Τουρκοκρατούμενης Ελλάδας*, Τόμος Δ' 1770 – 1821, σ. 41.

Οι Γάλλοι μετά την Γαλλική Επανάσταση, κατέλαβαν την Βενετία μαζί με τα Επτάνησα (1797) χωρίς να χυθεί αίμα¹⁰⁴. Ο Ναπολέων θέλησε να πάρει και όλη την Ελλάδα, θυμίζοντας τον εαυτό του σαν τον Μ. Αλέξανδρο και να κινηθεί εναντίον της Τουρκίας. Σε αυτό θα βοηθούσε η Ρωσία, που μετά την ήττα της στη μάχη της Φρειδλάνδης, συμφιλιώθηκε με τους Γάλλους και κατέστρωσαν σχέδιο διαμελισμού της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ματαιώθηκαν τα σχέδια, όταν δεν συμφωνήθηκε ποιος θα έπαιρνε την Κωνσταντινούπολη. Έτσι συνέχισαν οι Έλληνες να ελπίζουν σε μια στιγμή που θα ήταν ελεύθεροι από κάθε ζυγό, παραμένοντας κατώτεροι κοινωνικά έναντι των Τούρκων. Κινήθηκαν με κάποια προνόμια που τους είχαν δοθεί από τους Τούρκους και έχοντας ως άρχουσα τάξη τους «Φαναριώτες» που έπαιξαν σημαντικό ρόλο κατά τον 17^ο με 19^ο αιώνα δημιουργήσαν όσο τον δυνατόν καλύτερη βίωση υπό των νέων συνθηκών, εντός της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας¹⁰⁵.

ii. Πολιτικά γεγονότα με Βενετούς και Τούρκους στα Επτάνησα

Οι κάτοικοι της Κέρκυρας φάνηκαν ότι ήταν αρκετά ευχαριστημένοι με τους Βενετούς¹⁰⁶. Κατά τον 18^ο αιώνα υπήρχε ειρήνη μεταξύ της Βενετίας, Αυστρίας, Πολωνίας και Τουρκίας. Η Ρωσία δεν είχε υπογράψει την Συνθήκη του Κάρλοβιτς που σταμάτησε τον Αυστροθωμανικό πόλεμο του 1683 – 1697 με ήττα των Οθωμανών. Ο πόλεμος μεταξύ των Τούρκων και Βενετών ξεκίνησε στις 9 Δεκεμβρίου 1714, ύστερα από ειδοποίηση από τον πασά της Βοσνίας Νοουμάν Κιουπρολής, προς την Υψηλή Πύλη λέγοντας ότι ο Ενετός διοικητής στο Κάππαρο, δεν έδωσε πίσω έναν

¹⁰⁴ Σάθας Κωνσταντίνος, *Η Ιστορία της Τουρκοκρατούμενης Ελλάδας*, Τόμος Δ' 1770 – 1821, σ. 71.

¹⁰⁵ Βακαλοπούλου Αποστόλου Ε., *Νέα Ελληνική Ιστορία: 1204 – 1985*, σ. 49· Βακαλοπούλου Αποστόλου Ε., *Πηγές της Ιστορίας του Νέου Ελληνισμού τ. 2 (1669 -1812)*, σ. 303.

¹⁰⁶ Jervis – White, Henry, *History of the Island of Corfu and the Republic of the Ionian Islands*, Publisher B.R. Grüner, Amsterdam 1970, pg. 117.

Ορθόδοξο επίσκοπο, παρά την συνθήκη που έλεγε να μην χορηγείται άσυλο σε επαναστάτη κατά των Οθωμανών¹⁰⁷.

Η στρατιωτική δύναμη των Οθωμανών ήταν αρκετά μεγαλύτερη από αυτή των Βενετών, ειδικά με το πάθος που πολεμούσαν οι Γενίτσαροι¹⁰⁸. Για την κάλυψη του κενού στα στρατεύματα της Βενετίας βιάστηκαν να στρατολογήσουν Ιταλούς, Γερμανούς, Ελβετούς, Αλβανούς, Πελοποννησίους και Επτανησίους. Βλέποντας ο Γενικός προβλέπτης της Πελοποννήσου Τζερόνιμο Ντολφίνο, ότι το βασίλειο ήταν σε μια δύσκολη κατάσταση, αποφάσισε να συγκροτήσει συμβούλιο στο Ναύπλιο για να αποφασίσουν πως θα προετοιμαστούν για τον πόλεμο με τους Οθωμανούς¹⁰⁹. Εκεί αποφασίστηκε να κενωθούν όσα φρούρια ήταν άχρηστα και να συγκεντρωθούν οι κάτοικοι στα φρούρια Ναυπλίου, Κορίνθου, Μονεμβασίας, Ρίου, Μάνης, Κελεφά και Ζαρνάτας. Ο ίδιος έγινε γενικός στόλαρχος και προετοιμάστηκε για την πολιορκία.¹¹⁰ Οι Επτανήσιοι, όταν είδαν τον κίνδυνο με τον πόλεμο μεταξύ των Βενετών και Τούρκων, έδωσαν χρήματα, εξοπλισμό για πλοία και εθελοντές για τον στόλο.

Κατά το διάστημα που προετοιμάζονταν οι Ενετοί, ο Οθωμανικός στόλος υπό του καπουδάν πασά Τσανούμ Χότσα, κυρίευσε την Τήνο (1715)¹¹¹. Ο Μέγας Βεζύρης Νταμάντ Αλής, διορίστηκε σερασκέρης (στρατιωτικός διοικητής) και πήρε την ιερή σημαία μέχρι την Θήβα, για να μαζέψει στρατό ενάντια των Ενετών, συνοδευόμενος μέχρι την Λάρισα από τον Σουλτάνο¹¹². Μετά από την Θήβα, οι Τούρκοι συγκρότησαν συμβούλιο στο οποίο αποφασίστηκε να επιτεθούν στα φρούρια της Πελοποννήσου όπου ο Λαρισαίος Τοπάλ Οσμάν θα έμπαινε ως εμπροσθοφυλακή στις

¹⁰⁷ Σάθας Κωνσταντίνος, *Η Ιστορία της Τουρκοκρατούμενης Ελλάδας*, Τόμος Δ' 1770 - 1821, σ. 71.

¹⁰⁸ Ο.π.

¹⁰⁹ Σάθας Κωνσταντίνος, *Η Ιστορία της Τουρκοκρατούμενης Ελλάδας*, Τόμος Γ' 1686 – 1770, σ. 120.

¹¹⁰ Ο.π.

¹¹¹ Σάθας Κωνσταντίνος, *Η Ιστορία της Τουρκοκρατούμενης Ελλάδας*, Τόμος Γ' 1686 – 1770, σ. 120· Βακαλόπουλος Απ., *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού: Τόμος Δ' Τουρκοκρατία 1669 – 1812*, σ. 85.

¹¹² Σάθας Κωνσταντίνος, *Η Ιστορία της Τουρκοκρατούμενης Ελλάδας*, Τόμος Γ' 1686 – 1770, σ. 121.

πύλες του Ναυπλίου, ενώ ο Νιαρβέκρ Καρά Μουσταφάς θα πήγαινε εναντίον του Ρίου με 40,000 άνδρες¹¹³. Μετά από τρεις εβδομάδες πολιορκία των Τούρκων ενάντια του Μινότο στο φρούριο της Ακροκορίνθου, παραδόθηκαν και μετά από έκρηξη, θανατώθηκαν όλοι. Μαθαίνοντας την άλωση της Κορίνθου, ζήτησαν από τους Τούρκους οι κάτοικοι της Αίγινας να ελευθερωθούν από τους Ενετούς¹¹⁴.

Μετά που έπεσε και το Άργος, κινήθηκε ο Τουρκικός στρατός ενάντια του Ναυπλίου που είχε μόνο 1700 άνδρες για να αμυνθεί. Μετά από οκτώ μέρες, έπεσε το Ναύπλιο και στη συνέχεια υποτάχθηκαν και οι Μανιάτες¹¹⁵. Τότε, κινήθηκε ο Μ. Βεζίρης εναντίον της Μεθώνης όπου είχαν μαζευτεί όσοι Ενετοί είχαν επιζήσει από την κατάληψη των άλλων φρουρίων. Το φρούριο της Μεθώνης παραδόθηκε εύκολα και εν συνεχεία παραδόθηκαν τα φρούρια της Μονεμβασιάς, των Κυθήρων, της Σούδας και της Σπιναλόγκας. Μέχρι το τέλος του 1715, είχε καταληφθεί η Πελοπόννησος από τους Τούρκους.

Οι Βενετοί δεν ήταν προετοιμασμένοι για πόλεμο με την Τουρκία που υπερίσχυε σε όπλα και στρατό. Η αδυναμία της Βενετικής Δημοκρατίας φάνηκε από το γεγονός ότι τα φρούρια της Κορίνθου, Άργους, Ναύπλιο και Τήνος που πέσανε σχεδόν αμαχητί¹¹⁶. Αυτό στοίχησε πολύ στην Βενετία που δεν είχε δύναμη στη Πελοπόννησο αλλά ούτε και στο Αιγαίο Πέλαγος. Διώχθηκε ο προηγούμενος αρχηγός που είχε τοποθετηθεί, για να αντιμετωπίσει τους Τούρκους στην Πελοπόννησο και στη θέση του, μπήκε ο Ανδρέας Πιζάνης με την εντολή να φυλάξει τα Ιόνια Νησιά από τους Οθωμανούς¹¹⁷. Οι Οθωμανοί κινήθηκαν να καταλάβουν την Κέρκυρα και εν συνεχεία να κατακτήσουν τα Επτάνησα. Μέχρι να βρουν οι Βενετοί βοήθεια

¹¹³ Σάθας Κωνσταντίνος, *Η Ιστορία της Τουρκοκρατούμενης Ελλάδας*, Τόμος Γ' 1686 – 1770, σ. 121.

¹¹⁴ Ο.π.

¹¹⁵ Βακαλόπουλος Απ., *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού: Τόμος Δ' Τουρκοκρατία 1669 – 1812*, σ. 78.

¹¹⁶ Jervis – White, Henry, *History of the Island of Corfu and the Republic of the Ionian Islands*, pg. 131.

¹¹⁷ Jervis – White, Henry, *History of the Island of Corfu and the Republic of the Ionian Islands*, pg. 132.

από άλλες ευρωπαϊκές δυνάμεις, τοποθέτησαν στρατηγό τους, τον Μαθία Ιωάννη βον Σούλεμπουργκ¹¹⁸. Αυτός φρόντισε να εξοπλίσει πλήρως τα οχυρά της Κέρκυρας, για να μπορούν να αντέξουν σε πολιορκία από τους Οθωμανούς.

Οι Οθωμανοί έφεραν στρατό και πολυβόλα, για να μπορέσουν να χτυπήσουν τα οχυρά και να κατευθυνθούν προς το κάστρο της Κέρκυρας. Αλλά άργησαν και κατάφεραν μόνο δύο οχυρά να φτιάξουν που με αυτά πολέμησε ο Καρά Μουσταφά. Κάθε μέρα γινόταν φοβερή μάχες όπου και οι δύο πλευρές έχαναν πολλούς άνδρες.

Όταν ο Σερασκέρης έμαθε ότι τα Τουρκικά στρατεύματα στον Δούναβη είχαν χάσει, σκέφτηκε να αφήσει την πολιορκία και να γυρίσει για να ενισχύσει την θέση αυτή. Αλλά σκέφτηκε να προσπαθήσει άλλη μια φορά για να καταλάβει το κάστρο της Κέρκυρας. Για έξι ώρες πολέμησαν οι Τούρκοι αλλά τους απωθούσαν οι Βενετοί με αρχηγό τον Σούλεμπουργκ. Αυτή τη μάχη, την ακολούθησε μια τρομερή νύχτα με αστραπές, βροχές και αέρα που κατέστρεψαν τα πολεμοφόδια και τέντες του Οθωμανικού στρατού¹¹⁹. Το πρωί φάνηκε η καταστροφή που είχε γίνει. Φάνηκε επίσης το Ισπανικό ναυτικό υπό του ναυάρχου Δον Μπάλταζαρ Γκουεβέρα που οδήγησε τους Τούρκους να παραδώσουν κάθε ελπίδα κατάκτησης της Κέρκυρας και να λύσουν την πολιορκία¹²⁰.

Το 1716 τελείωσε η πολιορκία από τους Τούρκους και μεγάλο ρόλο σε αυτό είχε ο στρατάρχης Σούλεμπουργκ¹²¹. Αλλά κατά πολλές μαρτυρίες των Κερκυραίων, είδαν τον Αγ. Σπυριδώνα μέσα στην φοβερή καταιγίδα να φοβερίζει τους Τούρκους και έτσι σώθηκαν¹²². Αυτό το σεβάστηκαν οι

¹¹⁸ Jervis – White, Henry, *History of the Island of Corfu and the Republic of the Ionian Islands*, pg. 133.

¹¹⁹ Ο.π., pg. 140.

¹²⁰ Ο.π., pg. 141.

¹²¹ Σάθας Κωνσταντίνος, *Η Ιστορία της Τουρκοκρατούμενης Ελλάδας*, Τόμος Γ' 1686 – 1770, σ. 123.

¹²² Jervis – White, Henry, *History of the Island of Corfu and the Republic of the Ionian Islands*, pg. 143· Βακαλόπουλος Απ., *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού: Τόμος Δ' Τουρκοκρατία 1669 – 1812*, σ. 84.

Βενετοί και θέσπισαν να τελείται, κάθε χρόνο, λιτανεία (Ημέρα λιτανεύσεως καθιερώθηκε η 11η Αυγούστου)¹²³ γύρω από το κάστρο εις ανάμνηση του θαύματος του Αγίου Σπυρίδωνα που έσωσε την Κέρκυρα από τους Τούρκους¹²⁴. Ο πόλεμος μεταξύ της Βενετίας και Τουρκίας έληξε με την Συνθήκη του Πασσάροβιτς το 1718 με μόνιμη απώλεια την Πελοπόννησο¹²⁵.

3. Οι Πνευματικές κινήσεις της Εποχής

ι. Διαφωτισμός – Ανθρωπισμός

Στην Ευρώπη οι 17^{ος} και 18^{ος} αιώνες ήταν η εποχή του Διαφωτισμού. Η κατάσταση της Δύσεως βέβαια διάφερε αρκετά σε σχέση με αυτή της Ανατολής. Μετά τον 17^ο αιώνα στην Δύση, πραγματοποιούνται εξαιρετικές ανακαλύψεις, όπως αυτές του Γαλιλαίου, Νεύτωνα, κ.α. που σκοπό είχαν να δουν πως λειτουργεί ο κόσμος γύρω τους, δείχνοντας ότι ο Θεός δημιούργησε τον κόσμο¹²⁶. Ο Ευρωπαϊκός Διαφωτισμός μέσω της λογικής, δημιούργησε την άρνηση του Θεού και ότι σχετίζεται με Αυτόν, λόγω του ρόλου των Ρωμαιοκαθολικών επί επιστημονικών θεμάτων¹²⁷.

Κατά τα μέσα του 18^ο αιώνα (περίπου το 1750), ξεκίνησε μια αλλαγή ιδεολογίας στην κοινωνία του Ελλαδικού χώρου¹²⁸. Η οικονομική άνοδος και σπουδές πολλών Ελλήνων στο εξωτερικό βοήθησαν στην ανάπτυξη και

¹²³Βουλγάρεως Νικολάου, *Αληθής Έκθεσις περί του εν Κερκύρα θαυματουργού λειψάνου του Αγίου Σπυρίδωνος*, εκδ. Ο Φοίνιξ, Βενετία 1880, σ.69, 71, 74· Καριοφύλα Κ., *Η Επτάνησος υπό τους Βενετούς*, Αθήνα 1942, σ. 162· Μεταλληνού, π. Γεωργίου, *Γράμματα Σπουδάσματα... Κείμενα ορθόδοξης ποιμαντικής εμπειρίας*, Εκδόσεις «Ορθόδοξη Κυψέλη», σ. 108.

¹²⁴ Jervis – White, Henry, *History of the Island of Corfu and the Republic of the Ionian Islands*, pg. 143.

¹²⁵ Jervis – White, Henry, *History of the Island of Corfu and the Republic of the Ionian Islands*, pg. 144.

¹²⁶ Spielvogel Jackson, *Western Civilization*, Fourth Ed., 2000, pg. 472.

¹²⁷ Spielvogel Jackson, *Western Civilization*, pg. 487· Κάρμη Αθανασίου Γ., *Ευγένιος Βούλγαρις και οι Πνευματικές Ζυμώσεις του ΙΗ'αιώνα*, Εκδ. Παρησία, 2008, σ. 19· Ματσούκα Ν., *Ιστορία της Φιλοσοφίας*, Θεσσαλονίκη 2001, σ. 341.

¹²⁸ Δημαράς, Κ.Θ., *Ιστορικά Φροντίσματα Α': Ο Διαφωτισμός και το Κορύφωμα του*, Πορεία, Αθήνα 1992, σ. 8.

εξέλιξη των ιδεών του Διαφωτισμού στην Ελλάδα¹²⁹. Η αλλαγή σημειώθηκε συγκεκριμένα στον λόγιο πληθυσμό, που επηρεαζόμενος και από τις ιδέες της Γαλλικής Επανάστασης, στράφηκε προς την Δύση για να διαφωτιστεί¹³⁰. Ο κύριος εκφραστής του Νεοελληνικού Διαφωτισμού στον ελλαδικό χώρο ήταν ο Αδαμάντιος Κοραής (1748 – 1833).

Ο Βολταίρος αγαπούσε την Ελλάδα και με πολλές προσπάθειες, επιχείρησε να επηρεάσει την Ρωσία αλλά και τις άλλες μεγάλες δυνάμεις, να επέμβουν και να βοηθήσουν την Ελλάδα¹³¹. Η Αικατερίνη, μετά την έναρξη του πολέμου Ρωσίας – Οθωμανικής Αυτοκρατορίας το 1770, έστειλε επιστολή στον Βολταίρο, λέγοντας ότι σύντομα θα έβλεπε την Ελλάδα ελεύθερη. Ο Βολταίρος γνώριζε τις πολιτικές καταστάσεις και για αυτό συνέχεια πολεμούσε για να δει μια ελεύθερη Ελλάδα¹³².

Ο Διαφωτισμός ήταν ένα κίνημα που εκφραζόταν στη φιλοσοφία αλλά και σε άλλους τομείς της πνευματικής δραστηριότητας, όπως η πολιτική και τα παιδαγωγικά¹³³. Διέφερε ριζικά από την θρησκευτική αντίληψη της ζωής μετά τον θάνατο, επειδή επικεντρωνόταν σε θέματα που αφορούσαν την βελτίωση της ζωής επί της γης¹³⁴. Δεν δημιούργησε ενιαίες φιλοσοφικές ιδέες ούτε παρουσίασε κάτι το πρωτότυπο. Ουσιαστικά, δημιουργήθηκε από εξωτερικούς παράγοντες και καθορίστηκε από το κάθε περιβάλλον που αναπτύχθηκε¹³⁵. Η βασική πρόθεση του Διαφωτιστών ήταν να μεταφράσουν παλαιότερα έργα για το κοινό και όχι να εμπλουτίσουν την έρευνα με δικά τους έργα¹³⁶. Η πρωτοτυπία των έργων τους, φαίνεται ως

¹²⁹ Βακαλοπούλου Αποστόλου Ε., *Νέα Ελληνική Ιστορία: 1204 – 1985*, σ. 140.

¹³⁰ Βακαλοπούλου Αποστόλου Ε., *Πηγές της Ιστορίας του Νέου Ελληνισμού τ. 2 (1669 -1812)*, σ. 375.

¹³¹ Σάθας, Κωνσταντίνος, *Η Ιστορία της Τουρκοκρατούμενης Ελλάδας*, Τόμος Δ' 1770 - 1821, σ. 110.

¹³² Βακαλοπούλου Αποστόλου Ε., *Νέα Ελληνική Ιστορία: 1204 – 1985*, σ. 141.

¹³³ Κονδύλης Παναγιώτης, *Ο Νεοελληνικός Διαφωτισμός: οι Φιλοσοφικές ιδέες*, Ιστ. Βιβλ. Θεμέλιο, σ. 9· Ακριβοπούλου Κωνσταντίνου, *Το Κολλυβάδικο Κίνημα: η τελευταία φιλοκαλική αναγέννηση*, εκδ. Τέρτιος, σ. 20.

¹³⁴ Spielsvogel Jackson, *Western Civilization*, pg. 488.

¹³⁵ Κονδύλης Παναγιώτης, *Ο Νεοελληνικός Διαφωτισμός: οι Φιλοσοφικές ιδέες*, σ. 10.

¹³⁶ Ο.π., σ. 11.

προς τις έννοιες που εισάγουν, που αρκετές φορές ήταν σημεία αντιλεγόμενα και γεννούσαν αντιπαραθέσεις.

Η Ορθόδοξη πνευματικότητα διαφοροποιείται από τον Διαφωτισμό, καθώς ξεπέρασε τον ορθολογισμό και έδωσε ιδιαίτερο νόημα στην ζωή των ανθρώπων¹³⁷. Με αυτό το σκεπτικό ο Αθανάσιος Πάριος στράφηκε εναντίον του Διαφωτισμού σε αρκετά έργα του, αναδεικνύοντας την βίωση της Ορθοδόξου πίστεως ως απάντηση στον Διαφωτισμό και τον Ανθρωπισμό της Δύσεως¹³⁸. Το πρώτο έργο που εξέδωσε το 1798 είχε τον τίτλο «Πατρική Διδασκαλία» (ή «Διδασκαλία Πατρική» κατά άλλες πηγές)¹³⁹. Αυτό το έργο το κυκλοφόρησε με το όνομα του Πατριάρχου Ιεροσολύμων Ανθίμου, κάτι που αποδείχθηκε ως ψευδεπίγραφο, διότι το αποκήρυξε ο Πατριάρχης Άνθιμος¹⁴⁰. Είναι αξιοσημείωτο ότι αυτό το έτος, ο Ναπολέων κατέλαβε την Βενετία και όλες της Βενετοκρατούμενες περιοχές. Σε αυτό το έργο, ο Πάριος καταπολέμησε τις φιλελεύθερες ιδέες της Γαλλικής Επανάστασης και του Δυτικού Διαφωτισμού, προσπαθώντας ταυτόχρονα να στηρίξει και το Οικ. Πατριαρχείο ως Εθναρχικό Κέντρο απέναντι στην Δύση που προσπαθούσε να μην υποκύψει στην Δυτική επιρροή¹⁴¹.

Επόμενο έργο του που επίσης είχε αντικείμενο τον Διαφωτισμό και εν γένει την Δυτική επιρροή στην Ελλάδα ήταν το έργο «Αντιφώνησις» που έγραψε το 1798. Σε αυτό το βιβλίο, υποστήριζε ότι όσοι σπούδασαν στην Δύση είχαν κακή διαγωγή και τον παράλογο ζήλο των διδασκάλων τους να

¹³⁷ Γκρέκα π. Αρίσταρχου, *Η Αποτύπωση της Ησυχαστικής Πνευματικότητας στο έργο του Αγίου Νικοδήμου Αγιορείτου*, Α' Εκδ., Εκδ. Ostrakon Publishing, Θεσσαλονίκη 2015, σ. 28.

¹³⁸ Γκρέκα π. Αρίσταρχου, *Η Αποτύπωση της Ησυχαστικής Πνευματικότητας στο έργο του Αγίου Νικοδήμου Αγιορείτου*, σ. 31· Κρικώνη Χρίστου Θ., *Ορθόδοξη Παράδοση και Διαφωτισμός κατά τον Άγιο Αθανάσιο Πάριο, Πρακτικά Επιστημονικού Συνεδρίου «Η Εκατονταπυλιανή και η Χριστιανική Πάρος» (15 -19 Σεπτεμβρίου 1996)*, εκδ. Ιερά Μητρόπολις Παροναξίας Ιερών Προσκύνημα Παναγίας Εκατονταπυλιανής Πάρου, Πάρος 1998, σ. 467.

¹³⁹ Τζώγας, Χ., *Η Περί Μνημοσύνων Έρις εν Αγίω Όρει κατά τον ΙΗ' Αιώνα*, σ. 32· Αθανασίου Παρίου, *Αλεξίκακον Φάρμακον*, σ. 14.

¹⁴⁰ Τζώγας Χ., *Η Περί Μνημοσύνων Έρις εν Αγίω Όρει κατά τον ΙΗ' Αιώνα*, σ. 32.

¹⁴¹ Τζώγας, Χ., *Η Περί Μνημοσύνων Έρις εν Αγίω Όρει κατά τον ΙΗ' Αιώνα*, σ. 32· Αθανασίου Παρίου, *Αλεξίκακον Φάρμακον*, σ. 14, 15· Γκρέκα π. Αρίσταρχου, *Η Αποτύπωση της Ησυχαστικής Πνευματικότητας στο έργο του Αγίου Νικοδήμου Αγιορείτου*, σ. 63.

φέρουν στον Ελλαδικό χώρο την Ευρωπαϊκή μάθηση στα σχολεία¹⁴². Το έργο αυτό εκδόθηκε μόλις το 1802 εξαιτίας ενεργειών φίλων του Κοραή που δεν ήθελαν να εκδοθεί¹⁴³. Έρχεται αυτό το έργο και ξεκαθαρίζει τα κίνητρα της «Πατρικής Διδασκαλίας» που είχε γραφτεί εναντίον της ιδέας του Διαφωτισμού.

Άλλο έργο του Αθανασίου Παρίου που γράφτηκε εναντίον της Γαλλικής Επανάστασεως και του Διαφωτισμού ήταν η «Απολογία Χριστιανική» που και αυτό το έργο εκδόθηκε το 1798, με δύο εκτενέστερες επανεκδόσεις το 1800 και 1805 στην Λειψία¹⁴⁴. Η σημερινή έρευνα δείχνει ότι η έκδοση του 1798 με αυτή του 1800 και 1805 έχει σημαντικές διαφορές. Πέραν από τις αλλαγές στις φράσεις, η πρώτη έκδοση (1798) δεν περιέχει τον πέμπτο και έκτο κεφάλαιο που όχι μόνο κατηγορούν αυτούς που καταπολεμούν την Χριστιανική πίστη αλλά και τους πολιτικούς και τους θρησκευτικούς άρχοντες που δεν καταστρέφουν όσα επιβλαβή βιβλία κυκλοφορούσαν κατά αυτή την εποχή, κάτι που είχε πει και ο Νικόδημος ο Αγιορείτης¹⁴⁵. Όπως συνεπάγεται από αυτήν την πληροφορία, οι εκδόσεις της Λειψίας (1800 και 1805) αποδίδουν την πλήρη άποψη και τα λεγόμενα του Αθανασίου Παρίου εναντίον της ιδεολογίας της Γαλλικής Επανάστασεως (Ευρωπαϊκός Διαφωτισμός) και του κυρίου εκπροσώπου του, Βολταίρου. Το γενικό μήνυμα που δίνει το έργο αυτό είναι ότι, η άνωθεν σοφία που κατέρχεται¹⁴⁶ δίνει την απάντηση για την σωτηρία των ανθρώπων και όχι η θύραθεν παιδεία που ελέγχεται ως βλαβερή και επικίνδυνη για τον Χριστιανό που θα σπουδάσει στην Ευρώπη κάτω από τις συνθήκες του Γαλλικού Διαφωτισμού¹⁴⁷.

¹⁴² Τζώγας, Χ., *Η Περί Μνημοσύνων Έρις εν Αγίω Όρει κατά τον ΙΗ΄ Αιώνα*, σ. 33.

¹⁴³ Ο.π.

¹⁴⁴ Αθανασίου Παρίου, *Αλεξίκακον Φάρμακον*, σ. 16· Αθανασίου Παρίου, *Απολογία Χριστιανική*, Εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 2015, σ. 39.

¹⁴⁵ Αθανασίου Παρίου, *Απολογία Χριστιανική*, σ. 40· Γκρέκα π. Αρίσταρχου, *Η Αποτύπωση της Ησυχαστικής Πνευματικότητας στο έργο του Αγίου Νικοδήμου Αγιορείτου*, σ. 70.

¹⁴⁶ Ιακ. 3,15: «ουκ έστιν αύτη η σοφία άνωθεν κατερχομένη...».

¹⁴⁷ Αθανασίου Παρίου, *Απολογία Χριστιανική*, σ. 39.

Το «Αλεξίκακον Φάρμακον» ή «Πνευματικόν Εγχειρίδιον» που γράφτηκε το 1809, αλλά εκδόθηκε το 1818 από έναν μαθητή του, τον Σαμουήλ «διδάσκαλο τον εξ Άνδρου», ακολουθεί την ίδια θεματική ενάντια του Διαφωτισμού¹⁴⁸. Όπως φαίνεται από το περιεχόμενο του, είναι συνέχεια του έργου «Αντιφώνησις», αποδεικνύοντας τον αγώνα του Αθανασίου Παρίου για την προφύλαξη του Έθνους (Ορθοδόξων πιστών) από την επιρροή της Γαλλικής Διαφωτίσεως και εν γένει, της Δυτικής σκέψεως¹⁴⁹. Στο τέλος του έργου, υπάρχει ως παράρτημα το μαρτύριο του Αγ. Ιωάννου του Κρητός στην Έφεσο, για να ενισχύσει το φρόνημα των αναγνωστών. Παρόμοια διάταξη βρίσκεται και στο έργο «Ουρανού Κρίσις» (Β' Έκδοση, Αθήνα 1850) με έναν άλλον βίο αλλά και την ακολουθία του θαύματος. Αυτό το έργο ουσιαστικά έρχεται να πολεμήσει την αθεΐα, καθώς την ταυτίζει με τον Βολταίρο, αποδομώντας όσα λέει ο τόσο στη γενική ιδεολογία του, όσο και στην κριτική του απέναντι στην Αγ. Γραφή¹⁵⁰.

Ο ίδιος ο Βολταίρος (και γενικά ο Διαφωτισμός) έβλεπε την θρησκεία και συγκεκριμένα τον Ορθόδοξο Χριστιανισμό μειωτικά¹⁵¹. Αυτό που έβλεπε στις διάφορες θρησκείες, είναι ότι είχαν μια προκατάληψη και ερεύνησε περισσότερο την Ρωσία για να καταλάβει περί της Ορθοδόξου πίστεως, που τον έκανε να επικρίνει την Ορθοδοξία, όπως υπήρχε συγκεκριμένα στη Ρωσία¹⁵². Φαινόταν από τα γραφόμενα του ότι ήταν αντικληρικός και

¹⁴⁸ Αθανασίου Παρίου, *Αλεξίκακον Φάρμακον*, σ. 19.

¹⁴⁹ Ο.π., σ. 20.

¹⁵⁰ Αθανασίου Παρίου, *Αλεξίκακον Φάρμακον*, σ. 20, 21.

¹⁵¹ Wolff, Larry, *Ο Διαφωτισμός και ο Ορθόδοξος Κόσμος*, Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών Εθν. Ιδρ. Ερ., Αθήνα 2001, σ. 27· Κρικώνη Χρίστου Θ., *Ορθόδοξη Παράδοση και Διαφωτισμός κατά τον Άγιος Αθανάσιο Πάριο, Πρακτικά Επιστημονικού Συνεδρίου «Η Εκατονταπυλιανή και η Χριστιανική Πάρος» (15 -19 Σεπτεμβρίου 1996)*, σ. 468· Γιανναρά Χρ., *Το πραγματικό και το φαντασιώδες στην πολιτική οικονομία*, Αθήνα 1989, σ. 133· Ρωμανίδου π. Ιωάννου, *Ρωμαίοι ή Ρωμηοί Πατέρες τής Εκκλησίας*, τ. 1, Θεσσαλονίκη 1984, σ. 14· Γκρέκα π. Αρίσταρχου, *Η Αποτύπωση της Ησυχαστικής Πνευματικότητας στο έργο του Αγίου Νικοδήμου Αγιορείτου*, σ. 63, 69· Νιχωρίτη Κ., «Η επίδραση των έργων του Αγίου Νικοδήμου στους Ορθοδόξους Σλάβους των Βαλκανίων», *Πρακτικά Α' επιστημονικού συνεδρίου: Άγιος Νικόδημος ο Αγιορείτης, η ζωή και η διδασκαλία του*, τ. Α', Γουμένισσα 2006, σ. 217.

¹⁵² Wolff, Larry, *Ο Διαφωτισμός και ο Ορθόδοξος Κόσμος*, σ. 29.

ενάντια στις μεγάλες θρησκείες, ιδίως έναντι του Ρωμαιοκαθολικισμού στη Γαλλία¹⁵³.

Η Ορθόδοξη Εκκλησία διαφοροποιείται από τον Διαφωτισμό και το παράγωγο του Ανθρωπισμό. Σύμφωνα με την Ορθόδοξη Παράδοση, ο σκοπός του ανθρώπου είναι να δώσει νόημα στην ζωή του που γίνεται μόνο μέσω του Θεανθρώπου Χριστού¹⁵⁴. Αυτό ήταν το πνεύμα των Κολλυβάδων πατέρων που αντιστάθηκε σθεναρώς απέναντι στις ιδεολογίες του Διαφωτισμού. Όταν ο άνθρωπος ενωθεί με τον Θεό, τότε κάθε ζυγός και βάρος στη ζωή του, γίνεται ελαφρότερος¹⁵⁵. Ο χρόνος για τον άνθρωπο αποκτά πραγματική σημασία, όταν ενωθεί με την αιωνιότητα του Ιησού Χριστού. Κατά τους Κολλυβάδες πατέρες αλλά και γενικά την Πατερική γραμματεία, όλη η κατ' άνθρωπον φιλοσοφία κινείται εντός του φαύλου κύκλου της θνητότητας που έχει απομακρυνθεί από την Αλήθεια. Ο Θεός Λόγος έγινε άνθρωπος για να επαναφέρει τον άνθρωπο στο αρχέτυπο του. Κατά την άποψη της Ορθοδόξου Εκκλησίας (και των Κολλυβάδων) αναγνωρίζονται μόνο ασκητικές αναγεννήσεις και τίποτα άλλο¹⁵⁶.

Η αληθινή παιδεία αποκτάται μόνο από τους αγίους που είναι οι αληθινά φωτισμένοι. Δηλαδή, παιδεία χωρίς αγιότητα, οδήγησαν τους Διαφωτιστές σε μια «ουμανιστικήν ειδωλολατρείαν»¹⁵⁷. Οι Κολλυβάδες πατέρες πίστευαν ότι η παιδεία κατά το πρότυπο του Διαφωτισμού δεν ήταν παιδεία για τους Ορθοδόξους Χριστιανούς. Έτσι, ο αφυπνισμένος άνθρωπος καταλαβαίνει ότι το πνεύμα είναι η ύψιστη αξία για τον άνθρωπο¹⁵⁸. Ο ουμανισμός που πήγαζε από τον Διαφωτισμό απέκοπτε τον άνθρωπο από τον Θεό και τον αυτονομούσε¹⁵⁹. Ο δυτικός άνθρωπος προσπάθησε να λύσει το πρόβλημα της αληθείας με την αυτονόμηση του ανθρώπου, την

¹⁵³ Wolff, Larry, *Ο Διαφωτισμός και ο Ορθόδοξος Κόσμος*, σ. 34.

¹⁵⁴ Ιουστίνος, Πόποβιτς, *Άνθρωπος και Θεάνθρωπος*, Αστήρ, Γ' Εκδ., Αθήνα 1974, σ. 14.

¹⁵⁵ Ό.π., σ. 18.

¹⁵⁶ Ιουστίνος, Πόποβιτς, *Άνθρωπος και Θεάνθρωπος*, σ. 61.

¹⁵⁷ Ό.π., σ. 63.

¹⁵⁸ Ιουστίνος, Πόποβιτς, *Άνθρωπος και Θεάνθρωπος*, σ. 102, 103.

¹⁵⁹ Ό.π., σ. 107.

δημιουργία του ουμανισμού. Αντιθέτως, η Ορθοδοξία δεν καυχάται ποτέ για τον άνθρωπο, δεν ειδωλοποιεί τον άνθρωπο αλλά πρώτα υπάρχει ο Θεός και μετά ο άνθρωπος¹⁶⁰. Μια μεγάλη διαφορά μεταξύ Δύσεως και Ανατολής ήταν ότι αντικατέστησε τον Θεό με τον άνθρωπο και ουσιαστικά έχασε την πίστη του, καθώς δεν μπορούσε να σταθεροποιηθεί¹⁶¹. Η διαφορά μεταξύ των δύο κόσμων φαίνεται και από τη φράση του Κάντ, που είπε ότι η θρησκεία θα πρέπει να υπάρχει εντός των ορίων του καθαρού λόγου, κάτι που έγινε με αρκετές αιρέσεις όπως τον Αρειανισμό¹⁶². Ο Ανθρωπισμός – Ουμανισμός ουσιαστικά θέτουν τον άνθρωπο ως κέντρο της θεώρησης του. Έτσι, ο ουμανισμός, απομακρυνόμενος από τον Θεό, οδηγεί στον μηδενισμό¹⁶³.

Αυτές οι διαφορές οδήγησαν στην αντιπαράθεση αρκετών απόψεων μεταξύ των Διαφωτιστών και των Κολλυβάδων πατέρων (κυρίως μοναχών).

ii. Αδαμάντιος Κοραής – Αγ. Αθανάσιος ο Πάριος

Τα νεότερα χρόνια του Αδαμαντίου Κοραή δεν είναι ευρέως γνωστά. Όσα γνωρίζουμε προέρχονται κυρίως από τις επιστολές και τα έργα του. Γεννήθηκε στη Σμύρνη το 1748 από λόγιους γονείς, τον Ιωάννη και τη Θωμαή¹⁶⁴. Από μικρός είχε έφεση στα γράμματα και ήταν πολύ μελετηρός. Αυτός που του έδωσε το έναυσμα για περαιτέρω μελέτη στην Ευρώπη, ήταν ο Ολλανδός κληρικός, Βερνάρδος Κεύνος¹⁶⁵.

¹⁶⁰ Ιουστίνος, Πόποβιτς, *Άνθρωπος και Θεάνθρωπος*, σ. 124.

¹⁶¹ Ο.π. σ. 128, 129.

¹⁶² Ιουστίνος, Πόποβιτς, *Άνθρωπος και Θεάνθρωπος*, σ. 141.

¹⁶³ Ιουστίνος, Πόποβιτς, *Άνθρωπος και Θεάνθρωπος*, σ. 157.

¹⁶⁴ Δημαράς, Κ.Θ., *Ιστορικά Φροντίσματα Β': Αδαμάντιος Κοραής*, Πορεία, Αθήνα 1996, σ. 41· Βακαλοπούλου Αποστόλου Ε., *Νέα Ελληνική Ιστορία: 1204 – 1985*, σ. 141· Μεταλληνού π. Γεωργίου, *Παράδοση και Αλλοτρίωση: Τομές στην πνευματική πορεία του νεώτερου Ελληνισμού κατά τη Μεταβυζαντινή περίοδο*, Εκδ. Δόμος, Αθήνα 2001, σ. 139· Βακαλοπούλου Αποστόλου Ε., *Πηγές της Ιστορίας του Νέου Ελληνισμού τ. 2 (1669 -1812)*, σ. 407· Μάμουκα Ανδρέου, *Αδαμάντιος Κοραής: Βίος και Έργα*, εκδ. ΜΙΕΤ, Αθήνα 1989, σ. 8.

¹⁶⁵ Μεταλληνού π. Γεωργίου, *Παράδοση και Αλλοτρίωση: Τομές στην πνευματική πορεία του νεώτερου Ελληνισμού κατά τη Μεταβυζαντινή περίοδο*, σ. 139· Μάμουκα Ανδρέου, *Αδαμάντιος Κοραής: Βίος και Έργα*, εκδ. ΜΙΕΤ, Αθήνα 1989, σ. 9, 14.

Ο Αδαμάντιος Κοραής μυήθηκε στον Διαφωτισμό από τους Ιδεολόγους Διαφωτιστές και τους ακολούθησε με την τεχνική φιλοσοφική έννοια. Χαρακτηρίζεται ως ένας πεφωτισμένος Χριστιανός, γιατί αναφέρει σε κάποιες επιστολές του ότι η αρετή είναι πράξη και όχι δόγμα, μαζί με άλλες έννοιες που ενστερνίστηκε σε όλη του τη ζωή. Μελετώντας τον Rousseau, εκφράστηκε με επαινετικά λόγια για τον ηθικό του χαρακτήρα, χωρίς να ασπαστεί πλήρως τις ιδέες του¹⁶⁶. Το 1788 πήγε στο Παρίσι και εντυπωσιάστηκε από της πολιτικές ζυμώσεις που είδε γύρω του. Αυτό τον επηρέασε να μετατραπεί από έναν πεφωτισμένο Χριστιανό σε έναν ένθερμο διαφωτιστή¹⁶⁷.

Πίστευε ότι η Γαλλική Επανάσταση στάθηκε η πρώτη αιτία που θα βοηθούσε τους Έλληνες να καταλάβουν την ανάγκη για τον φωτισμό τους. Θεωρείται ότι η Γαλλική Επανάσταση του έδωσε περιεχόμενο στις ανθρωπιστικές του πεποιθήσεις¹⁶⁸. Αν και κατηγορήσε πολλές από τις ακρότητες της Γαλλικής Επανάστασης, ασπάστηκε το πνεύμα της ελευθερίας που την διέπνεε και αυτό τον ώθησε να θελήσει να δει την Ελλάδα ελεύθερη¹⁶⁹. Ο ίδιος έκρινε το παρελθόν του με αυστηρότητα και κοιτούσε προς το μέλλον του με ελπίδα. Η φιλομάθεια του τον ώθησε να φύγει από την Σμύρνη και να πάει στην Ολλανδία και Γαλλία για περαιτέρω σπουδές¹⁷⁰. Η πλήρη προσχωρήσει στον Διαφωτισμό, θα μπορούσε να τοποθετηθεί το 1791, κατά την μεταφορά των λειψάνων του Βολταίρου στον τάφο του όπου ο Αδαμάντιος Κοραής είπε ότι ήθελε να γίνει και αυτός σαν τον Βολταίρο¹⁷¹.

¹⁶⁶ Μεταλληνού π. Γεωργίου, *Παράδοση και Αλλοτρίωση: Τομές στην πνευματική πορεία του νεώτερου Ελληνισμού κατά τη Μεταβυζαντινή περίοδο*, σ. 203.

¹⁶⁷ Δημαράς, Κ.Θ., *Ιστορικά Φροντίσματα Β': Αδαμάντιος Κοραής*, σ. 203, 204.

¹⁶⁸ Ο.π., σ. 35.

¹⁶⁹ Δημαράς, Κ.Θ., *Ιστορικά Φροντίσματα Β': Αδαμάντιος Κοραής*, σ. 35· Μεταλληνού π. Γεωργίου, *Παράδοση και Αλλοτρίωση: Τομές στην πνευματική πορεία του νεώτερου Ελληνισμού κατά τη Μεταβυζαντινή περίοδο*, σ. 141.

¹⁷⁰ Δημαράς, Κ.Θ., *Ιστορικά Φροντίσματα Β': Αδαμάντιος Κοραής*, σ. 38.

¹⁷¹ Δημαράς, Κ.Θ., *Ιστορικά Φροντίσματα Β': Αδαμάντιος Κοραής*, σ. 204.

Φοβόταν ότι, εάν η Ελλάδα δεν ήταν η πρώτη χώρα που θα ασπάζόταν τις ιδέες του Διαφωτισμού, θα το έκανε η Τουρκία και έτσι θα αποκτούσε ενίσχυση από την Ευρώπη. Αυτό που εμπόδιζε την διασπορά του Διαφωτισμού στην Ελλάδα, κατά τον Αδαμάντιο Κοραή, ήταν οι «καλόγηροι» που προφανώς εννοούσε πρώτα τον Αθανάσιο Πάριο και τους ομοϊδεάτες του. Από εδώ και στο εξής ξεκίνησε μια ανταλλαγή ιδεών και απόψεων μεταξύ του Αδαμαντίου Κοραή και του Αθανασίου Παρίου, έχοντας λάβει κριτική ο Αδαμάντιος Κοραής και από τον χώρο του Οικουμενικού Πατριαρχείου, μαζί με άλλους επιφανείς άνδρες της εποχής¹⁷². Πίστευε ότι ο Διαφωτισμός ήταν υπόθεση ηθικοπρακτική και ότι ενώνει την ηθική με την πολιτική¹⁷³. Βασική θέση του Αδαμαντίου Κοραή, που φαίνεται στα έργα του, ήταν ότι η φιλοσοφία όσο και ο νόμος, ταυτιζόντουσαν με τον Ορθό Λόγο. Σύμφωνα με τους Διαφωτιστές, ο Ορθός Λόγος στρέφεται ενάντια της κυριαρχίας που προβάλλουν οι θρησκείες και οι εκπρόσωποι της¹⁷⁴. Ο Αδαμάντιος Κοραής υποστήριζε ότι το κριτήριο γνησιότητας μιας θρησκείας είναι ο βαθμός συμφωνίας της με την φιλοσοφία και με τον Ορθό Λόγο, αλλιώς αποτελεί δεισιδαιμονία¹⁷⁵. Προσπάθησε επίσης με διάφορες ερμηνείες Αρχαίων και Πατέρων της Εκκλησίας να συμβαδίσει την αρχαία φιλοσοφία και θεολογία, αντίστοιχα, με την φιλοσοφία του Διαφωτισμού¹⁷⁶.

Η διαμάχη Παρίου – Κοραή είχε αφετηρία μιας επιστολής του Κοραή προς έναν πρωτοψάλτην, που ειρωνικά, μιλούσε περί νηστείας, λέγοντας του ότι ρουφά το αυγό κατά την Τρίτη εβδομάδα (μάλλον εννοεί την εβδομάδα της Τυρινής που τρώγονται μόνο τα αυγά και τα γαλακτομικά προϊόντα) χωρίς να αγγίζει την κότα που το έκανε.¹⁷⁷ Σε αυτή την επιστολή

¹⁷² Μεταλληνού π. Γεωργίου, *Παράδοση και Αλλοτρίωση: Τομές στην πνευματική πορεία του νεώτερου Ελληνισμού κατά τη Μεταβυζαντινή περίοδο*, σ. 155.

¹⁷³ Κονδύλης, Παναγιώτης, *Ο Νεοελληνικός Διαφωτισμός: οι Φιλοσοφικές ιδέες*, σ. 207.

¹⁷⁴ Κονδύλης, Παναγιώτης, *Ο Νεοελληνικός Διαφωτισμός: οι Φιλοσοφικές ιδέες*, σ. 207.

¹⁷⁵ Ο.π. σ. 208.

¹⁷⁶ Κονδύλης, Παναγιώτης, *Ο Νεοελληνικός Διαφωτισμός: οι Φιλοσοφικές ιδέες*, σ. 208.

¹⁷⁷ Κωστή Ν. Κ. Χ., *Επιστολή Ανέκδοτος Αθανασίου του Παρίου προς Κοραήν*, Εκδ. Εστία, Αθήναις 1901, σ. 3· Τζώγας Χ., *Η Περί Μνημοσύνων Έρις εν Αγίω Όρει κατά τον ΙΗ' Αιώνα*, σ. 31, 32.

του απάντησε ο Αθανάσιος Πάριος, τονίζοντας ότι είναι άκρως αναγκαίος ο θεσμός της νηστείας για τον άνθρωπο. Λειτουργεί ως θεμέλιο για την παιδεία του ανθρώπου, κάτι που τονιζόταν από τη μερίδα των συντηρητικών, που στην πλειοψηφία τους ήταν μοναχοί και προέρχονταν από την μακραίωνη μοναχική παράδοση της θεοπαράδοτης νηστείας¹⁷⁸. Πίστευε ο Αθανάσιος Πάριος ότι όποιος σπούδαζε στην Ευρώπη, «ἦτο ἀναντιλέκτως ἄθεος, τά δέ μαθηματικά ἔδυσφήμει ὡς πηγὴν τῆς ἀθεΐας, τῆς ὁποίας πρωτίστη συνέπεια ἦτο ἡ κατάλυση καὶ κατάργησις τῆς νηστείας.»¹⁷⁹.

Ανάμεσα στα έργα του που γενικά ήταν εναντίον του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού, έγραψε και ένα που ήταν προς τον Αδαμάντιο Κοραή. Το 1805, εξέδωσε το έργο «Νέος Ραψάκης» που ήρθε ως απάντηση στο έργο του Αδ. Κοραή «Αδελφική Διδασκαλία» που και αυτό με τη σειρά του, γράφτηκε για να απαντήσει στην «Πατερική Διδασκαλία» του Αθανασίου Παρίου¹⁸⁰. Με αυτό το έργο, ο Αθανάσιος Πάριος αποσκοπούσε στον περιορισμό της επιρροής που ασκούσε ο Αδαμάντιος Κοραής στον κόσμο. Σε αυτό το έργο, αποκάλεσε τον Αδαμάντιο Κοραή «ἀναίσχυντο συκοφάντη, αὐθάδη λιμπερτίνον, πάντη ἄθρησκον»¹⁸¹. Όπως και σε προηγούμενα έργα του, επενέβησαν οι φίλοι του Αδαμαντίου Κοραή και καθυστέρησε να βγει το έργο μέχρι το 1813.

¹⁷⁸ Τζώγας Χ., *Η Περί Μνημοσύνων Έρις εν Αγίῳ Ὁρει κατά τον ΙΗ' Αἰῶνα*, σ. 32.

¹⁷⁹ Ὁ.π., σ. 32.

¹⁸⁰ Αθανασίου Παρίου, *Αλεξίκακον Φάρμακον*, σ. 18.

¹⁸¹ Ὁ.π., σ. 18.

4. Η Ανατολική Ορθόδοξη Εκκλησία κατά τον 18^ο Αιώνα

i. Επτάνησα

Η πνευματικότητα ήταν διαφορετικά στα Επτάνησα. Τα Ιόνια νησιά είχαν μια μακραίωνη ιστορία να είναι κάτω από Δυτικούς κατακτητές, όπως τους Φράγκους και Ενετούς¹⁸². Τον 18^ο αιώνα βρέθηκαν τα Επτάνησα να ήταν υπό την κυριαρχία της Βενετικής Δημοκρατίας. Η Βενετία κυβερνούσε με βάση την ακόλουθη αρχή: «Είμεθα Βενετοί καί ἔπειτα χριστιανοί»¹⁸³. Λειτουργούσαν με το σύστημα ότι όποια χώρα κάτω από την κυριαρχία τους δεν έκανε τίποτα για να προξενήσει κακό στην Δημοκρατία του Αγ. Μάρκου, θα μπορούσε να πρεσβεύει ελεύθερα ό,τι ήθελε¹⁸⁴. Η κυρίαρχη θρησκεία που ακολουθούσε η Βενετία ήταν ο Ρωμαιοκαθολικισμός¹⁸⁵. Είναι αξιοσημείωτο το σημείο ότι η ίδια η Βενετική Δημοκρατία εμπόδιζε τον Πάπα να επεμβαίνει σε θέματα που είχαν να κάνουν με την δική τους διοίκηση¹⁸⁶. Μια φορά διακόπηκε η σχέση μεταξύ Βενετίας και της Αγίας Έδρας, όπου προσπάθησαν να υποτάξουν τους Βενετούς με αφορισμούς χωρίς επιτυχία. Το αποτέλεσμα ήταν η Αγία Έδρα ζήτησε συγγνώμη¹⁸⁷. Ήταν πάγια θέση των Βενετών να μην αναμειγνύουν τη θρησκεία με την πολιτική διοίκηση, ώστε να μην δημιουργούνται προβλήματα στους υπηκόους τους.

Φανερώνει η ιστορία, ότι όταν στην Κέρκυρα κυβερνούσαν οι Ανδηγαυοί βασιλείς της Νεαπόλεως, υπηρετώντας την Αγία Έδρα, κατήργησαν τον Ορθόδοξο επισκοπικό θρόνο και ίδρυσαν Ρωμαιοκαθολικό αντί αυτού¹⁸⁸. Για το Ορθόδοξο ποίμνιο, δημιουργήθηκε το αξίωμα του Πρωτοπαπά, κάτι που δεν άρεσε στους Ορθοδόξους και δημιούργησε

¹⁸² Κούκκου Ελένης, *Ιστορία των Επτάνησων από το 1797 μέχρι την Αγγλοκρατία*, εκδ. Δημ. Ν. Παπαδήμα, Αθήνα 1983, σ. 14· Γασπαρινάτου Σπύρου Γ., *Η Βενετοκρατία στα νησιά του Ιονίου Πελάγους*, Αθήνα 2009, σ. 42.

¹⁸³ Καριοφύλα Κ., *Η Επτάνησος υπό τους Βενετούς: «Siamo Veneziani e poi cristiani»*, σ. 230.

¹⁸⁴ Ό.π.

¹⁸⁵ Καριοφύλα Κ., *Η Επτάνησος υπό τους Βενετούς*, σ. 230.

¹⁸⁶ Ό.π.

¹⁸⁷ Καριοφύλα Κ., *Η Επτάνησος υπό τους Βενετούς*, σ. 231.

¹⁸⁸ Καριοφύλα Κ., *Η Επτάνησος υπό τους Βενετούς*, σ. 231· Γασπαρινάτου Σπύρου Γ., *Η Βενετοκρατία στα νησιά του Ιονίου Πελάγους*, σ. 151.

μεγάλες αναταράξεις¹⁸⁹. Τότε επέβαλαν τον Πρωτοπαπά να ακολουθεί τις διατάξεις του Λατίνου επισκόπου και ουσιαστικά να ακολουθούν την τάξη των Ρωμαιοκαθολικών¹⁹⁰. Αυτή η κατάσταση άλλαξε περίπου το 1521, μετά από προτροπή της Βενετικής κυβερνήσεως προς τον Πάπα Λέοντα Ι΄ (1475 – 1521), που άφησε ελεύθερους τους Ορθοδόξους¹⁹¹. Γενικά, αυτό επικράτησε μέχρι τον 18^ο αιώνα και επέκεινα με τους Λατίνους να επιζητούν την τήρηση των όρων της Φεράρας – Φλωρεντίας από τους Ορθοδόξους, αλλά αυτό δεν έγινε τελικά αποδεκτό¹⁹².

Εμφανίστηκαν προβλήματα, όπως αυτό του Ημερολογίου μιας και οι Ρωμαιοκαθολικοί ακολουθούσαν το Γρηγοριανό και οι Ορθόδοξοι το Ιουλιανό. Αλλά το Οικουμενικό Πατριαρχείο δεν ήθελε με τίποτα να αλλάξει αυτά που παρέλαβε από τους Αγίους Πατέρες¹⁹³. Η Βενετική κυβέρνηση έληξε το θέμα, αποφασίζοντας ότι οι Ρωμαιοκαθολικοί ως προς την εορτή του Πάσχα θα ακολουθήσουν το Παλαιό Ημερολόγιο. Επίσης, ανακηρύχθηκε ότι ο αρχηγός της Ορθοδόξου Εκκλησίας θα είναι ανεξάρτητος από κάθε ανώτερη εξουσία, απόφαση που ικανοποίησε ιδιαίτερω τους Ορθοδόξους¹⁹⁴.

Άλλο σημαντικό πρόβλημα που δημιουργήθηκε ήταν οι μικτοί γάμοι μεταξύ Ορθοδόξων και Ρωμαιοκαθολικών¹⁹⁵. Οι Ρωμαιοκαθολικοί ήταν εναντίον αυτής της πρακτικής, διότι όσες γυναίκες από το Λατινικό δόγμα έπαιρναν άνδρες Ορθοδόξους, άλλαζαν και γίνονταν και αυτές Ορθόδοξες. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να μειωθεί ο πληθυσμός που ακολουθούσε το Λατινικό δόγμα¹⁹⁶. Ο βαθμός του προβλήματος φάνηκε στο ότι ο

¹⁸⁹ Καριοφύλα Κ., *Η Επτάνησος υπό τους Βενετούς*, σ. 231

¹⁹⁰ Καριοφύλα Κ., *Η Επτάνησος υπό τους Βενετούς*, σ. 232.

¹⁹¹ Ο.π.

¹⁹² Podskalsky G., *Η Ελληνική Θεολογία επί Τουρκοκρατίας 1453 – 1821. Η Ορθοδοξία στη σφαίρα επιρροής των δυτικών δογμάτων μετά τη Μεταρρύθμιση*, [μτφρ. πρωτο. Γ. Δ. Μεταλληνός], ΜΙΕΤ, Αθήνα 2005, σ. 35.

¹⁹³ Καριοφύλα Κ., *Η Επτάνησος υπό τους Βενετούς*, σ. 236.

¹⁹⁴ Καριοφύλα Κ., *Η Επτάνησος υπό τους Βενετούς*, σ. 236.

¹⁹⁵ Γασπαρινάτου Σπύρου Γ., *Η Βενετοκρατία στα νησιά του Ιονίου Πελάγους*, σ. 169.

¹⁹⁶ Καριοφύλα Κ., *Η Επτάνησος υπό τους Βενετούς*, σ. 237.

ρωμαιοκαθολικός επίσκοπος Querini, το 1599 διέλυσε έναν γάμο που είχε γίνει και επέμενε να μην τελούνται άλλοι μικτοί γάμοι, αποτρέποντας με αυτόν τον τρόπο μελλοντικούς μικτούς γάμους¹⁹⁷. Μετά από αρκετές διαπραγματεύσεις μεταξύ Λατίνων, Βενετικής Γερουσίας και Ορθοδόξων αποφασίστηκε να μην εμποδίζονται οι μικτοί γάμοι, αλλά ο κάθε σύζυγος να προσχωρεί στην θρησκεία του άλλου ελεύθερα, ενώ τα παιδιά να ακολουθούν το δόγμα του πατέρα τους¹⁹⁸.

Μετά από την αφαίρεση της επισκοπικής έδρας του Ορθοδόξου επισκόπου (ΙΔ' αι.) και στην θέση του δημιουργία Ρωμαιοκαθολικού, δημιουργήθηκε ο θεσμός του Μεγάλου Πρωτοπαπά (ΙΣΤ' αι.)¹⁹⁹. Ο Μέγας Πρωτοπαπάς Πρωτόπαπας, που εκλεγόταν με έναν ιδιαίτερο τρόπο, είχε αντικαταστήσει τον ορθόδοξο επίσκοπο. Το Γενικό Συμβούλιο της πόλεως εξέλεγε κατά τη διάρκεια της ετήσιας συνέλευσής του, τριάντα από τα μέλη του και μαζί με είκοσι κληρικούς αποτελούσε το «*Ιερό Τάγμα*» («*Canonici*», στα Ιταλικά) που με μυστική ψηφοφορία εξέλεγε τον Μεγάλο Πρωτόπαπά.²⁰⁰ Ο Μεγάλος Πρωτοπαπάς έμενε στο αξίωμα αυτό για μια πενταετία, αλλά μπορούσε να επανεκλεγεί και για περισσότερες²⁰¹. Οι Μεγάλοι Πρωτοπαπάδες δεν προέρχονταν πάντα από το εκλογικό σώμα, αλλά όταν εκλεγόταν κάποιος εκτός του σώματος, πήγαιναν στο σπίτι του και τον έπαιρναν για να γίνει η ενθρόνιση²⁰². Αυτός ήταν η ανώτατη αρχή για την Ορθόδοξη Εκκλησία στην Κέρκυρα. Για όλα εξαρτιόταν από το Οικουμενικό Πατριαρχείο, αλλά δεν μπορούσε να αλληλογραφήσει με αυτό ή να πράξει κάτι εάν δεν λάμβανε άδεια πρώτα από τις Βενετικές αρχές²⁰³.

¹⁹⁷ Καριοφύλα, Κ., *Η Επτάνησος υπό τους Βενετούς*, σ. 237.

¹⁹⁸ Καριοφύλα, Κ., *Η Επτάνησος υπό τους Βενετούς*, σ. 239· Γασπαρινάτου Σπύρου Γ., *Η Βενετοκρατία στα νησιά του Ιονίου Πελάγους*, σ. 170.

¹⁹⁹ Τσίτσας Α. Χ., *Βενετοκρατούμενη Κέρκυρα (Θεσμοί)*, Δημοσιεύματα Εταιρείας Κερκυραϊκών Σπουδών, Κέρκυρα 1989, σ. 15.

²⁰⁰ Καριοφύλα Κ., *Η Επτάνησος υπό τους Βενετούς*, σ. 243, 244.

²⁰¹ Καριοφύλα Κ., *Η Επτάνησος υπό τους Βενετούς*, σ. 243, 244.

²⁰² Ό.π.

²⁰³ Ό.π., σ. 245.

Τα Επτάνησα ήταν κάτω από την κυριαρχία της Δημοκρατίας του Αγ. Μάρκου από το 1386 μέχρι το 1797²⁰⁴.

Γενικά κατά τα χρόνια της Λατινοκρατίας, υπήρχαν μεγάλες αντικρούσεις σε θέματα πίστεως μεταξύ των Λατίνων και Ορθοδόξων²⁰⁵. Οι Λατίνοι προσπαθούσαν να έχουν περισσότεροι επιρροή και αυτό προσέκρουε στην ελευθερία των Ορθοδόξων που είχε δοθεί με Παπική βούλα από τον Πάπα Λέων Ι'²⁰⁶. Αυτό οδηγούσε τους Ορθοδόξους να πηγαίνουν στον Πάπα για να τακτοποιεί τα θέματα, όπως και γινόταν, χωρίς να γίνεται πάντα υπακοή στα διατάγματα που έλεγε ο Πάπας. Αυτή είναι η ιστορία που διαδραματίστηκε καθ' όλη την Λατινοκρατία στα Επτάνησα μέχρι και την κατάργηση της το 1797²⁰⁷.

ii. Οικουμενικό Πατριαρχείο – Ελλαδικός χώρος

Η πνευματική κατάσταση αναπτύχθηκε με άλλο τρόπο στην Ανατολή. Η Άλωση της Κωνσταντινούπολης σηματοδότησε μια νέα εποχή στην ιστορία. Η καθιερωμένη συναλληλία που υπήρχε επί Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, άλλαξε και η Ορθόδοξη Εκκλησία έπρεπε να προσαρμοστεί στα νέα δεδομένα²⁰⁸. Οι Έλληνες υπόδουλοι φρόντισαν να εισέλθουν σε καίριες θέσεις της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ώστε να έχουν μια καλύτερη ζωή στην νέα πραγματικότητα.

Ο Μωάμεθ ήθελε να δημιουργήσει ένα κράτος πάνω στο οποίο θα μπορούσε να στηρίξει και να εδραιώσει τη νέα Οθωμανική αυτοκρατορία. Προνόμια δόθηκαν στο Οικουμενικό Πατριαρχείο που δημιουργήθηκε ως η Εθναρχία (κέντρο των Χριστιανών) από τον Μωάμεθ τον Πορθητή και

²⁰⁴ Τσίτσας Α. Χ., *Βενετοκρατούμενη Κέρκυρα (Θεσμοί)*, σ. 7.

²⁰⁵ Βακαλοπούλου Αποστόλου Ε., *Νέα Ελληνική Ιστορία: 1204 – 1985*, σ. 100· Αθανασοπούλου Ιωάννου Φ., *Η Μυστηριακή Επικοινωνία Ορθοδόξων και Λατίνων εις τα Επτάνησα κατά την Λατινοκρατίαν*, *Θεολογία*, 57:3 (1986), σ. 569.

²⁰⁶ Τσίτσας Α. Χ., *Βενετοκρατούμενη Κέρκυρα (Θεσμοί)*, σ. 18.

²⁰⁷ Ό.π., σ. 17.

²⁰⁸ Φειδάς Βλ., *Εκκλησιαστική Ιστορία Γ': από την άλωση μέχρι σήμερα (1453 – 2014)*, σ. 17.

διατηρήθηκε με τους μετέπειτα Σουλτάνους²⁰⁹. Ο σκοπός ήταν να υπάρχει ένας εσωτερικός έλεγχος του πληθυσμού, επειδή για τους Χριστιανούς υπηκόους ο Οικουμενικός Πατριάρχης ως «μιλέτ μπασή» (εθνάρχης) θα κρατούσε τον έλεγχο και θα τους προστάτευε²¹⁰.

Αυτή η συναίνεση της υποταγής στην Οθωμανική κυριαρχία με σχετική αυτονομία των υπόδουλων ήταν γνωστή τακτική που την ονόμαζαν «istimalet» και εφαρμοζόταν κάθε φορά που καταλάμβαναν μία χριστιανική πόλη προτού την Άλωση²¹¹. Αυτή τη τακτική χρησιμοποιήθηκε νωρίτερα από τους Ρωμαίους με κάποιες παραλλαγές²¹². Γνώριζαν οι Οθωμανοί ότι για να δημιουργήσουν μια δυνατή και μακρόχρονη αυτοκρατορία θα έπρεπε να τεθούν γερές βάσεις και να ελέγχουν τους υπηκόους²¹³. Έτσι, οι Οθωμανοί έδιναν σε αυτούς που δήλωναν πλήρη υποταγή στην Οθωμανική κυριαρχία, την υπό όρους θρησκευτική ανοχή, εφόσον βέβαια πληρούσαν τον νόμο του ισλαμικού δικαίου, το λεγόμενο «dhimma»²¹⁴.

Το Ισλάμ, από την εποχή του Μωάμεθ, παρείχε έλεος και προστασία σε όσους το ζητούσαν, συνήθως με χρηματικό αντάλλαγμα και μόνο όσοι έκαναν αντίσταση, έχαναν την ζωή τους και την περιουσία τους²¹⁵. Η περιουσία της Ορθόδοξης Εκκλησίας, προστατευόταν από τα προνόμια που της είχαν δοθεί και συνήθως δεν φορολογούταν τα εισοδήματά της και οι δωρεές προς αυτή²¹⁶. Το σημαντικό, πέραν από το ανθρώπινο δυναμικό που ήθελε η Οθωμανική Αυτοκρατορία, ήταν να μην φύγουν οι Ορθόδοξοι και ενωθούν με τους Ρωμαιοκαθολικούς, γιατί τότε θα ήταν μια δύναμη

²⁰⁹ Φειδάς Βλ., *Εκκλησιαστική Ιστορία Γ': από την άλωση μέχρι σήμερα (1453 – 2014)*, σ. 19, 20· Δασκαλάκη Απ. Β., *Ο Ελληνικός Λαός κατά την Περίοδο της Τουρκοκρατίας, Μέρος Α'*, Αθήνα 1963, σ.12.

²¹⁰ Βακαλοπούλου Αποστόλου Ε., *Νέα Ελληνική Ιστορία: 1204 – 1985*, σ. 67 – 68· Πιζανιάς Πέτρος, *Η Ιστορία των Νέων Ελλήνων: από το 1400c. Έως το 1820*, Εστία, Αθήνα 2015, σ. 45.

²¹¹ Πιζανιάς Πέτρος, *Η Ιστορία των Νέων Ελλήνων: από το 1400c. Έως το 1820*, σ. 46.

²¹² Ό.π.

²¹³ Πιζανιάς Πέτρος, *Η Ιστορία των Νέων Ελλήνων: από το 1400c. Έως το 1820*, σ. 46.

²¹⁴ Ό.π., σ. 47.

²¹⁵ Αμάντος Κ., *Σουλτανικός Προνομιακός Ορισμός*, σ. 44.

²¹⁶ Αμάντος Κ., *Οι Προνομιακοί Ορισμοί Μουσουλμάνων υπέρ Χριστιανών*, σ. 54· Δασκαλάκη Απ. Β., *Ο Ελληνικός Λαός κατά την Περίοδο της Τουρκοκρατίας, Μέρος Α'*, σ.21. .

εναντίον τους και για αυτό τον λόγο βοήθησαν με διάφορα προνόμια να μην γίνει αυτό²¹⁷.

Παρ' όλα αυτά η Κωνσταντινούπολη παρέμεινε το κέντρο της Ορθοδοξίας. Τον 18^ο αιώνα το Οικουμενικό πατριαρχείο βρέθηκε στην απόλυτη ένδεια. Ο Οικ. Πατριάρχης, που σε τίποτα δεν ξεχωρίζει από έναν απλό κληρικό, διακονείτο από δύο κακοντυμένους μοναχούς και δύο με τρεις λαϊκούς²¹⁸. Οι περισσότεροι Έλληνες βρίσκονταν γύρω από το Οικουμενικό Πατριαρχείο. Λειτουργούσαν υπό δυσμενείς καταστάσεις, αλλά αυτό που δυσκόλεψε την κατάσταση ήταν οι διάφορες δολοπλοκίες που δεν προέρχονταν μόνο από Τούρκους. Πολλές φορές για να γίνει κάποιος Πατριάρχης, πλήρωνε τις αρχές με αποτέλεσμα να υπάρχει μια περίοδο με αρκετές αλλαξοπατριαρχίες²¹⁹. Οι διάφορες ραδιουργίες και συχνές αλλαγές των Οικ. Πατριαρχών μείωσε το κύρος του Πατριαρχείου στον κόσμο²²⁰. Παρ' όλα αυτά η σημαντικότητα του Οικ. Πατριαρχείου διατηρήθηκε.

Το Άγιον Όρος παρέμεινε μια από τις κυριότερες εστίες πνευματικότητας, όπως φάνηκε διαχρονικά στην ιστορία του²²¹. Για πρώτη φορά, η Ορθόδοξη Εκκλησία επέλεξε να χρησιμοποιήσει την φιλοσοφία του Αριστοτέλη για τις σχολές, ενώ οι ανθρωπιστές χρησιμοποιούσαν τον Πλάτωνα²²². Επίσης, αυτή την εποχή υπάρχει έντονη εκπαιδευτική δραστηριότητα, ειδικά στα μοναστήρια και με τις διάφορες σχολές που λειτουργούσαν κατά τόπους, για να αναπτυχθεί η παιδεία²²³. Στα τετρακόσια χρόνια της υπό των Οθωμανών κυριαρχίας, το Οικουμενικό Πατριαρχείο έκανε αρκετές προσπάθειες διαλόγου με του Μουσουλμάνους (Οθωμανούς), Ρωμαιοκαθολικούς και Προτεστάντες που μερικές φορές

²¹⁷ Αμάντος Κ., *Οι Προνομακοί Ορισμοί Μουσουλμάνων υπέρ Χριστιανών*, σ. 141.

²¹⁸ Βακαλόπουλος Απ., *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού: Τόμος Δ' Τουρκοκρατία 1669 – 1812*, σ. 288.

²¹⁹ Βακαλόπουλος Απ., *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού: Τόμος Δ' Τουρκοκρατία 1669 – 1812*, σ. 290.

²²⁰ Ο.π., σ. 297.

²²¹ Βακαλόπουλος, Απ., *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού: Τόμος Δ' Τουρκοκρατία 1669 – 1812*, σ. 299.

²²² Podskalsky G., *Η Ελληνική Θεολογία επί Τουρκοκρατίας 1453 – 1821. Η Ορθοδοξία στη σφαίρα επιρροής των δυτικών δογμάτων μετά τη Μεταρρύθμιση*, σ. 45.

²²³ Ο.π., σ. 46.

οδήγησαν σε έντονες αντιπαραθέσεις, ιδιαίτερος με τον Διαφωτισμό²²⁴. Ο 18^{ος} αιώνας σημαδεύτηκε με μια κίνηση της Ορθοδόξου Εκκλησίας εναντίον των ιδεών του Διαφωτισμού. Γεννήθηκαν τα δύο ρεύματα που διατηρήθηκαν στο μέλλον: επιστροφή στους Πατέρες (Κολλυβάδες) και εισαγωγή του Διαφωτισμού στην Ανατολή (Αδαμάντιος Κοραής)²²⁵.

Αυτή την εποχή παρατηρείται οικονομική, πολιτική και πνευματική άνοδο για τους Έλληνες υπηκόους²²⁶. Το Οικ. Πατριαρχείο είχε μερικούς πόρους εισοδήματος για να ζει και από την εποχή του πατριάρχη Σαμουήλ Χαντζερή (1762) απέκτησε μηνιαίο μισθό²²⁷. Αλλά αργότερα μέσα στον 18^ο αιώνα η οικονομική κατάσταση επιδεινώθηκε. Η Υψηλή Πύλη πάντα ζητούσε θέλησε να ζητά φόρο από το Οικουμενικό Πατριαρχείο και των Μητροπόλεων, κάτι το οποίο δυσκόλευαν τα οικονομικά του Οικ. Πατριαρχείου²²⁸. Αρκετοί πατριάρχες αρνήθηκαν να αποδεχτούν τέτοια απόφαση που τελικά πέρασε επί πατριαρχίας του Κοσμά Γ' (1714 – 1716)²²⁹. Αυτό θα συνεχιζόταν, με προσθήκη πληρωμής για εκλογή αλλά και αυξήσεις των φόρων. Κατά αυτή την εποχή, διατηρήθηκε μια καχυποψία από τους Τούρκους προς τους χριστιανούς της Δύσεως (Ρωμαιοκαθολικούς – Προτεστάντες) με τις συμμαχίες που έκανε η Χριστιανική Ευρώπη εναντίον της²³⁰.

Έτσι, αν και υπό δυσμενές καταστάσεις, η Ορθόδοξη Εκκλησία κατάφερε να αναδείξει πλούσιο έργο πνευματικό, όπως το κίνημα των Κολλυβάδων.

²²⁴ Podskalsky G., *Η Ελληνική Θεολογία επί Τουρκοκρατίας 1453 – 1821. Η Ορθοδοξία στη σφαίρα επιρροής των δυτικών δογμάτων μετά τη Μεταρρύθμιση*, σ. 48, 120.

²²⁵ Ο.π., σ. 412.

²²⁶ Ο.π., σ. 300.

²²⁷ Podskalsky G., *Η Ελληνική Θεολογία επί Τουρκοκρατίας 1453 – 1821. Η Ορθοδοξία στη σφαίρα επιρροής των δυτικών δογμάτων μετά τη Μεταρρύθμιση*, σ. 293.

²²⁸ Φειδάς Βλ., *Εκκλησιαστική Ιστορία Γ': από την άλωση μέχρι σήμερα (1453 – 2014)*, σ. 30.

²²⁹ Ο.π., σ. 31.

²³⁰ Φειδάς Βλ., *Εκκλησιαστική Ιστορία Γ': από την άλωση μέχρι σήμερα (1453 – 2014)*, σ. 39.

iii. Κολλυβάδες

Οι «Κολλυβάδες» Πατέρες (ή Φιλοκαλική αναγέννηση/Φιλοκαλικό κίνημα²³¹) και η συμβολή τους στη Θεολογία της Εκκλησίας είναι τόσο σημαντική κατά τον 18^ο αιώνα αλλά και μετέπειτα²³². Επιτέλεσαν ένα αξιοθαύμαστο συγγραφικό και εκδοτικό έργο μέσα σε δυσμενείς καταστάσεις, όμοιο με αυτό της ησυχαστικής περιόδου²³³. Για αυτό τον λόγο άλλωστε τους είχε αποδοθεί δικαίως και η ονομασία νεοησυχαστές²³⁴. Η ονομασία «Κολλυβάδες» δόθηκε ως συκοφάντηση για το θέμα των κολλύβων αλλά έμελλε να εκφράσει την όλη προσφορά τους στην Ορθόδοξη Θεολογία²³⁵.

Δίδαξαν σε μια περίοδο πρόκλησης για την Ελλάδα που ζούσε υπό τον Οθωμανικό ζυγό και είχε ανάγκη από κατήχηση²³⁶. Η έριδα περί των Μνημοσύνων ήταν η αφετηρία της διδασκαλίας των Κολλυβάδων πατέρων που δεν αρκέστηκε μόνο στο θέμα της μέρας τελέσεως των μνημοσύνων, αλλά αναφέρθηκαν στα θέματα της συχνής μεταλήψεως των Αχράντων Μυστηρίων, στο θεσμό της νηστείας και την επιστροφή στη μελέτη των Αγίων και Θεοφόρων Πατέρων. Απάντησαν στον ορθολογισμό και εγκεφαλική διεργασία των Διαφωτιστών με το βίωμα και φωτισμό καρδιάς της Ορθόδοξης πνευματικότητας²³⁷.

²³¹ Αρχ. Αμφιλοχίου Ράντοβιτς, *Η Φιλοκαλική Αναγέννησι του XVIII και XIX αι. και οι Πνευματικοί Καρποί της*, σ. 8.

²³² Ακριβοπούλου Κωνσταντίνου, *Το Κολλυβάδικο Κίνημα: η τελευταία φιλοκαλική αναγέννηση*, σ. 35.

²³³ Ζήση Θεοδώρου, *Κολλυβαδικά. Άγιος Νικόδημος Αγιορείτης, Άγιος Αθανάσιος Πάριος*, σ. 5.

²³⁴ Πασχαλίδου Συμεών Α., *Το Γυμνασιολογικό Έργο των Κολλυβάδων Πατέρων: Συμβολή στη μελέτη της Αγιολογικής Γραμματείας κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας*, Εκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2007, σ. 7.

²³⁵ Κούκη Κωστή, *Κολλυβάδες: Μακάριος Νοταράς, Αθανάσιος Πάριος, Νικόδημος Αγιορείτης*, Β' Εκδ., Εκδ. Αρχονταρίκι, 2015, σ. 17.

²³⁶ Γκρέκας π. Αρίσταρχος, *Η Αποτύπωση της Ησυχαστικής Πνευματικότητας στο έργο του Αγίου Νικοδήμου Αγιορείτου*, σ. 65.

²³⁷ Σκρέττα Αρχιμ. Νικοδήμου, *Η θεία Ευχαριστία και τα προνόμια της Κυριακής κατά τη διδασκαλία των Κολλυβάδων*, εκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2006, σ. 35.

Η αφορμή της έριδος υπήρξε το γεγονός της ανέγερσης του καινούργιου καθολικού της Σκήτης της Αγίας Άννης (1754)²³⁸. Αυτό απαιτούσε να εργάζονται κάθε μέρα, συμπεριλαμβανομένου και του Σαββάτου, κάτι που εμπόδιζε την μνημόνευση κατά αυτή την ημέρα²³⁹. Όπως ήταν γνωστή η τάξη στο Άγιο Όρος, κατά το απόγευμα της Παρασκευής, μετά τον εσπερινό, γινόταν η αρχική ευλογία των κολλύβων. Μετά γινόταν μια τελική μνημόνευση το Σάββατο μετά τη Θεία Λειτουργία²⁴⁰. Οι μοναχοί της Σκήτης αποφάσισαν, επειδή είχαν πολλά ονόματα για μνημόνευση και χρειαζόταν να εργάζονται έξι ημέρες την εβδομάδα, να μεταφέρουν την ακολουθία του Μνημοσύνου Να μεταφέρουν την ακολουθία του Μνημοσύνου την Κυριακή. Αυτό δημιούργησε μια μεγάλη έριδα που χώρισε το Αγ. Όρος και το Οικουμενικό Πατριαρχείο στη μέση. Ο πρώτος που επαναστάτησε σε αυτή την αλλαγή ήταν ο Νεόφυτος Καυσοκαλυβίτης (1689 – 1784) που πολέμησε με μένος κατά την κατάργηση του Σαββάτου ως ημέρα μνημόνευσης των κεκοιμημένων²⁴¹.

Δεν ήταν το μόνο θέμα όμως με το οποίο ασχολήθηκαν οι Κολλυβάδες Πατέρες. Ξεκινώντας από το θέμα των Μνημοσύνων κατά την Κυριακή, οδηγήθηκαν στο θέμα της συχνής μεταλήψεως των Αχράντων Μυστηρίων. Η βαθύτερη έγνοια των αγώνων των Κολλυβάδων πατέρων δεν ήταν τα θέματα περί της ημέρας τελέσεως των μνημοσύνων ή της συχνής θεία μεταλήψεως, κ.α. αλλά η επιστροφή στο πνεύμα των Πατέρων και η αγάπη προς την Εκκλησία και οι παράδοση Της που χρειαζόταν για την επιβίωση του Γένους²⁴². Δεν πολέμησαν εναντίον προσώπων, αλλά

²³⁸ Μ. Θεοκλήτου Διονυσιάτου, *Άγιος Νικόδημος ο Αγιορείτης: Ο βίος και τα έργα του 1749 -1809*, Εκδ. Ε', Εκδ. Παπαδημητρίου 2009, σ. 43.

²³⁹ Τζώγας Χ., *Η Περί Μνημοσύνων Έρις εν Αγίω Όρει κατά τον ΙΗ' Αιώνα*, σ. 65· Κούκη Κωστή, *Κολλυβάδες: Μακάριος Νοταράς, Αθανάσιος Πάριος, Νικόδημος Αγιορείτης*, σ. 15.

²⁴⁰ Αρχ. Αμφιλοχίου Ράντοβιτς, *Η Φιλοκαλική Αναγέννησι του XVIII και XIX αι. και οι Πνευματικοί Καρποί της*, σ. 21.

²⁴¹ Ο.π., σ. 22.

²⁴² Τζώγας Χ., *«Η Περί Μνημοσύνων Έρις εν Αγίω Όρει κατά τον ΙΗ' Αιώνα»*, σ. 68· Κούκη Κωστή, *Κολλυβάδες: Μακάριος Νοταράς, Αθανάσιος Πάριος, Νικόδημος Αγιορείτης*, σ. 17.

ιδεών και έργων που απειλούσαν την Ορθόδοξη πίστη και παράδοση²⁴³. Επεδίωκαν την επανασύνδεση του λαού με την Εκκλησία και διαφύλαξη της παραδόσεως, μέσα από την πυκνή συμμετοχή στα μυστήρια της Εκκλησίας, ειδικά της Θείας Ευχαριστίας μετά από προετοιμασία²⁴⁴. Η έριδα περί της ημέρας των μνημοσύνων συνεχίστηκε μέχρι τις αρχές του ΙΘ' αι. οπότε με εγκύκλιο ο πατριάρχης Γρηγόριος ο Ε' (1797 – 1798, 1806 – 1808, 1818 – 1821) αποφάσισε τα μνημόσυνα να τελούνται και Κυριακή και Σάββατο ή ακόμα και οποιαδήποτε άλλη ημέρα, για να παύσει το πρόβλημα²⁴⁵.

Ένα μεγάλο θέμα που υπήρχε επίσης ήταν η μη συχνή προσέλευση στην Θεία ευχαριστία. Ο αγώνας για αυτό το θέμα ξεκίνησε, όταν εκδόθηκε ένα βιβλίο με τον τίτλο: «Περί της συνεχούς θείας Μεταλήψεως» (1777, 1783). Το έργο αυτό εκδόθηκε ανωνύμως, αλλά αποδίδεται στον Νεόφυτο Καυσοκαλυβίτη με επιμέλεια των Αγ. Μακαρίου Νοταρά και Νικοδήμου του Αγιορείτου²⁴⁶. Ο σκοπός του βιβλίου αυτού ήταν να αποκρούσει την κακή συνήθεια που είχαν πολλοί Χριστιανοί εκείνη την εποχή να μην προσέρχονται συχνά στην Θεία Μετάληψη είτε λόγω ευλάβειας, είτε λόγω άγνοιας. Αυτό έγραψε ο Νικόδημος ο Αγιορείτης στον Πρόλογο που έκανε στην έκδοση του 1783, επισημαίνοντας ότι ο σκοπός του βιβλίου ήταν να διορθώσει την χαριτωμένη συνήθεια των παλαιών Χριστιανών και να αποδείξει, μέσω αγιογραφικών και πατερικών έργων, την αναγκαιότητα της συχνής θείας μεταλήψεως, εδραιώνοντας την άποψη ότι η θεία κοινωνία δεν είναι θέμα χρόνου αλλά καθαρότητας της ψυχής που αποκτάται με

²⁴³ Κούκη Κωστή, *Κολλυβάδες: Μακάριος Νοταράς, Αθανάσιος Πάριος, Νικόδημος Αγιορείτης*, σ. 19, 22.

²⁴⁴ Κούκη Κωστή, *Κολλυβάδες: Μακάριος Νοταράς, Αθανάσιος Πάριος, Νικόδημος Αγιορείτης*, σ. 20· Σκρέττα Αρχιμ. Νικοδήμου, *Η Θεία Ευχαριστία και τα προνόμια της Κυριακής κατά τη διδασκαλία των Κολλυβάδων*, σ. 39 .

²⁴⁵ Μ. Θεοκλήτου Διονυσιάτου, *Άγιος Νικόδημος ο Αγιορείτης: Ο βίος και τα έργα του 1749 -1809*, σ. 45.

²⁴⁶ Αρχ. Αμφιλοχίου Ράντοβιτς, *Η Φιλοκαλική Αναγέννησι του XVIII και XIX αι. και οι Πνευματικοί Καρποί της*, σ. 22.

άσκηση, προσευχή και μετάνοια²⁴⁷. Σύμφωνα με τον Αγ. Νικόδημο, η Θεία Μετάληψη είναι για τους Χριστιανούς «πνευματική και ουράνια τροφή»²⁴⁸. Αυτό το βιβλίο καταδικάστηκε συνοδικώς το 1785 από τον Οικ. Πατρ. Κωνσταντινουπόλεως Γαβριήλ Δ' (1780 – 1785) και τον Πατριάρχη Προκόπιο (1785 – 1789) λόγω του ότι προκαλούσε διχόνοιες στον κόσμο. Η απόφαση αυτή ανακαλέστηκε από τον Πατριάρχη Νεόφυτο Ζ' (1799 – 1801)²⁴⁹.

Πέραν από το ζήτημα της συχνής θείας μεταλήψεως, οι Κολλυβάδες πατέρες ασχολήθηκαν και με άλλα θέματα όπως του καθαγιασμού των εικόνων, του αφορισμού, του μικρού και μεγάλου Αγιασμού, της σχέσεως των Τιμίων Δώρων και του αντιδώρου, της γονυκλισίας κατά τις Κυριακές²⁵⁰ Ερευνώντας την εποχή που έδρασαν οι Κολλυβάδες, γίνεται περισσότερο κατανοητό το εύρος των προβλημάτων, που αφετηρία είχαν για την ορθή ημέρα τελέσεως των Μνημοσύνων αλλά που οδήγησε σε βαθύτερα έρευνα θεολογικών προβλημάτων της εποχής τους. Οι έντονες αντιδράσεις των Κολλυβάδων πατέρων προς τις μεταρρυθμίσεις των Αντικολλυβάδων έγκειται στο πνεύμα των αλλαγών που προέκυψε με την αλλαγή ημέρας τελέσεως των μνημοσύνων²⁵¹.

Οι «Κολλυβάδες» Πατέρες ήταν πολλοί που έζησαν και δίδαξαν κατά το 17^ο, 18^ο αλλά και μέχρι το 20^ο αιώνα, όπως ο μακαριστός Γέροντας Φιλόθεος Ζερβάκος (1884 – 1980). Οι επιφανέστεροι ήταν ο Νεόφυτος ο Καυσοκαλυβίτης, ο Αθανάσιος ο Πάριος, ο Μακάριος Νοταράς επίσκοπος Κορίνθου (1731 – 1805), ο Νικόδημος ο Αγιορείτης (1749 – 1809), Ιάκωβος

²⁴⁷ Αρχ. Αμφιλοχίου Ράντοβιτς, *Η Φιλοκαλική Αναγέννησι του XVIII και XIX αι. και οι Πνευματικοί Καρποί της*, σ. 22: «να ανακαλέση την χαριτωμένην συνήθειαν των παλαιών Χριστιανών, και έρχεται να αποδείξη με γραφικάς, αποστολικάς και πατερικάς μαρτυρίας ότι είναι αναγκαίον και ψυχοσωτήριον να μεταλαμβάνη συχνά πας ορθόδοξος Χριστιανός, όταν δεν έχη εμπόδιον» · Κούκη Κωστή, *Κολλυβάδες: Μακάριος Νοταράς, Αθανάσιος Πάριος, Νικόδημος Αγιορείτης*, σ. 24.

²⁴⁸ Αρχ. Αμφιλοχίου Ράντοβιτς, *Η Φιλοκαλική Αναγέννησι του XVIII και XIX αι. και οι Πνευματικοί Καρποί της*, σ. 22.

²⁴⁹ Αρχ. Αμφιλοχίου Ράντοβιτς, *Η Φιλοκαλική Αναγέννησι του XVIII και XIX αι. και οι Πνευματικοί Καρποί της*, σ. 23.

²⁵⁰ Ό.π.

²⁵¹ Τζώγας Χ., «*Η Περί Μνημοσύνων Έρις εν Αγίω Όρει κατά τον ΙΗ' Αιώνα*», σ. 69.

ο Πελοποννήσιος (18^ο αιώνα), Αγάπιος ο Κύπριος (18^ο αιώνα) και ο Χριστόφορος ο Προδρομίτης (18^ο αιώνα)²⁵². Υπήρξαν βέβαια πολλοί συνεχιστές αυτών των προαναφερθέντων, όπως ο Αγ. Κοσμάς ο Αιτωλός (1714 – 1779), Αγ. Αρσένιος της Πάρου (1800 – 1877), Όσιος Παΐσιος Βελτσκόφσκι (1722 – 1794), Αγ. Σεραφείμ του Σαρώφ (1754 – 1833), που δίδαξαν κιόλας²⁵³. Όλοι οι Κολλυβάδες Πατέρες συνδέονται μέσω των κοινών χαρακτηριστικών και θέσεων τους κάτι που δεν γίνεται στην συνέχεια με τον Νεόφυτο Καυσοκαλυβίτη. Αυτός όταν έφυγε από το Αγ. Όρος ακολούθησε μια αυτονομημένη πορεία, παύοντας να ασχολείται με την Πέρι Μνημοσύνων έριδα²⁵⁴. Πολλά οφείλονται στους Κολλυβάδες πατέρες για την ανάπτυξη και επιρροή στις εκκλησίες της Ρωσίας, Ρουμανίας και Σερβίας, μεταφέροντας τους το πνεύμα του Αγιορείτικου ησυχασμού και λειτουργική ζωή²⁵⁵.

Οι «Αντικολλυβάδες» ήταν οι Βησσαρίων εκ Ραψάνης (1738 – αρχές 19^{ου} αιώνας), Θεοδώρητος εξ Ιωαννίνων (μέσα 18^{ου} αιώνας – 1823) και ο Χαλεπίου Γεννάδιος (τέλη 17^{ου} αιώνας - μέσα 18^{ου} αιώνας) που ασχολήθηκαν με την ημέρα τελέσεως των μνημοσύνων. Με πολλά επιχειρήματα, όπως το τυπικό της εν Λειψία Χριστιανικής εκκλησίας (Βενετία 1738), τυπικό Αγ. Σάββα, κ.α., προσπάθησαν να αντιπαραταχθούν στις απόψεις των Κολλυβάδων πατέρων²⁵⁶. Υπάρχουν μαρτυρίες που έδειχναν συγκατοίκηση Κολλυβάδων με Αντικολλυβάδων και να διατηρούν φιλικές σχέσεις αποδεικνύοντας ότι δεν ήταν τα πράγματα χωρισμένα σε άσπρο και μαύρο. Ο γέροντας Ιερόθεος, κολλυβάς, μετά τον θάνατο του πνευματικού του πατέρα Διονύσιο Σιατιστέως (γύρω στα τέλη του 18^{ου}

²⁵² Αρχ. Αμφιλοχίου Ράντοβιτς, *Η Φιλοκαλική Αναγέννησι του XVIII και XIX αι. και οι Πνευματικοί Καρποί της*, σ. 16· Τζώγας Χ., «*Η Περί Μνημοσύνων Έρις εν Αγίω Όρει κατά τον ΙΗ' Αιώνα*», σ. 15· Γκρέκα π. Αρίσταρχου, *Η Αποτύπωση της Ησυχαστικής Πνευματικότητας στο έργο του Αγίου Νικοδήμου Αγιορείτου*, σ. 68.

²⁵³ Γκρέκας π. Αρίσταρχος, *Η Αποτύπωση της Ησυχαστικής Πνευματικότητας στο έργο του Αγίου Νικοδήμου Αγιορείτου*, σ. 65.

²⁵⁴ Πασχαλίδου Συμεών Α., *Το Γυμνασιολογικό έργο των Κολλυβάδων Πατέρων*, σ. 40 – 41.

²⁵⁵ Κούκη Κωστή, *Κολλυβάδες: Μακάριος Νοταράς, Αθανάσιος Πάριος, Νικόδημος Αγιορείτης*, σ. 30· Ζήση Θεοδώρου, *Κολλυβαδικά. Άγιος Νικόδημος Αγιορείτης, Άγιος Αθανάσιος Πάριος*, σ. 47.

²⁵⁶ Τζώγας, Χ., *Η Περί Μνημοσύνων Έρις εν Αγίω Όρει κατά τον ΙΗ' Αιώνα*, σ. 58.

αιώνος), παρέμεινε για λίγο στη Βατοπαιδινή σκήτη του Αγ. Δημητρίου και μετά στη Νέα Σκήτη ως υποτακτικός του πρώην Λακεδαιμονίας Θεοφάνους, ενός ενάρετου άνδρα αλλά αντικολλυβά²⁵⁷. Άλλη μαρτυρία υπάρχει με τον μοναχό Δανιήλ, πρώην Θεσσαλονίκης Δαμασκηνό, πρόσωπο που είχε ιδιαίτερο κύρος στο Αγ. Όρος, ή ο Κύριλλος εξ' Αγράφων που εξακολούθησαν να έχουν φιλικές σχέσεις με εκπροσώπους και των δύο παρατάξεων²⁵⁸.

Οι Κολλυβάδες Πατέρες ήταν εναντίον των ιδεών που προέρχονταν από την Δύση (ειδικά ο Αθανάσιος ο Πάριος), επειδή ήταν εμποτισμένες από τις αντιλήψεις της Δυτικής διανοήσεως και των άθεων της Γαλλικής Επανάστασεως. Πέρα από αυτό, είχαν μια βαθιά συναίσθηση της αναγκαιότητας επανευαγγελισμού των συμπατριωτών τους στα νάματα της Ορθοδόξου παραδόσεως. Αυτό τους οδήγησε στην προετοιμασία και έκδοση νηπτικών, πατερικών και αγιολογικών κειμένων βασιζόμενη στην αντίληψη ότι η προβολή των παλαιών και νέων αγίων ως προτύπων θα προφύλασσε τον λαό που κινδύνευε να απομακρυνθεί από την παράδοση του²⁵⁹. Τα έργα που συνέγραψε ο Μακάριος αλλά και οι λοιποί Κολλυβάδες Πατέρες δεν είχαν φιλολογικό ή συγγραφικό έρεισμα, αλλά πίστευαν ότι τα κείμενα που έγραφαν θα βοηθούσαν πνευματικά ολόκληρο το πλήρωμα της Εκκλησίας ακόμη και τους εξωμότες χριστιανούς να μετανοήσουν και να επιτρέψουν στην Εκκλησία²⁶⁰.

Το κίνημα αυτό θεωρείται ως συνέχεια του κινήματος του Ησυχασμού του 14^{ου} αιώνα υπό του Αγ. Γρηγορίου Παλαμά, έχοντας τα ίδια χαρακτηριστικά όπου προστάτεψε τους Ορθοδόξους στις νέες

²⁵⁷ Πασχαλίδου Συμεών Α., *Το Γυμνασιολογικό έργο των Κολλυβάδων Πατέρων*, σ. 21.

²⁵⁸ Ο.π., σ. 28.

²⁵⁹ Πασχαλίδου Συμεών Α., *Το Γυμνασιολογικό έργο των Κολλυβάδων Πατέρων*, σ. 42· Σκρέττα Αρχιμ. Νικοδήμου, *Η Θεία Ευχαριστία και τα προνόμια της Κυριακής κατά τη διδασκαλία των Κολλυβάδων*, σ. 27.

²⁶⁰ Πασχαλίδου Συμεών Α., *Το Γυμνασιολογικό έργο των Κολλυβάδων Πατέρων*, σ. 63 – 64.

δυσμενείς συνθήκες της Τουρκοκρατίας²⁶¹. Ο 17^{ος} αιώνας και εν συνεχεία ο 18^{ος} αιώνας διακατέχονται από μια στροφή πολλών λογίων προς την Δύση επαναφέροντας την διαφορά της Δυτικής και Ανατολικής σκέψης που ήταν εμφανής κατά την Ησυχαστική έριδα μεταξύ του Αγ. Γρηγορίου του Παλαμά και του Βαρλαάμ του Καλαβρού²⁶². Για την ανανέωση της παραδόσεως σε αυτή την εποχή, έπαιξαν καθοριστικό ρόλο δύο πατριαρχικές μορφές, ο πατριάρχης Αλεξανδρείας Μητροφάνης Κρητόπουλος (1589 – 1639) και ο πατριάρχης Ιεροσολύμων Δοσίθεος (1641 – 1707) αλλά και ο μητροπολίτης Κιέβου Πέτρος Μογίλα (1596 – 1647), αν και ο τελευταίος τελικά δέχτηκε την επίδραση της Σχολαστικής θεολογίας²⁶³.

Κατά την εποχή αυτή υπήρχε μια αυξανόμενη επίδραση της Δυτικής σκέψεως στους Ορθοδόξους κατά μερικά παραδείγματα²⁶⁴. Το παράδειγμα του Σουγδούρη που δέχτηκε το νόμιζε ότι δεν υπήρχε στην πραγματικότητα διάκριση θείας ουσίας και ενέργειας αργότερα μετανόησε δείχνει κατά πόσο είχε εισέλθει στην ζωή της Ανατολής, η Δυτική (Ορθολογιστική) σκέψη. Είναι εμφανές ότι δημιουργήθηκαν δύο ομάδες, όπως τότε με τους Ησυχαστές και Αντιησυχαστές, με τους Κολλυβάδες (υποστηρικτές της Παραδόσεως της Εκκλησίας) και τους Αντικολλυβάδες (υποστηρικτές της Δυτικής αντιλήψεως) να βρεθούν σε αντιπαράθεση²⁶⁵. Έτσι υπήρχε μια πάλη μεταξύ δύο ρευμάτων που ξεκίνησαν να εμφανίζονται μέσα στον 18^ο αιώνα. Η

²⁶¹ Γκρέκας π. Αρίσταρχος, *Η Αποτύπωση της Ησυχαστικής Πνευματικότητας στο έργο του Αγίου Νικοδήμου Αγιορείτου*, σ. 18· Μαντζαρίδη, Γ., *Παλαμικά*, εκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1998, σ. 25.

²⁶² Ιωαννίδου Αρχιμ. Νικολάου Χ., *Θεολογία και Γραμματεία από τον Θ' Αιώνα και εξής*, εκδ. Π. Κυριακίδη, Αθήνα 2009, σ. 18, 19.

²⁶³ Αρχ. Αμφιλοχίου Ράντοβιτς, *Η Φιλοκαλική Αναγέννησι του XVIII και XIX αι. και οι Πνευματικοί Καρποί της*, σ. 13.

²⁶⁴ Αρχ. Αμφιλοχίου Ράντοβιτς, *Η Φιλοκαλική Αναγέννησι του XVIII και XIX αι. και οι Πνευματικοί Καρποί της*, σ. 14: «Ο Βησσαρίων Μακρής, διευθυντής της σχολής (1633 – 1699), ακολουθούσε στη θεολογία του την ησυχαστική παράδοσι διακρίνοντας μεταξύ της θείας ουσίας και της θείας ενέργειας του Θεού. Ο διάδοχος του στη σχολή Γεώργιος Σουγδούρης θεωρούσε ότι η διάκρισι αυτή υπάρχει μόνο 'κατ'επίνοιαν'.»· Ζήση Θεοδώρου, *Κολλυβαδικά. Άγιος Νικόδημος Αγιορείτης, Άγιος Αθανάσιος Πάριος*, σ. 5.

²⁶⁵ Γκρέκας π. Αρίσταρχος, *Η Αποτύπωση της Ησυχαστικής Πνευματικότητας στο έργο του Αγίου Νικοδήμου Αγιορείτου*, σ. 69· Μωυσέως Αγιορείτου, «Ο Όσιος Νικόδημος ο Αγιορείτης και το κολλυβαδικό κίνημα», *Πρακτικά Α' επιστημονικού συνεδρίου, Άγιος Νικόδημος ο Αγιορείτης: Η ζωή και η διδασκαλία του*, τ. Α', εκδ. Ι. Κ. Οσίου Νικοδήμου, Γουμένισσα 2006, σ. 23, 24.

πρώτη ομάδα (Αντικολλυβάδες/Διαφωτιστές) στηρίζονταν στον πολιτισμό της Δύσεως με ότι συνεπαγόταν αυτό (παιδεία, φιλοσοφία, επιστήμες, κτλ.)²⁶⁶. Η Δύση την εποχή εκείνη, γοήτευε με τις επιστήμες που είχαν αναπτυχθεί και γενικά την τεράστια πολιτιστική πρόοδο που είχαν πραγματοποιήσει. Η Δεύτερη ομάδα (Κολλυβάδες) αποτελείτο από αυτούς που είχαν στηριχθεί πάνω στην παράδοση της Εκκλησίας²⁶⁷.

Οι Κολλυβάδες πίστευαν στην συνέχιση της παραδόσεως της Εκκλησίας και της κληρονομιάς που αποσκοπεί να οδηγήσει τον άνθρωπο από την γη στην Αιώνια Ζωή, ανακαινίζοντας τον με τη χάρη του Αγίου Πνεύματος²⁶⁸. Οι Μακάριος Νοταράς κ.α. πίστευαν ότι η αναγέννηση για την Εκκλησία είναι δυνατόν να γίνει μόνο δια μέσου της τηρήσεως της Παραδόσεως, ακολουθώντας τον ησυχασμό, εντός της θείας λατρείας²⁶⁹. Ουσιαστικά, οι Κολλυβάδες πατέρες, ακολουθώντας την διδασκαλία του Γρηγορίου Παλαμά, προήγαγαν τη πνευματική ζωή μέσα από την άσκηση και τα Μυστήρια της Εκκλησίας που, μαζί με την Θεία Λατρεία, έπρεπε να γυρίσει στην αρχική, παραδοσιακή μορφή της²⁷⁰. Σύμφωνα με τους Κολλυβάδες Πατέρες η λειτουργική ζωή μαζί με την Παράδοση θα διαμορφώνανε τον πιστό λαό να μπορεί να κατευθυνθεί προς τη σωτηρία της ψυχής τους²⁷¹. Η χορεία των Κολλυβάδων, μειονεκτούσε ορισμένες φορές επειδή δεν μπορούσαν μερικοί από αυτή την ομάδα να

²⁶⁶ Αρχ. Αμφιλοχίου Ράντοβιτς, *Η Φιλοκαλική Αναγέννησι του XVIII και XIX αι. και οι Πνευματικοί Καρποί της*, σ. 14.

²⁶⁷ Αρχ. Αμφιλοχίου Ράντοβιτς, *Η Φιλοκαλική Αναγέννησι του XVIII και XIX αι. και οι Πνευματικοί Καρποί της*, σ. 15.

²⁶⁸ Ακριβοπούλου Κωνσταντίνου, *Το Κολλυβάδικο Κίνημα: η τελευταία φιλοκαλική αναγέννηση*, σ. 49· Μαντζαρίδη, Γ., *Παλαμικά*, σ. 174.

²⁶⁹ Γκρέκας π. Αρίσταρχος, «*Η Αποτύπωση της Ησυχαστικής Πνευματικότητας στο έργο του Αγίου Νικοδήμου Αγιορείτου*», σ. 18, 163.

²⁷⁰ Γκρέκας π. Αρίσταρχος, *Η Αποτύπωση της Ησυχαστικής Πνευματικότητας στο έργο του Αγίου Νικοδήμου Αγιορείτου*, σ. 18· π. Αθανασίου Γκίκα, «*Η μετάνοια κατά τον Άγιο Νικόδημο τον Αγιορείτη*», Πρακτικά Α' επιστημονικού συνεδρίου, 'Άγιος Νικόδημος ο Αγιορείτης, τ. Β', σ. 71· Ιεροθέου Βλάχου, *Μικρά Είσοδος στην ορθόδοξη πνευματικότητα*, εκδ. Αποστολική Διακονία, 1998, σ. 97.

²⁷¹ Γκρέκας, π. Αρίσταρχος, *Η Αποτύπωση της Ησυχαστικής Πνευματικότητας στο έργο του Αγίου Νικοδήμου Αγιορείτου*, σ. 19.

δικαιολογήσουν με λογικά επιχειρήματα αυτά που πρέσβευαν²⁷². Δεν ήταν βέβαια γενικός κανόνας αυτός. Σε γενικό βαθμό, το κίνημα των Κολλυβάδων, παρουσιαζόταν ως αντίβαρο στον ορθολογισμό των νέων φιλοσόφων εξηγώντας τα Λειτουργικά και άλλα σύμβολα²⁷³. Ουσιαστικά, εάν κάποιος μελετήσει αυτές τις δύο ομάδες που συγκρούοντο, διακρίνει ότι η κάθε μία από αυτές κινείτο με διαφορετικό τρόπο ερμηνείας της πραγματικότητας που τους περίβαλε.

Υπήρχε όμως μια προσπάθεια σύνδεσης του διαφωτιστικού πνεύματος με την Ορθόδοξη θεολογία από τον Ευγένιο Βούλγαρη (1716 – 1806), αλλά αποδοκιμάστηκε σφοδρώς, αναγκάζοντας τον να εγκαταλείψει την Αθωνιάδα και να πάει στην Ρωσία όπου χειροτονήθηκε Μητροπολίτης²⁷⁴.

Κάτι άλλο που αναπτύσσεται με την Φιλοκαλική Κίνηση, είναι η λειτουργική αναγέννηση και η ανάπτυξη της θεολογίας της Λειτουργικής. Είναι σημαντικό αυτό, καθώς εκείνη την εποχή υπήρχε ο κίνδυνος η Θεία Λατρεία να μετατραπεί από λογική Λατρεία σε μια στείρα τυπολατρία, ή κατά τα λόγια του Αθανασίου του Παρίου, «νεκρολογία» και να χωριστεί το δόγμα από την προσευχή²⁷⁵. Εννοούσαν ότι υπήρχε κίνδυνος η Θεία Λατρεία να μετατραπεί σε μια «μαγική τελετή» και ήθελαν να αναδείξουν τους χαρακτήρες κάθε ημέρας και εορτής²⁷⁶. Σύμφωνα με τον Μακαριώτατο Αρχιεπίσκοπο Τιράνων και πάσης Αλβανίας κύριο Αναστάσιο (πρώην Ανδρούσης): «Όταν η ‘λογική’, ή πνευματική διάσταση τῆς χριστιανικῆς

²⁷² Γκρέκας, π. Αρίσταρχος, *Η Αποτύπωση της Ησυχαστικής Πνευματικότητας στο έργο του Αγίου Νικοδήμου Αγιορείτου*, σ. 19.

²⁷³ Αρχ. Αμφιλοχίου Ράντοβιτς, *Η Φιλοκαλική Αναγέννησι του XVIII και XIX αι. και οι Πνευματικοί Καρποί της*, σ. 16: «παρουσιάζεται ως ισχυρό αντίβαρο στον ορθολογισμό των ‘νέων φιλοσόφων’, επειδή δεν σέβεται μόνο τους ‘τύπους’, αλλά και αποσαφηνίζει θεωρητικά και ερμηνεύει τα Λειτουργικά και άλλα σύμβολα.»

²⁷⁴ Αρχ. Αμφιλοχίου Ράντοβιτς, *Η Φιλοκαλική Αναγέννησι του XVIII και XIX αι. και οι Πνευματικοί Καρποί της*, σ. 15.

²⁷⁵ Αρχ. Αμφιλοχίου Ράντοβιτς, *Η Φιλοκαλική Αναγέννησι του XVIII και XIX αι. και οι Πνευματικοί Καρποί της*, σ. 20.

²⁷⁶ Ό.π., σ. 20. Σκρέττα Αρχιμ. Νικοδήμου, *Η Θεία Ευχαριστία και τα προνόμια της Κυριακής κατά τη διδασκαλία των Κολλυβάδων*, σ. 436.

λατρείας παραθεωρείται, υπάρχει πάντα ο κίνδυνος άποδυναμώσεως, έκφυλισμού· τής λατρείας σέ τυπολατρία. Εύκολα τότε αναπτύσσονται ποικίλες μορφές μιās μαγικής νοοτροπίας, ή όποία καιροφυλακτεί κρυμμένη σέ σκοτεινές γωνιές τοῦ ανθρώπινου ύποσυνειδήτου από πανάρχαιες έποχές.»²⁷⁷. Πίστευαν ότι για τους Χριστιανούς, η ζωή είναι ένα σχολείο όπου μαθαίνουν πως να εξασφαλίσουν την αιώνια ζωή, χρησιμοποιώντας τη νηστεία, προσευχή και άσκηση ως εργαλεία για να φτάσουν στην απόκτηση της χάριτος του Αγ. Πνεύματος²⁷⁸.

Οι Νεόφυτος και Αθανάσιος ήταν οι πιο δυναμικοί που μέσω έργων και ομιλιών υπερασπίστηκαν την πατροπαράδοτη πίστη, ανόθευτη από τις επιδράσεις της Δύσεως. Οι Μακάριος Νοταράς και Νικόδημος Αγιορείτης ασχολήθηκαν περισσότερο με τη συγγραφή και έκδοση εκκλησιαστικών βιβλίων. Οι «Κολλυβάδες» δεν ακολούθησαν μόνο τον τρόπο ζωής του Ησυχασμού αλλά είχαν μεγάλο ενδιαφέρον να εκδώσουν και να φέρουν στην επιφάνεια τον Αγ. Γρηγόριο Παλαμά, τα έργα του και γενικώς βίου αγίων²⁷⁹. Για τον Αγ. Γρηγόριο κυκλοφόρησε έργο το 1784 και στο προοίμιο του οποίου ο Αθανάσιος Πάριος αναφέρει ότι η απουσία του βίου του Αγ. Γρηγορίου του Παλαμά από τις προγενέστερες εκδόσεις αγιολογικών συλλογών αποτελούσε μεγάλη παράλειψη. Σκοπός της εκδόσεως ήταν να γίνει γνωστός ο βίος του Αγ. Γρηγορίου Παλαμά και να μην υποτιμηθεί λόγω αντιλατινικών θέσεων (διδασκαλία για το Άκτιστο Φώς και εκπόρευση του Αγ. Πνεύματος)²⁸⁰ όπως ο Αγ. Μάρκος ο Ευγενικός που η ακολουθία του μετά την Άλωση δεν υπήρχε μέσα στο Μηναίο²⁸¹. Ήταν εντός του γενικού πνεύματος της Φιλοκαλικής κινήσεως, η προβολή των αγίων και νεομαρτύρων ως πραγματικών παιδαγωγών, που πέραν της θύραθεν

²⁷⁷ Φουντούλη Ι., *Λογική Λατρεία*, Εκδ. Γ', Εκδ. Αποστολικής Διακονίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήνα 1997, Πρόλογος της Β' Εκδόσεως, σ. 5.

²⁷⁸ Ι. Πόποβιτς, *Άνθρωπος και Θεάνθρωπος*, σ. 45· Γκρέκας π. Αρίσταρχος, *Η Αποτύπωση της Ησυχαστικής Πνευματικότητας στο έργο του Αγίου Νικοδήμου Αγιορείτου*, σ. 40· Γρηγόριος Παλαμά, *Όμιλία 13*, PG 151, 160B.

²⁷⁹ Ζήση Θεοδώρου, *Κολλυβαδικά. Άγιος Νικόδημος Αγιορείτης, Άγιος Αθανάσιος Πάριος*, σ. 47.

²⁸⁰ Πασχαλίδου Συμεών Α., *Το Υμναγιολογικό έργο των Κολλυβάδων Πατέρων*, σ. 134

²⁸¹ Ό.π., σ. 139

παιδείας που είχαν οι περισσότεροι, έφτασαν στην θέωση και έτσι αντιπαραθέτονται έναντι της Δύσεως. Ήθελαν να προβάλλουν τους Αγίους ως ορθά πρότυπα για την σωστή διαπαιδαγώγηση του ανθρώπου και τον ασφαλέστερο τρόπο προσέγγισης του Θεού. Οι Άγιοι, με την «Χριστοθήθεια» τους, μπορούσαν να γίνουν οι πραγματικοί Πατέρες και διδάσκαλοι που θα οδηγούν τους πιστούς στον Θεό²⁸². Έτσι, άνοιξε αυτή την εποχή, η έννοια του χαρισματικού πνευματικού πατέρα («στάρετς» στην Ρωσία)²⁸³. Βασική άποψη των Κολλυβάδων ήταν ότι με τη νηστεία γυμνάζεται ο νους του ανθρώπου και τιθασεύονται οι ορμές των παθών. Μαζί με την άσκηση, την νοερά προσευχή, ο πιστός φτάνει στην τέλεια ένωση με τον Θεό²⁸⁴.

Το έργο τους καταλαμβάνεται κυρίως από εκδόσεις αγιολογικών και υμνογραφικών έργων στο οποίο εντάσσονται και ακολουθίες αγίων που έχουν μεγάλη αξία στη σημερινή εποχή²⁸⁵. Από τα κυριότερα έργα που εκδόθηκαν από τους Κολλυβάδες ήταν το «Νέον Λειμωνάριον» που ετοιμάστηκε στη Χίο και εκδόθηκε στη Βενετία το 1819 υπό την επιμέλεια του Νικηφόρου του Χίου επειδή ο Μακάριος και Αθανάσιος Πάριος είχαν κοιμηθεί. Αυτό το έργο περιείχε παλαιά και νέα μαρτύρια και βίους αγίων που η πλειοψηφία του υλικού είχε συλλεχτεί από τον Μακάριο. Ο Μακάριος είχε αποκτήσει αρκετό υλικό και πολλές φορές τροφοδοτούσε τον Νικόδημο και Αθανάσιο Πάριο στα έργα τους²⁸⁶. Πρόσθεσε σε αυτό, τα συναξάρια του Τριωδίου και Πεντηκοσταρίου που μετέφρασε στην καθομιλουμένη γλώσσα της εποχής ο Αθανάσιος Πάριος, καθώς και ασματικές ακολουθίες σε νεομάρτυρες που είχαν γραφτεί από τον Νικηφόρο τον Χίο²⁸⁷. Το προοίμιο το συνέγραψε ο Αθανάσιος Πάριος αναφερόμενος στην προετοιμασία του έργου, αλλά και ότι μερικοί χριστιανοί αμφισβητούσαν στη Χίο τους

²⁸² Αρχ. Αμφιλοχίου Ράντοβιτς, *Η Φιλοκαλική Αναγέννησι του XVIII και XIX αι. και οι Πνευματικοί Καρποί της*, σ.20.

²⁸³ Ό.π.

²⁸⁴ Γκρέκας π. Αρίσταρχος, «*Η Αποτύπωση της Ησυχαστικής Πνευματικότητας στο έργο του Αγίου Νικοδήμου Αγιορείτου*», σ. 17.

²⁸⁵ Πασχαλίδου Συμεών Α., *Το Γυμνασιολογικό έργο των Κολλυβάδων Πατέρων*, σ. 7.

²⁸⁶ Ό.π., σ. 65, 69.

²⁸⁷ Πασχαλίδου Συμεών Α., *Το Γυμνασιολογικό έργο των Κολλυβάδων Πατέρων*, σ. 77, 78.

εξ'αρνησιχρίστων νεομάρτυρες, ονομάζοντας τους και «εχθρομάρτυρες»²⁸⁸. Αξίζει να αναφερθούν μερικά θαύματα που βρίσκονται σε αυτό το έργο και δείχνουν ότι και το θαύμα του Αγ. Σπυρίδωνα εναντίον των Ρωμαιοκαθολικών εντάσσεται στην γενική έγνοια του Αθανασίου Παρίου και λοιπών Κολλυβάδων Πατέρων να διδάξουν και να φανερώσουν την Αλήθεια της Ορθοδόξου πίστεως. Το ένα θαύμα είναι: «τοῦ ἐν Χίῳ γεγονότος θαύματος ὑπὸ τοῦ Τιμίου Προδρόμου κατὰ τῶν Ἄγαρηνῶν» που αναφέρεται στην απόπειρα ορισμένων Τούρκων Αξιωματούχων να μετατρέψουν τον ναό του Τιμίου Προδρόμου στη θέση Ατζική έξω από την πόλη της Χίου σε τζαμί το 1740²⁸⁹. Άλλο θαύμα είναι: «τοῦ ἐν Χίῳ γεγονότος θαύματος παρὰ τῆς Παναγίας Θεοτόκου κατὰ τῶν Ἀρμενίων» που αναφέρεται στην προσπάθεια μερικών Ἀρμενίων να μετατρέψουν το ναό της Θεοτόκου της Τουρλωτής σε αρμένικο «ευκτήριο» οίκο το 1748/9²⁹⁰.

Αξίζει να αναφερθεί μια ενδιαφέρουσα άποψη, που καταγράφει ο μακαριστός π. Γεώργιος Μεταλληνός, κατά την εποχή που δρουν οι Κολλυβάδες Πατέρες. Λέει: «Ίσως ὁμως εἶναι ἐξ ἴσου πιθανό, ὅτι λόγω τῆς συγκυρίας καὶ τῆς ἀνάγκης τῆς Πύλης νὰ βρεῖ συμμάχους στὴν ἀντιγαλλικὴ πολιτικὴ τῆς, βρῆκαν καὶ οἱ Κολλυβάδες τὴν ἀναζητούμενη εὐκαιρία νὰ ὑπερασπίσουν τὴν ἀπειλούμενη ρωμαίικη παράδοση στὸ ἐπίπεδο τοῦ Ἐθναρχικοῦ Κέντρου, ποὺ καταξίωνε καὶ ἐπισημοποιοῦσε τὸν ὀρθόδοξο ἀγῶνα τους, χωρὶς μάλιστα τὸν κίνδυνο ἀντιρρήσεων ἐκ μέρους τῆς Πύλης.»²⁹¹. Φαίνεται ότι η θεολογία της εποχής δεν έμεινε άμοιρη των ιστορικών αλλά και πολιτικών καταστάσεων της εποχής. Λειτουργήσε το φιλοκαλικό κίνημα των Κολλυβάδων πατέρων ως φραγμό έναντι της

²⁸⁸ Πασχαλίδου Συμεών Α., *Το Γυμνασιολογικό έργο των Κολλυβάδων Πατέρων*, σ. 97, 98.

²⁸⁹ Πασχαλίδου Συμεών Α., *Το Γυμνασιολογικό έργο των Κολλυβάδων Πατέρων*, σ. 103, 104.

²⁹⁰ Ο.π., σ. 104.

²⁹¹ Αθανασίου Παρίου, *Απολογία Χριστιανική*, σ. 42.

επέλασης της κοσμικής ανθρωποκεντρικής θεωρίας των Διαφωτιστών στην Ελλαδικό χώρο²⁹².

Με τις ανωτέρω πληροφορίες, θα καταστεί πιο ευνόητο το ακόλουθο κεφάλαιο που θα αναδείξει το θαύμα «Ουρανού Κρίσις» του Αγ. Σπυρίδωνα.

²⁹² Γκρέκας π. Αρίσταρχος, *Η Αποτύπωση της Ησυχαστικής Πνευματικότητας στο έργο του Αγίου Νικοδήμου Αγιορείτου*, σ. 66· Μεταλληνού π. Γεωργίου, *Τουρκοκρατία. Οι Έλληνες στην Οθωμανική Αυτοκρατορία*, σ. 15, 16.

Κεφάλαιο 2^{ον}: Έργο «Ουρανού Κρίσις»

1. Περί Θαυμάτων

Σύμφωνα με τον Αθανάσιο Πάριο στην γενική εισαγωγή του έργου του «Ουρανού Κρίσις»: «τὰ θαύματα, παρὰ τοῖς εὐφρονοῦσιν, εἶναι ἀπόδειξις τῆς θείας Παντοδυναμίας»²⁹³ Το θαύμα είναι θεία επέμβαση που σχετίζεται με κάποιο πρόσωπο ή Άγιο ή γεγονός και κατατάσσεται στην κατηγορία της Αγιολογίας στην Θεολογική επιστήμη²⁹⁴.

Το γεγονός που μελετάται στην συγκεκριμένη εργασία σχετίζεται με τον Αγ. Σπυριδώνα. Ο Αγ. Σπυριδώνας χαίρει ιδιαίτερης τιμής στην Κέρκυρα. Αυτή η σχέση ξεκίνησε και διατηρήθηκε με την μεταφορά του λειψάνου του αγίου στην Κέρκυρα το 1456 οπότε ανακηρύχθηκε ως προστάτης και πολιούχος του νησιού²⁹⁵. Το ιερό λείψανο του Αγ. Σπυριδώνα υπάρχει άρτιο, διατηρώντας την σάρκα, τους βολβούς των ματιών και τα δόντια. Είναι άγνωστο το πότε είχε παρθεί ο δεξιός βραχίονας του Αγίου το οποίο το 1984, επιστράφηκε στην Κέρκυρα από την Santa Maria in Vallicella της Ρώμης²⁹⁶.

Η πίστη του λαού δείχνει την αποτελεσματικότητα της μεσιτείας και των πρεσβειών των αγίων για την «Στρατευομένη» Εκκλησία αλλά και για όλο τον κόσμο²⁹⁷. Η διδασκαλία της Εκκλησία στηρίζεται σε αυτή ακριβώς τη σχέση, ότι δηλαδή υπάρχει μία αρραγής υπάρχει μια αρραγή κοινωνία των αγίων με τους πιστούς²⁹⁸. Επειδή η βάση της κοινωνίας αυτής είναι η ανιδιοτελής αγάπη που εκδηλώνεται με προσευχή, εορτασμό στην μνήμη τους, τίμηση των λειψάνων και άλλες εκδηλώσεις τιμής²⁹⁹. Αυτή η σχέση

²⁹³ Αθανασίου Παρίου, *Ουρανού Κρίσις*, σ. 5.

²⁹⁴ Τσάμη Δ., *Αγιολογία της Ορθόδοξης Εκκλησίας*, σ. 17.

²⁹⁵ Μεταλληνού π. Γ., *Γράμματα Σπουδάσματα... Κείμενα Ορθόδοξης ποιμαντικής εμπειρίας*, σ. 101, 105.

²⁹⁶ Μεταλληνού π. Γ., *Γράμματα Σπουδάσματα... Κείμενα Ορθόδοξης ποιμαντικής εμπειρίας*, σ. 103.

²⁹⁷ Τσάμη Δ., *Αγιολογία της Ορθόδοξης Εκκλησίας*, σ. 137.

²⁹⁸ Ό.π.

²⁹⁹ Ό.π., σ. 137, 138.

των πιστών με τους αγίους φανερώνεται με διάφορους τρόπους, όπως π.χ. τις λιτανείες που γίνονται στην Κέρκυρα κάποια περίσταση που ο Άγιος Σπυρίδωνας έσωσε τον πιστό λαό. Αυτό συμφωνεί με την παράδοση της Ορθόδοξης Εκκλησίας σύμφωνα με την οποία οι ψυχές των αγίων στη Βασιλεία του Θεού «αισθάνονται» τις ανάγκες των ζώντων και τους συμπαραστέκονται με τις προσευχές τους³⁰⁰. Το θαύμα προκαλεί την λογική του ανθρώπου και φανερώνεται με διαφορετικά μέσα, όπως στην συγκεκριμένη περίπτωση με παρουσία του Αγ. Σπυρίδωνα αλλά και άλλα θαυμαστά σημεία. Είναι σαφές ότι οι Χριστιανοί δεν έχουνε κάποια ανάγκη από θαύματα, αλλά αυτά γίνονται για τους απίστους, δηλαδή για αυτούς που είναι εκτός Εκκλησίας³⁰¹. Το θαύμα εκδηλώνει την ανιδιοτελή αγάπη και ευσπλαχνία του Θεού προς τον άνθρωπο, που σκοπό έχει να φέρει σε κάθε άνθρωπο «φῶς εἰς ἀποκάλυψιν ἐθνῶν καὶ δόξαν λαοῦ σου Ἰσραήλ.»³⁰² και να τον μεταμορφώσει εν Χριστῷ³⁰³.

Τέτοια παραδείγματα υπάρχουν στην Αγία Γραφή, όπως η μεταστροφή του Σαούλ, μετέπειτα Αποστόλου Παύλου. Ο Απ. Παύλος υπήρξε πολέμιος των χριστιανών, κυνηγώντας τους μέχρι και θανάτου, όπως στην περίπτωση του Πρωτομάρτυρα Στεφάνου³⁰⁴. Η πορεία του άλλαξε, όταν πηγαίνοντας προς τη Δαμασκό για να συλλάβει κάποιους χριστιανούς, άστραψε φως που τον τύφλωσε και του φανερώθηκε ο Θεός. Ο μόνος που βίωσε αυτό το συμβάν ήταν ο Σαύλος, κάτι που τον οδήγησε στην μετάνοια και τέλεια μεταστροφή της ζωής του προς τον Χριστιανισμό³⁰⁵. Αυτό το θαύμα, φανερώνει ομοιότητες με το θαύμα που επιτελέστηκε μέσω του Αγ. Σπυρίδωνα. Έγινε για να προτρέψει τον Σαύλο σε μετάνοια και να σταματήσει το έργο που έκανε. Το ίδιο έγινε το 1718, που πραγματοποιείται το θαύμα για να αποφευχθεί η τοποθέτηση Ρωμαιοκαθολικού ιερού εντός

³⁰⁰ Τσάμη Δ., *Αγιολογία της Ορθόδοξης Εκκλησίας*, σ. 138.

³⁰¹ Τσάμη Δ., *Αγιολογία της Ορθόδοξης Εκκλησίας*, σ. 143: Α' Κορ. 14, 22· Γρηγόριος Θεολόγος, Λόγος 43, 35, PG 36, 544C.

³⁰² Λκ. 2, 31.

³⁰³ Τσάμη Δ., *Αγιολογία της Ορθόδοξης Εκκλησίας*, σ. 145.

³⁰⁴ Πράξεις Αποστ., 7, 58.

³⁰⁵ Πράξεις Αποστ. 9, 3, 9.

του Ορθοδόξου ναού του Αγ. Σπυρίδωνος. Άλλο παράδειγμα που αποδεικνύει την σημασία των οραμάτων –θαυμάτων είναι αυτό του Αγγέλου που εμφανίστηκε στον Ιωσήφ, που του είπε να φύγει στην Αίγυπτο ώστε να σωθεί μετά την γέννηση του, ο Ιησούς Χριστός³⁰⁶. Αυτό το όνειρο που είδε ο ηγεμόνας θυμίζει οράματα προειδοποιητικά, όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, με απώτερο σκοπό να αποφευχθεί μια καταστροφή, χωρίς να εναντιωθεί στην ελεύθερη βούληση του ανθρώπου. Επίσης, η σωτηρία του στρατιώτου έγινε για να υπάρξει μαρτυρία ότι ό,τι έγινε ήταν θαύμα και όχι ένα τυχαίο γεγονός. Για αυτό τις πρωινές ώρες της 12^{ης} Νοεμβρίου, ο στρατιώτης έτρεχε στην Κέρκυρα λέγοντας ότι ο Αγ. Σπυρίδωνας πραγμάτωσε αυτό το θαύμα³⁰⁷. Το θαύμα σκοπό είχε να αποτρέψει μια τοποθέτηση του λατινικού Αλταρίου στον Ορθόδοξο ναό όπως και τελικά έγινε³⁰⁸.

2. Τόπος και Ιστορικές συνθήκες του θαύματος

Τα γεγονότα του θαύματος που εξετάζονται στην παρούσα εργασία διαδραματίστηκαν στην Κέρκυρα και συγκεκριμένα γύρω από το κάστρο και τον ναό του Αγ. Σπυρίδωνα, όπως περιγράφεται στο α' κεφάλαιο³⁰⁹. Αυτό το θαύμα είναι άμεσα συνδεδεμένο με τη θαυμαστή σωτηρία του νησιού το 1716 καθώς ο ηγεμόνας ήθελε με την ανέγερση Λατινικού θυσιαστηρίου (αλταρίου) εντός του ναού του Αγίου Σπυρίδωνα να ευχαριστήσει τον άγιο για την θαυμαστή σωτηρία της Κέρκυρας από τους Οθωμανούς. Η Κέρκυρα το 1716 βρισκόταν πολιορκημένη από τους Οθωμανούς³¹⁰. Με θαυμαστό τρόπο, σώθηκε το νησί από την Οθωμανική κυριαρχία και παρέμεινε υπό Ενετική δικαιοδοσία. Ο πόλεμος μεταξύ της Γαληνοτάτης Δημοκρατίας του

³⁰⁶ Μτθ. 2, 13.

³⁰⁷ Αθανασίου Παρίου, *Ουρανού Κρίσις*, σ. 18.

³⁰⁸ Ο.π., σ. 13.

³⁰⁹ Αθανασίου Παρίου, *Ουρανού Κρίσις*, σ. 10.

³¹⁰ Τσίτσα Α. Χ., *Συμβολή των Κερκυραίων στους Αγώνες των Βενετών κατά των Τούρκων*, Δημοσιεύματα Εταιρείας Κερκυραϊκών Σπουδών, Κέρκυρα 1999, σ. 34.

Αγ. Μάρκου και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας διήρκεσε για τρία χρόνια και έλαβε το τέλος του το 1718³¹¹.

Κατά τα χρόνια της Βενετοκρατίας, η χώρα ήταν χτισμένη μέσα στο βυζαντινό φρούριο και με τα η πόλη απλώθηκε με τα χρόνια εκτός των τειχών (μπόργκο ή εξώπολη)³¹². Η Κέρκυρα ήταν υπό την διοίκηση ενός Βενετού ευγενή ενώ οι Κερκυραίοι διατηρούσαν την εσωτερική διοίκηση τους³¹³. Στο νησί παρέμενε ο *Capitan General da mar* (γενικός Προβλεπτής Θαλάσσης) που ήταν επικεφαλής της ναυτικής δύναμης των Βενετών³¹⁴. Στο θρησκευτικό κομμάτι διοικήσεως είχε θεσπιστεί η θέση του Μεγάλου Πρωτοπαπά που είχε άμεση επαφή με το Οικ. Πατριαρχείο αλλά ήταν και υπό των έλεγχο των Βενετών³¹⁵.

Υπήρξε μια σχετική αρμονική συνύπαρξη Ρωμαιοκαθολικών και Ορθοδόξων με κάποιες δυσάρεστες εξαιρέσεις. Η συνύπαρξη ήταν τόσο ριζωμένη, ώστε οι Ορθόδοξοι παρίστανται σε εορτές των Ρωμαιοκαθολικών, όπως π.χ. στην παραμονή των Χριστουγέννων και το αντίστροφο³¹⁶. Επίσης, σημειώνεται ότι από το 1588, ο αρχιεπίσκοπος Κερκύρας Giovanni Balbi είχε διατάξει να εορτάζεται το Ρωμαιοκαθολικό Πάσχα μαζί με το Ορθόδοξο. Οι ορθόδοξοι Κερκυραίοι δεν άλλαξαν δόγμα παρόλα αυτά, παραμένοντας σταθεροί στο ορθόδοξο δόγμα και διατηρώντας άριστες σχέσεις με τους Βενετούς³¹⁷. Η Βενετική διοίκηση προσπάθησε να διατηρήσει ηρεμία και ισότητα σε όλους τους υποτελείς

³¹¹ Χατζοπούλου Διονυσίου, *Ο τελευταίος Βενετο-Οθωμανικός Πόλεμος (1714 – 1718)*, Εκδ. Παπαδημά, Αθήνα 2002, σ. 383.

³¹² Λάσκαρι Νινέττα Χ., *Κέρκυρα Μια ματιά μέσα στο χρόνο 1204 – 1864*, Γ' Έκδ., Εκδ. Τοπίο, 2005, σ. 26.

³¹³ Λάσκαρι Νινέττα Χ., *Κέρκυρα Μια ματιά μέσα στο χρόνο 1204 – 1864*, σ. 28· Κούκκου Ελένης, *Ιστορία των Επτάνησων από το 1797 μέχρι την Αγγλοκρατία*, σ. 14.

³¹⁴ Λάσκαρι Νινέττα Χ., *Κέρκυρα Μια ματιά μέσα στο χρόνο 1204 – 1864*, σ. 29· Κούκκου Ελένης, *Ιστορία των Επτάνησων από το 1797 μέχρι την Αγγλοκρατία*, σ. 32· Τσίτσας Α. Χ., *Βενετοκρατούμενη Κέρκυρα (Θεσμοί)*, σ. 73.

³¹⁵ Λάσκαρι Νινέττα Χ., *Κέρκυρα Μια ματιά μέσα στο χρόνο 1204 – 1864*, σ. 33.

³¹⁶ Λάσκαρι Νινέττα Χ., *Κέρκυρα Μια ματιά μέσα στο χρόνο 1204 – 1864*, σ. 35· Αθανασοπούλου Ιωάννου Φ., *Η Μυστηριακή Επικοινωνία Ορθοδόξων και Λατίνων εις τα Επτάνησα κατά την Λατινοκρατίαν*, περιοδικό Θεολογία, 57:3 (1986), σ. 570.

³¹⁷ Λάσκαρι Νινέττα Χ., *Κέρκυρα Μια ματιά μέσα στο χρόνο 1204 – 1864*, σ. 38.

της, χωρίς να δημιουργήσει καταπίεση, εφαρμόζοντας το ρητό: «Ψωμί στην αγορά και δικαιοσύνη στο παλάτι»³¹⁸. Βέβαια, υπήρχαν και περιπτώσεις που ήταν αρκετά αυστηροί στην εκτέλεση του νόμου.

Μετά την πολιορκία του 1716, εμφανίστηκε μια νέα δοκιμασία για την Κέρκυρα. Όπως αναφέρει ο Αθανάσιος Πάριος αλλά και ιστορικά στοιχεία της εποχής, τον Νοέμβριο του 1718 έγινε μια μεγάλη καταστροφική καταιγίδα με κεραυνούς που έπεσαν στις πυριτιδαποθήκες της Campana, στο Castel da terra και στο Castel da mar προκαλώντας μια τρομερή έκρηξη από 2,800 βαρέλια μπαρούτι³¹⁹. Από αυτή την έκρηξη, σκοτώθηκαν εκατοντάδες άνθρωποι, ανάμεσα τους ο ηγεμόνας Ανδρέας Πιζάνης (Cavalier Andrea Pisani) και ο θεολόγος του Μιχαήλ Φραγγιπάνη (Michiel G. Frangipani). Γκρεμίστηκε ο ναός των αγίων Αποστόλων Πέτρου και Παύλου (Μητρόπολη της Κέρκυρας) και σημειώθηκαν και άλλες υλικές καταστροφές. Η καταστροφή αποδόθηκε στον Αγ. Σπυρίδωνα, όπως αναφέρεται, επειδή ο ηγεμόνας θέλησε να τοποθετήσει Αλτάριο μέσα στον ορθόδοξο ναό του Αγίου. Είναι χρήσιμο να σημειωθεί, ότι υπάρχουν παραλλαγές με τα στοιχεία που δίνει ο Αθανάσιος Πάριος ως προς το όνομα του ρωμαιοκαθολικού θεολόγου. Το όνομα που δίνει είναι «Φραγγίσκος Φραγγιπάνης»³²⁰ ενώ σε πηγές αναφέρεται ως «Μιχαήλ Φραγγιπάνης»³²¹.

Φανερώνεται σε αυτά τα χρόνια η παρακμή να επικρατεί στα εδάφη της Βενετικής Δημοκρατίας. Με την Συνθήκη του Πασάροβιτς (1718), οι Ενετοί έχασαν την Κύπρο, Κρήτη και Πελοπόννησο, κρατώντας μόνο τα νησιά του Αιγαίου και του Ιονίου. Αυτή η Συνθήκη σημειώνει και το τέλος των Βενετών που πλέον είχαν εισέλθει σε εποχή παρακμής, όπως φάνηκε με τους Προβλεπτές πλέον να παραβιάζουν την εξουσία τους, οι στρατιώτες να μένουν χωρίς χρήματα και να καταδικάζονται αθώοι λόγω πληρωμής των

³¹⁸ Λάσκαρι Νινέττα Χ., *Κέρκυρα Μια ματιά μέσα στο χρόνο 1204 – 1864*, σ. 40: «Pane in piazza e giustizia in palazzo».

³¹⁹ Ο.π., σ. 56.

³²⁰ Αθανασίου Παρίου, *Ουρανού Κρίσις*, σ. 10.

³²¹ Λάσκαρι Νινέττα Χ., *Κέρκυρα Μια ματιά μέσα στο χρόνο 1204 – 1864*, σ. 56.

δικαστών από τους ενόχους³²². Το 1797 σημειώνεται ως ο χρόνος όπου έφυγαν οι Βενετοί και ήρθαν τα Επτάνησα υπό την Γαλλική κυριαρχία³²³.

3. Λόγος συγγραφής του έργου

Για να υπάρξει μια καλύτερη κατανόηση ενός έργου, εκτός από την γνωριμία με τον συγγραφέα, θα πρέπει να υπάρξει και ο λόγος ή λόγοι που συγγράφηκε το έργο. Ο λόγος που συγγράφει ο Αθανάσιος Πάριος το έργο αυτό, αναγράφεται από τον ίδιο στο εξώφυλλο και εξηγείται λεπτομερώς στην μικρή εισαγωγή που έχει πριν από το έργο του «Ουρανού Κρίσις». Στο εξώφυλλο γράφεται ότι σε αυτό το έργο περιγράφεται το φρικτό και εξάισιο θαύμα του Αγ. Σπυριδώνος που έγινε εναντίον των Ρωμαιοκαθολικών («κατά Παπιστών» αναφέρει ο Αθανάσιος Πάριος) που ήθελαν να χτίσουν Αλτάριο μέσα στον Ορθόδοξο ναό στην Κέρκυρα. Επίσης ότι συντάχθηκε και ακολουθία για αυτό το θαύμα. Στο έργο προστίθεται ακόμα και ο βίος του Αγ. Κλήμεντος αρχιεπισκόπου Αχρίδος όπου έγινε άλλη κρίση του Ουρανού με τον αγώνα του εναντίον των Ρωμαιοκαθολικών καινοτομιών, συγκεκριμένα με το Filioque. Αναφέρεται ότι αυτός ο βίος γράφτηκε στα ελληνικά από τον Αγ. Θεοφύλακτο αρχιεπισκόπου Βουλγαρίας και μεταγράφηκε από τον Αθανάσιο Πάριο στην καθομιλουμένη γλώσσα, ώστε να ωφεληθούν όλοι οι αναγνώστες. Το έργο αυτό, τυπώθηκε για πρώτη φορά στην Βενετία με δαπάνη Χιοπολιτών.

Η Εισαγωγή αυτή είναι δύο σελίδες και αρχίζει στην σελίδα 3 και τελειώνει στην σελίδα 5. Σημειώνεται ότι μόνο στις σελίδες αυτής της εισαγωγής, οι σελίδες αναγράφονται με γράμματα αντί αριθμούς (π.χ. γ', δ', ε'). Ξεκινά εδώ ο Αθανάσιος Πάριος λέγοντας ότι το έτος 1795 ένας Θεοδώρητος του έστειλε μια επιστολή που έλεγε, ότι ένας συγγενής του, ο Θεόδωρος Μουστάτζας, ήθελε να εκδώσει τα συγγράμματα του Αγίου

³²² Λάσκαρι Νινέττα Χ., *Κέρκυρα Μια ματιά μέσα στο χρόνο 1204 – 1864*, σ. 57.

³²³ Ο.π., σ. 65.

Γρηγορίου Παλαμά³²⁴. Ο Αθανάσιος Πάριος του απάντησε ότι θα τα εξέδιδε κάποιος άλλος, αλλά εφόσον ήταν πρόθυμος ο Θεόδωρος, θα του έστελνε το νέο έργο του, «Ουρανού Κρίσις» μαζί με τον βίο του Αγ. Κλήμεντα αρχιεπισκόπου Αχρίδος για να τα εκδώσει. Δέχτηκε ο Θεόδωρος και το 1796, ο Αθανάσιος Πάριος έστειλε αυτά τα δύο βιβλία για να εκδοθούν σε ένα ενιαίο βιβλίο³²⁵. Όταν τα έλαβε τα δύο βιβλία ο Θεοδώρητος, εξέφρασε πόσο χαρούμενος ήταν, αλλά ο Αθανάσιος Πάριος έλαβε ξεχωριστή επιστολή από τον Θεόδωρο, που του έλεγε πόσο ευτυχισμένος ήταν που τον γνώρισε, μέσω των επιστολών και τον διαβεβαίωσε ότι θα εξέδιδε αυτό το έργο.

Αργότερα, ο Θεοδώρητος του έστειλε πέντε επιστολές με κολακείες και υποσχέσεις, χωρίς όμως να τον ενημερώσει για την κατάσταση της εκδόσεως³²⁶. Μετά από ένα διάστημα, ο Θεοδώρητος του έστειλε το έργο πίσω, ακριβώς όπως του το είχε στείλει, λέγοντας του τρεις δικαιολογίες, που τις αναφέρει ο Αθανάσιος Πάριος.

Η πρώτη δικαιολογία ήταν ότι το έργο ξεχάστηκε στην Μπογδανία, όταν πήγαινε στην Λειψία ο Θεόδωρος³²⁷. Η δεύτερη δικαιολογία ήταν ότι ο Αυθέντης ο Σούτζος «αφάνησε» τον Θεόδωρο (δεν εξηγείται τι ακριβώς έγινε) και δεν του έμειναν χρήματα για να εκδώσει το έργο. Σε αυτό το σημείο όμως, σημειώνει ο Αθανάσιος Πάριος ότι ο Θεόδωρος είχε αρκετά χρήματα για να εκδώσει την Αποκάλυψη και να του μείνουν χρήματα στην άκρη³²⁸. Η τρίτη και τελευταία δικαιολογία που αναφέρεται, είναι ότι ο Θεοδώρητος είπε στον «άγιον Τριπόλεως»³²⁹ (άγνωστό για ποιόν αναφέρεται ακριβώς) ότι ήταν χαμένα και μόλις τα βρήκε ρώτησε τον Αθανάσιο Πάριο, τι ήθελε να τα κάνει τελικά. Σε αυτό το σημείο, ο Αθανάσιος Πάριος αφήνει στον αναγνώστη να διαλέξει ποια από τις τρεις δικαιολογίες

³²⁴ Αθανασίου Παρίου, *Ουρανού Κρίσις*, σ. 3.

³²⁵ Αθανασίου Παρίου, *Ουρανού Κρίσις*, σ. 3.

³²⁶ Ό.π., σ. 3 – 4.

³²⁷ Αθανάσιος Πάριος, *Ουρανού Κρίσις*, σελ. 4

³²⁸ Ό.π.

³²⁹ Ό.π.

είναι η αλήθεια. Πέραν από αυτό όμως, υπάρχει και ένα άλλο γεγονός. Ένας αρχιμανδρίτης που ζούσε στην Λειψία, ονόματι Καλλίνικος, έγραψε στον Θεοδώρητο να του στείλει το έργο για να το εκδώσει. Το γνωρίζει αυτό το γεγονός ο Αθανάσιος Πάριος, επειδή του τα είπε ο ίδιος ο αρχιμανδρίτης. Ο Θεοδώρητος όμως, αντί να τα στείλει στην Λειψία, τα έστειλε στην Χίο. Εκεί περιγράφει ο Αθανάσιος Πάριος με ποιους είχε ανακατευθεί που καθυστέρησαν την έκδοση για σχεδόν οκτώ χρόνια³³⁰. Τελικά, το έργο εκδόθηκε από φιλόθεους και φιλάδελφους χριστιανούς Χιοπολίτες, για τη κοινή ωφέλεια των χριστιανών προς την σωτηρία τους, όπως γράφει ο ίδιος³³¹.

Εξηγεί ότι εκδίδει το έργο «Κρίσις του Ουρανού» (άλλοτε το αναφέρει έτσι, άλλοτε «Ουρανού Κρίσις») μαζί με τον βίο του Αγ. Κλήμεντος, επειδή μέσα από τη θαυμαστή ένσταση και ομολογία του Αγ. Κλήμεντος, που είπε ότι το Αγ. Πνεύμα εκπορεύεται μόνο από τον Πατέρα και διάγαγε αγώνα κατά των Ρωμαιοκαθολικών στην Μοραβία, φαίνεται ότι και αυτό ήταν έργο του Ουρανού³³².

Κλείνει αυτή την μικρή εισαγωγή, λέγοντας ότι να δεχθούν οι αναγνώστες αυτό το βιβλίο προς ωφέλεια της ψυχής τους επειδή κατά την εποχή του, υπάρχει μεγάλη αδιαφορία που θανατώνει τις ψυχές των απλών ανθρώπων. Εξηγεί την σημασία των θαυμάτων προσθέτοντας για τον Αγ. Σπυρίδωνα και ένα έργο που είχε γίνει στην Κωνσταντινούπολη. Πάλι ζητά να εύχονται για αυτούς που πλήρωσαν να πραγματοποιηθεί η έκδοση αλλά και για αυτόν, που από θείο ζήλο, έγραψε το έργο αυτό εις δόξαν Θεού.

³³⁰ Αθανασίου Παρίου, *Ουρανού Κρίσις*, σ. 4.

³³¹ Ο.π.

³³² Αθανασίου Παρίου, *Ουρανού Κρίσις*, σ. 5.

4. Δομή του έργου και το περιεχόμενο του

Η έκδοση που θα μελετηθεί είναι η δεύτερη που εκδόθηκε στην Αθήνα το 1850 από το τυπογραφείο του Νικολάου Αγγελίδου. Η δαπάνη για την δεύτερη έκδοση την έκανε ο Σπυρίδων Χαλιώτης και αναφέρεται ότι η ακολουθία ψάλλεται κατά την πρώτη Κυριακή του Νοεμβρίου. Το έργο εκδόθηκε πρώτα το 1805 και μάλλον γράφτηκε στην Χίο, λίγο πριν από την κοίμηση του, αφού ο Αθανάσιος Πάριος βρισκόταν εκεί από το 1786. Τα στοιχεία που χρησιμοποιεί για το έργο μάλλον συλλέχτηκαν κατά την σύντομη διαμονή του στην Κέρκυρα³³³. Αναλύοντας το παρόν έργο, δεν υπάρχει αμφισβήτηση ότι είναι γνήσιο έργο του Αθανασίου Παρίου αφού μιλά με το ίδιο ύφος όπως τα άλλα του έργα. Το έργο αυτό ακολουθεί τη δομή τις εποχής του, με διαφορά ότι εμπεριέχει δύο εισαγωγές, μια γενική που εξηγεί πως γράφτηκε το έργο και μια πιο συγκεκριμένη για το θαύμα του Αγ. Σπυρίδωνα. Για το δεύτερο μέρος που περιέχει τον βίο του Αγ. Κλήμεντα, έχει άλλη μικρή εισαγωγή. Η δομή έχει εισαγωγή, α', β', γ', δ' κεφάλαια και επίλογο του πρώτου μέρους.

Το έργο χωρίζεται ως εξής: Εισαγωγή συγγραφής του έργου (σελίδες 3 – 5) όπου εξηγεί πως εκδόθηκε το έργο, ποιοι το έβγαλαν και ο λόγος που εκδόθηκε. Σημαντική πληροφορία είναι, ότι αρχικά το έργο «Ουρανού Κρίσις» ήταν να εκδοθεί σε δύο ξεχωριστά βιβλία. Αλλά ο Αθανάσιος Πάριος θεώρησε καλύτερο να εκδοθούν μαζί, επειδή η θεματική τους μοιάζει³³⁴.

Έπειτα, υπάρχει η εισαγωγή για το θαύμα «Ουρανού Κρίσις» (σελίδες 7 – 10) που ο τίτλος αναγράφεται ως εξής: «ΟΥΡΑΝΟΥ ΚΡΙΣΙΣ ΗΓΟΥΝ Θαῦμα φρικτόν τοῦ θαυματουργικωτάτου Σπυρίδωνος, διὰ τοῦ ὁποίου ἔματαίωσε τὰς βουλὰς τῶν παρανόμων Παπιστῶν, μὴ συγχωρήσας αὐτοῖς νὰ κτίσωσιν Ἀλτάριον μέσα εἰς τὸν ἐν Κερκύρα ἅγιον του Ναόν.»³³⁵ Η Εισαγωγή διακρίνεται σε δύο μέρη όπου στο πρώτο, μιλά ο Αθανάσιος

³³³ Πασχαλίδου Συμεών Α., *Το Γυμνασιολογικό έργο των Κολλυβάδων Πατέρων*, σ. 158.

³³⁴ Αθανασίου Παρίου, *Ουρανού Κρίσις*, σ. 5.

³³⁵ Ο.π., σ. 7.

Πάριος για την σημαντικότητα της δοξολογίας του Θεού, του κηρύγματος των θαυμάτων ώστε να αποκτηθεί ο φόβος του Θεού, χρησιμοποιώντας διάφορα παραδείγματα από την Παλαιά Διαθήκη για να εδραιώσει τις απόψεις του³³⁶. Ακολουθεί το κοινό γνώρισμα των Κολλυβάδων Πατέρων όπως με τον Νικόδημο τον Αγιορείτη στο προοίμιο της «Φιλοκαλίας» όπου εξυμνεί τον Θεό ότι είναι η αρχή κάθε καλού και αγαθού³³⁷. Ξεκινώντας με το πρώτο μέρος της εισαγωγής, περιγράφει ότι πρέπει όλοι οι χριστιανοί να δοξολογούν τον Θεό, όπως δίδαξε ο άγγελος του Θεού, Ραφαήλ στον μακάριο Τωβίτ και την οικογένεια του³³⁸. Πέραν από τη δοξολογία, θα πρέπει να μιλάνε για τα θαύματα Του «με ηδονή και σέβας» τα οποία πραγματοποιεί σε κάθε γενεά για την ευεργεσία των ταπεινών δούλων του.

Συνεχίζει με τα λόγια του Αγγέλου που είπε ότι είναι δίκαιο να μιλάει ο άνθρωπος για τα θαύματα, γιατί, εφόσον έχει ευεργετηθεί, είναι χρέος να αποδίδεται η ευχαριστία προς τον ουράνιο ευεργέτη, όχι με την σιωπή, που είναι λάθος, αλλά κηρύττοντας παντού με δοξολογίες και ύμνους τα υπέρ φύση θαύματα Του. Επίσης, είναι σωτήριο, επειδή κάθε θαύμα που κηρύσσεται, εκπλήττει κάθε άνθρωπο και επομένως προξενεί τον φόβο του Θεού στις ψυχές τους. Αυτό τους οδηγεί σε μια προσεκτική χριστιανική ζωή, με καλή απολογία όταν έρθει η ώρα να εμφανιστούν ενώπιον του Θεού.

Για να εμπεδώσει στον αναγνώστη ότι πρέπει ο καθένας να δοξολογεί τον Θεό, χρησιμοποιεί ως παράδειγμα τον προφήτη Μωυσή που έγραψε τον επινίκιο ύμνο, όταν είδε τους Αιγυπτίους να πνίγονται στην Ερυθρά θάλασσα, «Ἄσωμεν τῷ κυρίῳ, ἐνδόξως γὰρ δεδόξασται· Ἴππον καὶ ἀναβάτην, εἰς θάλασσαν»³³⁹. Εξηγεί ο Αθανάσιος Πάριος ότι αυτά τα λόγια δεν είναι μόνο για τον Ισραηλιτικό λαό, αλλά για όλους τους χριστιανούς, που κατ' εντολή του Θεού δεν θα πρέπει να σιωπούν όταν βλέπουν ένα

³³⁶ Αθανασίου Παρίου, *Ουρανού Κρίσις*, σ. 7.

³³⁷ Μ. Θεοκλήτου Διονυσιάτου, *Άγιος Νικόδημος ο Αγιορείτης: Ο βίος και τα έργα του 1749 -1809*, σ. 96.

³³⁸ Αθανασίου Παρίου, *Ουρανού Κρίσις*, σ. 7.

³³⁹ Ο.π.

θαύμα αλλά να το κηρύττουν και να διδάσκουν τις μετέπειτα γενεές³⁴⁰. Άλλο παράδειγμα από την Παλαιά Διαθήκη που χρησιμοποιείται, είναι ο Ιησούς του Ναυή που νίκησε τον Αμαλήκ και γράφτηκε το γεγονός προς δόξαν Θεού. Επίσης, μετά από πρόσταγμα του Θεού προς τον Ισραηλιτικό λαό, όταν μπήκαν στον Ιορδάνη ποταμό οι ιερείς με τη θεία Κιβωτό, σταμάτησε η ροή του νερού και έτσι πέρασε ο λαός, χωρίς να βρεχτούν. Ο Θεός τότε πρόσταξε τον Ιησού του Ναυή να πάρουν δώδεκα πέτρες όπου θα καταγραφόταν αυτό το φοβερό θαύμα³⁴¹. Σε αυτό το σημείο, γράφει μια υποσημείωση για αυτό το σημείο, επεξηγώντας το θαύμα που έγινε στον Ιορδάνη ποταμό³⁴². Εκεί τελειώνει τα παραδείγματα από την Αγ. Γραφή θεωρώντας τα ανωτέρω παραδείγματα αρκετά για να περάσει το μήνυμα περί κηρύγματος των θαυμάτων. Ξανά αναφέρει ότι πρέπει να διαλαλούνται τα θαύματα του Θεού για αυτό, εξηγεί, ότι έχουνε γραφτεί από τους Προφήτες και στο Ευαγγέλιο με τα θαύματα του Ιησού Χριστού. Σε αυτό το σημείο τελειώνει το πρώτο κομμάτι που ασχολείται γενικά με τα θαύματα.

Στο δεύτερο κομμάτι, εισέρχεται στο θέμα του έργου που είναι το θαύμα του Αγ. Σπυρίδωνα κατά των Λατίνων. Γράφει ότι επειδή είναι δίκαιο και σωτήριο να κηρύττονται τα θαύματα, θεώρησε ωφέλιμο να διηγηθεί το θαύμα περί της «Κρίσεως του Ουρανού» που είναι ιδιαίτερο, επειδή έγινε στην εποχή του³⁴³. Σημειώνει ότι ο Άγιος Σπυρίδωνας είναι γνωστός σε όλους ότι πραγματοποιεί αρκετά θαύματα στην Κέρκυρα και τιμάται ιδιαίτερω³⁴⁴. Σύμφωνα με τον Αθανάσιο Πάριο αυτό το θαύμα είναι το κορυφαίο από όλα τα θαύματα του Αγ. Σπυρίδωνα που έχει επιτελέσει. Το γράφει ως «θαῦμα θαυμάτων, ἢ νὰ εἶπω καλλίτερα καὶ ὀρθώτερα, πρέπει

³⁴⁰ Αθανασίου Παρίου, *Ουρανού Κρίσις*, σ. 8.

³⁴¹ Ο.π.

³⁴² «(1) Ὁ θεῖος Νεῖλος ἔχει γνώμην, πῶς ἤλειψαν ἐκείνας τὰς πέτρας• καὶ ἔγραψαν ἐπάνω εἰς αὐτάς ὅλην τὴν ὑπόθεσιν, δηλαδὴ , πῶς δι' αὐτοὺς ὁ θεὸς ἐξήρανε τὸν Ἰορδάνην ποταμὸν, καὶ ἐπέρασαν, καὶ μάρτυρες ἐκείνου τοῦ θαύματος, τούταις ἢ πέτραις, ὅπου εἶναι παρμέναις ἀπὸ τὸν πυθμένα ἐκείνου τοῦ ξηρανθέντος ποταμοῦ.» Αθανασίου Παρίου, *Ουρανού Κρίσις*, σ. 8.

³⁴³ Αθανασίου Παρίου, *Ουρανού Κρίσις*, σ. 9.

³⁴⁴ Αθανασίου Παρίου, *Ουρανού Κρίσις*, σ. 9· Μεταλληνού π. Γ., *Γράμματα Σπουδάσματα... Κείμενα ὀρθόδοξης ποιμαντικῆς ἐμπειρίας*, σ. 102.

νὰ ὀνομάζεται, Κρίσις τοῦ Οὐρανοῦ»³⁴⁵ Σε αυτό το σημείο, δίνει τον τίτλο του έργου του. Γράφει ότι η καταστροφή των «μιαρωτάτων Λατίνων, με τὴν ὁποῖαν, (τὸ λέγω καὶ σκιρτᾶ τὸ πνεῦμα μου) με τὴν ὁποῖαν τοὺς ἀπεδίωξεν ἀτιμότατα, ἀπὸ τὸν θεῖον του Ναόν, ὅταν ἐμελέτησαν, καὶ ἐγγὺς ἦλθον νὰ τὸν μολύνουν με τὸ θεοστυγές των Ἀλτάριον.» ἦταν το παράδοξο θαύμα³⁴⁶. Εἰς ἐξηγεί τι εἶναι «Ἀλτάριο» σε υποσημείωση, λέγοντας ὅτι εἶναι ο βωμὸς που ἔχουν ὡς θυσιαστήριον «παρ' Ἰταλοῖς», δηλαδή στους Ρωμαιοκαθολικούς³⁴⁷.

Ο Αθανάσιος Πάριος καθ' ὅλο το ἔργο χρησιμοποιεῖ ἕναν αυστηρὸ τόνο που σε πολλές περιπτώσεις να φαίνεται ὅτι ἀντιτίθεται τοὺς Ρωμαιοκαθολικούς. Στην πραγματικότητα ὅμως, τον ενδιαφέρει ἡ διαφύλαξη τῆς Ὁρθοδόξου πίστεως ἀνόθευτη ἀπὸ κάθε ἐξωτερικὸ παράγοντα. Ακριβῶς για αὐτὸ τὸ λόγο, μιλά με τόσο πάθος για αὐτὸ τὸ θαύμα. Δεν χαίρεται για τὴν καταστροφή καὶ θάνατο των Λατίνων, ἀλλὰ ἐπειδὴ ἀπέδειξε ὁ Οὐρανὸς τὴν ἀληθινὴ πίστη σε ὅλους. Το ἐξηγεί ὁ ἴδιος στη συνέχεια ὅτι τὸ θαύμα αὐτὸ δεν εἶναι γνωστὸ σε πολλοὺς καὶ ἤθελε, με θεῖο ζήλο να το κοινοποιήσει με κάθε ἀκρίβεια³⁴⁸. Ὁ στόχος εἶναι να κινήσει τοὺς πιστοὺς σε θαυμασμό καὶ εὐχαριστία πρὸς τὸν Θεό. Ὑπήρχε ἡ διήγηση σε ἕνα ἀνέκδοτο χειρόγραφο βιβλίον το ὁποῖο ὁ ἴδιος ἤθελε να ἐμφανίσει στον κόσμον, χωρὶς να κατονομάζει αὐτὸ τὸ βιβλίον.

Αναφέρει ὅτι δεν θα ἔπρεπε να παραξενεύει τοὺς ἀναγνώστες, γιατί αὐτὸ τὸ θαύμα εἶχε μείνει στην ἀφάνεια, ἐπειδὴ αὐτοὶ που θα μπορούσαν να ἐκδώσουν αὐτὸ τὸ ἔργο ἦταν οἱ ἴδιοι που γνώρισαν αὐτὸ τὸ θαύμα, δηλαδή οἱ Βενετοὶ καὶ δεν θα ἄφηναν να ἐκδοθεῖ τέτοιο ἔργο που θα τοὺς ντρόπιαζε. Για αὐτὸ, ηγεῖται τῆς προσπάθειας ὁ ἴδιος, ὡς ὁμόπιστος των Κερκυραίων Ὁρθοδόξων που δεν μπορούσαν να ἐκδώσουν αὐτὸ τὸ ἔργο, να ὁμολογήσει τὴν ἀλήθεια τοῦ θαύματος, χρησιμοποιώντας παράδειγμα ἀπὸ τὸ βιβλίον του

³⁴⁵ Αθανασίου Παρίου, *Ουρανοῦ Κρίσις*, σ. 9.

³⁴⁶ Ὁ.π.

³⁴⁷ Αθανασίου Παρίου, *Ουρανοῦ Κρίσις*, σ. 9.

³⁴⁸ Ὁ.π.

Ψαλτηρίου του Δαβίδ, «Ακούσατε ταῦτα, πάντα τὰ ἔθνη, ἐνωτίσασθε πάντες οἱ κατοικοῦντες τὴν οἰκουμένην, δεῦτε καὶ ἴδετε τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ· φοβερὸς ἐν βουλαῖς ὑπὲρ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων»³⁴⁹. Τελειώνει τὴν εἰσαγωγή του, λέγοντας νὰ ἀκούσουν τὴν ἀκόλουθη διήγηση με προσοχή³⁵⁰.

i. **Α' Κεφάλαιο**

Ακολουθεῖ τὸ Α' Κεφάλαιο στο ὁποῖο περιγράφεται τὸ θαῦμα (σελ. 10-13). Εμφανίζει μια ἰδιαιτερότητα τὸ θαῦμα τοῦ Ἁγ. Σπυρίδωνα που γίνεται τὸ 1718, γιατί εἶναι ἀμεσα συνδεδεμένο με τὸ θαῦμα τοῦ Ἁγ. Σπυρίδωνα που ἔσωσε τὴν Κέρκυρα ἀπὸ τοὺς Ὀθωμανούς, μόλις δύο χρόνια νωρίτερα, τὸ 1716. Εξηγεῖ ὁ Ἀθανάσιος Πάριος ὅτι ἡ Κέρκυρα ἐλευθερώθηκε στις 11 Αυγούστου 1716 ἀπὸ τὴν ἀπὸ τὴν Ὀθωμανικὴ πολιορκία, ὕστερα ἀπὸ ἐπέμβαση τοῦ Ἁγ. Σπυρίδωνα³⁵¹. Ἐτσι, καθιερώθηκε ἀπὸ τὶς Βενετικὲς ἀρχές νὰ γίνεται λιτανεῖα στις 11 Αυγούστου κάθε χρόνο πρὸς ἀνάμνηση αὐτοῦ τοῦ θαύματος³⁵².

Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, ἡγεμόνας τῶν Βενετῶν στὴν Κέρκυρα, ἦταν ὁ Ἀνδρέας Πιζάνης, καπετάν Γενεράρης τῆς Κέρκυρας. Σὲ αὐτὸ τὸ σημεῖο ξεκινᾶ ἡ διήγηση τοῦ θαύματος ἀπὸ τὸν Ἀθανάσιο Πάριο. Γράφει ὅτι ὁ ἡγεμόνας ἤθελε νὰ ευχαριστήσῃ τὸν Ἅγιον γιὰ τὴν παρέμβαση του καὶ σωτηρία του νησιοῦ. Γιὰ νὰ ἐπιλέξῃ τι θὰ ἔκανε, ρώτησε τὸν θεολόγο του, Φραγγίσκον Φραγγιπάνην, νὰ του πει τι θὰ ἦταν ἀρεστὸ στὸν Ἅγιο. Ὁ Ἀθανάσιος Πάριος ὀνομάζει τὸν δομινικανὸ πνευματικὸ τοῦ ἡγεμόνα ὡς Φραγγίσκον ἀλλὰ μᾶλλον τὸ ὀρθὸ του ὄνομα ἦταν Michiel Giovanni³⁵³. Ὁ θεολόγος του εἶπε ὅτι θὰ ταίριαζε νὰ χτιστεῖ ἓνα Ἀлтάριο στὸν ναὸ τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνος, ὅπου θὰ μπορούσε νὰ τελεῖται ἡ Λατινικὴ λειτουργία γιὰ νὰ

³⁴⁹ Ψαλ. ΜΗ', 2, ΞΕ', 5.

³⁵⁰ Ἀθανασίου Παρίου, *Ουρανοῦ Κρίσις*, σ. 10.

³⁵¹ Ὁ.π.

³⁵² Θεοδωρίδου Πάνου, *Ὁ Ἁγ. Σπυρίδων: ὁ Ναός καὶ ἡ λατρεία του στὴν Κέρκυρα*, Ἐκδ. Ἰ. Μητρ. Κερκύρας, Παξῶν καὶ Διαποντίων νήσων, Κέρκυρα 2007, σ. 33.

³⁵³ Γαούτση Σπύρου Π., *Οἱ νεκροὶ τῆς ἐκρήξης τοῦ 1718 μέσα ἀπὸ τὰ μητρώα τῆς λατινικῆς ἐκκλησίας τοῦ παλαιοῦ φρουρίου τῆς Κέρκυρας*, *Πρακτικὰ Ἰ' Διεθνούς Πανιωνίου Συνεδρίου, Κέρκυρα 30 – 04/04 – 05/2014. Κερκυραϊκὰ Χρονικά*, περ. Β', τ. ΙΓ', Ἐταιρεία Κερκυραϊκῶν Σπουδῶν, Κέρκυρα 2018, σ. 76.

την ακούει όποτε βρισκόταν στο νησί. Του άρεσε του ηγεμόνα η ιδέα αυτή και ευθύς πρόσταξε να ετοιμαστούν τα υλικά προς δημιουργία του ιερού. Θεώρησε σωστό να ενημερώσει και τους Ορθοδόξους για αυτή την απόφαση και τους κάλεσε για να τους αναγγείλει τι θα γινόταν, ώστε να έχει και την συγκατάθεση τους. Οι Ορθόδοξοι ιερείς όταν άκουσαν την απόφαση του ηγεμόνα, είπαν ότι είναι καινοτομία και δεν θα έδιναν την συγκατάθεσή τους για αυτή τη πράξη. Ο ηγεμόνας τότε τους απάντησε θυμωμένος ότι αυτός έχει την εξουσία και είχε την δύναμη να πράξει ότι ήθελε. Μετά από αυτή την συνάντηση, είπε να συγκεντρωθεί το υλικό έξω από το ναό του Αγίου, που αποτελούταν από: άσβεστος, γύψος, μάρμαρα και πλάκα εκλεκτού μαρμάρου το οποίο θα έφτιαχναν το αλτάριο³⁵⁴. Το βράδυ εκείνο είδε στο όνειρο του ο ηγεμόνας, έναν μοναχό που τον ρώτησε γιατί τον ενοχλούσε και γιατί τάρασσε άδικα τα παιδιά του. Να γνωρίζει ότι αυτό που έχει σκεφτεί να πράξει δεν τον συμφέρει.

Ξημερώνοντας την άλλη μέρα, έτρεξε αμέσως ο ηγεμόνας στον θεολόγο του για να του διηγηθεί όσα είδε στο όνειρο του. Ο θεολόγος του είπε ότι οι Χριστιανοί δεν πιστεύουν στα όνειρα και ότι αυτό που είδε ήταν ένας πειρασμός από τον διάβολο, ώστε να εμποδίσει το ευσεβές έργο που θα έκανε. Με τον λόγο του θεολόγου του, πείσθηκε ο ηγεμόνας και ησύχασε. Την επόμενη βραδιά, ο ηγεμόνας είδε τον ίδιον μοναχό, που του είπε, με εντονότερο ύφος, ότι εάν δεν σταματούσε αυτό που είχε προγραμματίσει, δεν θα του έβγαινε σε καλό. Έντρομος, έτρεξε αμέσως χωρίς να περιμένει μέχρι το πρωί ο ηγεμόνας στον θεολόγο του και εξιστόρησε όσα είδε στο όνειρο του. Αποφάσισε ότι δεν θα προχωρούσε το έργο που σχεδίαζε εξαιτίας του φόβου που του είχαν προκαλέσει αυτά τα όνειρα. Τότε, ο θεολόγος του είπε ότι εάν ματαίωνε αυτό το θείο έργο, ο κόσμος θα έλεγε ότι πίστευε σε όνειρα που τα προξενούσε ο διάβολος.

Παίρνοντας θάρρος από τα λόγια του θεολόγου του, στις 11 Νοεμβρίου 1718, πήγε στον ναό του Αγ. Σπυριδώνος για να προσκυνήσει, μαζί με όλη

³⁵⁴ Αθανασίου Παρίου, *Ουρανού Κρίσις*, σ. 11.

την αυλή του και τον Ιντζενιέρο (μηχανικό) του δημοσίου που θα μετρούσε τον χώρο ώστε να φτιαχτεί το αλτάριο. Ο γηραιότερος των πρεσβυτέρων από τους Ορθοδόξους, Μαρίνος Βούλγαρης Σακελλάριος, μαζί με την παρουσία του τότε Μεγάλου Πρωτοπαπά, Σπυρίδωνος Βουλγάρεως, εμφανίστηκαν ενώπιον του ηγεμόνος και τον παρακάλεσαν να μη προχωρήσει με αυτό το έργο που θα ήταν καινοτομία στον ευρύ Ελλαδικό χώρο και δεν θα άρεσε στον Άγιο. Ο Ηγεμόνας, ακούγοντας αυτά, αγρίεψε και απείλησε ότι εάν δεν υπακούσουν στο θέλημα του, θα τους έστελνε αιχμαλώτους στην Βενετία για να τους ρίξουν στα καμαρωτά, όπως τα ονομάζει ο Αθανάσιος Πάριος εννοώντας τα ορυχεία. Ο ίδιος δεν ήθελε να κάνει κάτι εναντίον του αγίου αλλά να φτιάξει κάτι θεάρεστο κατά την άποψη του. Απελπισμένοι και φοβισμένοι με τις απειλές του ηγεμόνα, οι ιερείς άνοιξαν την λάρνακα του Αγίου και έψαλλαν την παράκληση, χύνοντας πολλά δάκρυα για να εμποδιστεί το έργο που θα έκανε ο Ηγεμόνας³⁵⁵.

Τα μεσάνυχτα πλέον στις 12 Νοεμβρίου οπότε το πρωί θα πήγαιναν οι τεχνίτες για να ξεκινήσουν τις εργασίες για το Αλτάριο, υπήρχε άστατος καιρός με αστραπές και βροντές. Κατά τα μεσάνυχτα, ο φύλακας του Μοντεζίνου, του κάστρου όπου διέμενε ο ηγεμόνας με την αυλή του, είδε να πλησιάζει ένας μοναχός με δαυλό. Ο φύλακας κατά την στρατιωτική συνήθεια, ρώτησε ποιος είναι και που πηγαίνει, μια και δύο φορές χωρίς απάντηση. Τότε σήκωσε το όπλο του για να πυροβολήσει αλλά τότε ο μοναχός τον πιάνει και του είπε ότι λέγεται Σπυρίδων και ευθύς τον πέταξε έξω από τη λεγόμενη σπιανάδα της πόλεως της Κέρκυρας και βρέθηκε, σώος και αβλαβής, έξω από τον ναό του Εσταυρωμένου. Ο Αγ. Σπυρίδωνας άναψε την αποθήκη του Μοντεζίνου με το δαυλό του προκαλώντας έκρηξη που κατέστρεψε τις οικοδομές που υπήρχαν μέσα στο Καστέλλι, όπως το παλάτι του Ηγεμόνος και ότι υπήρχε στην γύρω περιοχή.

³⁵⁵ Αθανασίου Παρίου, *Ουρανού Κρίσις*, σ. 12.

Αξιοσημείωτος είναι ο τρόπος που αναφέρει την διήγηση ο Αθανάσιος Πάριος, χρησιμοποιώντας ακόμη και Ιταλικούς όρους που οι Κερκυραίοι χρησιμοποιούσαν όπως «Ιντζενιέρης», «Μοντεζίνος», «Καστέλλι» και «Αλτάριο» (που συνεχίζεται και σήμερα να ονομάζεται έτσι το θυσιαστήριο των Ρωμαιοκαθολικών). Η ιδιαιτερότητα της διηγήσεως του θαύματος εμφανίζεται στο τελευταίο κομμάτι της διηγήσεως όπου αναφέρονται τα αποτελέσματα της θείας αποκαλύψεως κατά τον Αθανάσιο. Αναφέρει ότι η έκρηξη έριξε τα δοκάρια της στέγης και δύο από αυτά τον έπνιξαν, σαν να είχαν τοποθετηθεί εκεί επίτηδες. Ο θεολόγος του βρέθηκε εκτός των τειχών του κάστρου μέσα στο χαντάκι όπου πήγαιναν οι ακαθαρσίες της πόλεως. Για τον τρόπο που βρέθηκε ο θεολόγος Φραγγίσκος Φραγγιπάνης, προσθέτει ο Αθανάσιος Πάριος, ότι έλαβε αυτό που του άξιζε λόγω της κάκιστης συμβουλής που έδωσε στον ηγεμόνα και γενικά εξαιτίας της ζωής του³⁵⁶.

Αναφέρει ότι ο συνολικός αριθμός θανόντων ήταν εννιακόσιοι, αλλά αυτό έρχεται σε αντίθεση με τον κατάλογο των Βενετών³⁵⁷ που βρίσκεται στο αρχείο της Ρωμαιοκαθολικής Αρχιεπισκοπής Κέρκυρας και καταλογίζονται σε 508³⁵⁸. Υπάρχουν μαρτυρίες³⁵⁹ που αποδεικνύουν το αληθές του θαύματος από τον Αθανάσιο Πάριο. Μαρτυρείται ότι αργά το βράδυ, ξημερώνοντας 11 Νοεμβρίου 1718³⁶⁰, ένας κεραυνός χτύπησε την

³⁵⁶ Αθανασίου Παρίου, *Ουρανού Κρίσις*, σ. 12.

³⁵⁷ Γαούτσης Σπύρος Π., *Πρώτη ταξινόμηση του Αρχείου και των Ληξιαρχικών Πράξεων της Καθολικής Αρχιεπισκοπής Κερκύρας – Ζακύνθου – Κεφαλληνίας*, Κέρκυρα 1998· Γαούτση Σπύρου Π., Οι νεκροί της έκρηξης του 1718 μέσα από τα μητρώα της λατινικής εκκλησίας του παλαιού φρουρίου της Κέρκυρας, *Πρακτικά Ι' Διεθνούς Πανιονίου Συνεδρίου, Κέρκυρα 30 – 04/04 – 05/2014*, σ. 83.

³⁵⁸ Γαούτση Σπύρου Π., Οι νεκροί της έκρηξης του 1718 μέσα από τα μητρώα της λατινικής εκκλησίας του παλαιού φρουρίου της Κέρκυρας, *Πρακτικά Ι' Διεθνούς Πανιονίου Συνεδρίου, Κέρκυρα 30 – 04/04 – 05/2014*, σ. 85: «Sum(m)ano li morti in tutto num(er)o – 508».

³⁵⁹ Κυριάκη Κ.Χ. Μ., *Οδηγός της Νήσου Κέρκυρας μετά προσθήκης ιστορικών και άλλων ποικίλων ειδήσεων*, Αθήνα 1902, σ. 183 – 185, Θεοτόκης Σπυρίδων Μάρκου, *Αναμνηστικόν τεύχος της Πανιονίου αναδρομικής εκθέσεως, εκδιδόμενον δαπάνη των επί του πανηγυρισμού της πεντηκονταετηρίδος της Ενώσεως Επιτρόπων Κεντρικής και Κερκυραϊκής*, Κέρκυρα 1914, σ. 59, 60.

³⁶⁰ Υπάρχει διαφορά μεταξύ των ιστορικών στην ακριβή ημερομηνία που έγινε το Θαύμα, με μερικούς να υποστηρίζουν στις 11 Νοεμβρίου ενώ άλλοι (όπως ο Αθανάσιος Πάριος) στις 12 Νοεμβρίου.

πυριτιδαποθήκη της καμπάνας στην ακρόπολη του παλαιού φρουρίου, προκαλώντας μια μεγάλη έκρηξη. Η έκρηξη προκάλεσε να ανατιναχθούν δύο ακόμη αποθήκες μπαρούτης που είχαν 2800 βαρέλια πυριτίδας, καταστρέφοντας πολλές κατοικίες και τμήμα του βράχου της ακροπόλεως³⁶¹. Τα χτίσματα που καταστράφηκαν ήταν ο καθεδρικός ναός των αγίων Αποστόλων Πέτρου και Παύλου που επί Ανδηγαυών είχε μετατραπεί από Ορθόδοξο μητροπολιτικό ναό σε λατινικό, το μέγαρο του γενικού προνοητή, η Loggia (χώρο που συγκεντρώνονταν οι ευγενείς και άρχοντες για συζητήσουν διάφορα θέματα, Λέσχη με την σημερινή έννοια) μπροστά από το φρούριο και διάφορες στρατιωτικές εγκαταστάσεις της βενετικής διοίκησης³⁶². Επικράτησε μεγάλος πανικός με τις σοβαρές καταστροφές που είχαν γίνει γύρω από το Κάστρο, πολλοί τραυματίες και τρομερές εικόνες όπως περιγράφηκαν από αυτόπτες μάρτυρες³⁶³.

Συνεχίζει την αναφορά ο άγιος, λέγοντας ότι παράλληλα με αυτό το θαύμα, έγιναν άλλα δύο φοβερά γεγονότα που ενισχύουν ότι επρόκειτο πραγματικά για θεία επέμβαση. Το πρώτο έχει να κάνει με το καντήλι που είχε δωρίσει ο ηγεμόνας στον ναό του Αγίου Σπυρίδωνα και είχε τοποθετηθεί μπροστά από το λείψανο του αγίου. Το καντήλι αυτό είχε μια μεγάλη αργυρή αλυσίδα η οποία ήταν αρκετά δυνατή σε σχέση με τα άλλα καντήλια του ναού. Παρόλα αυτά, την ώρα της εκρήξεως, έπεσε μόνο αυτό το καντήλι. Το δεύτερο συμβάν έγινε στο σπίτι του ηγεμόνα στη Βενετία. Όπως επιβεβαιώθηκε αργότερα, χτύπησε αστραπή και έκαψε μόνο το πορτραίτο του ηγεμόνα κατά την ώρα που σκοτώθηκε στην Κέρκυρα χωρίς να βλάψει τίποτα άλλο. Αυτό εκλήφθηκε από την οικογένειά του ως κακό οιωνό, όπως και όπως και φανερώθηκε. Μετά από αυτό το θαύμα, τα υλικά που είχαν συγκεντρωθεί για το Αλτάριο, μεταφέρθηκαν αλλού και η πλάκα

³⁶¹ Γαούτση Σπύρου Π., Οι νεκροί της έκρηξης του 1718 μέσα από τα μητρώα της λατινικής εκκλησίας του παλαιού φρουρίου της Κέρκυρας, *Πρακτικά 1' Διεθνούς Πανιονίου Συνεδρίου, Κέρκυρα 30 – 04/04 – 05/2014*, σ. 73.

³⁶² Ο.π., σ. 73, 74.

³⁶³ Χιώτη Παναγιώτου, *Ιστορικά Απομνημονεύματα Επτανήσου*, τ. Γ', Κέρκυρα 1863, σ. 411, 412· Ζούμπος Γιώργου, «Η έκρηξη του 1718», *Κερκυραϊκό Βήμα*, αρ. φ. 1249, Κέρκυρα 6 Οκτωβρίου 1983, σ. 1.

που θα έμπαινε πάνω στο ιερό, το τοποθέτησαν, εις τιμήν του Δόμον (ηγεμόνα) τους στον Ρωμαιοκαθολικό ναό της Μητροπόλεως τους, στο Αλτάριο που υπήρχε εκεί. Το πρωί της 12^{ης} Νοεμβρίου, ο στρατιώτης που είχε πεταχτεί μακριά από τον Αγ. Σπυρίδωνα, έτρεχε σε όλο το νησί, διαλαλώντας ότι το θαύμα έγινε από τον Αγ. Σπυρίδωνα. Οι Βενετοί μη θέλοντας να πάρει διαστάσεις το θέμα αυτό, τον έστειλαν πίσω στην Βενετία. Εδώ τελειώνει η διήγηση του θαύματος αλλά και το 1^ο Κεφάλαιο. Ο Αθανάσιος Πάριος αναφέρει ότι θα ακολουθήσει ανάλυση του θαύματος ώστε να μην υπάρχει καμία αμφιβολία ότι ήταν πραγματικό θαύμα από τον Θεό και όχι ένα τυχαίο γεγονός³⁶⁴.

ii. **Β' Κεφάλαιο**

Στο Β' κεφάλαιο, στις σελίδες 14 – 19, ο Αθανάσιος Πάριος εξηγεί ότι το θαύμα που έγινε είναι πράγματι έργο του ουρανού. Γράφει ότι οι κάτοικοι της γύρω περιοχής της Κέρκυρας γνώριζαν τα γεγονότα του θαύματος και ήταν πεπεισμένοι ότι ήταν έργο του Θεού. Στην αρχή του κεφαλαίου, επαναλαμβάνει τον λόγο της συγγραφής του έργου, λέγοντας ότι ο σκοπός είναι για να διηγηθεί το θαύμα και να αποδειχτεί ότι ήταν όντως θαύμα που έγινε για αυτούς που εναντιώνονται στην Αλήθεια³⁶⁵. Σε αυτό το σημείο εξηγεί σαφέστερα και τον τόπο όπου έγινε το θαύμα, όπως του το μετέφεραν αυτοί που το είδαν.

Η πόλη της Κέρκυρας λέγεται από τους ντόπιους Χώρα, ξεχωριστή από τα Βαρούσια και Καστέλλια που είναι γύρω από αυτήν. Σύμφωνα με τον Αθανάσιο Πάριο, η Χώρα δεν είχε τείχη, αλλά κατεδαφίστηκε ο ναός του Αγίου Σπυρίδωνος που υπήρχε κοντά για να χτιστούν τα τείχη³⁶⁶. Εδώ ο Αθανάσιος Πάριος εξηγεί με λεπτομέρεια τον σχεδιασμό της πόλεως, αλλά και των κατοίκων της. Λέει ότι για τα τείχη βεβαιώνει ο γεωγράφος Μελέτιος, ότι στο βόρειο μέρος των τειχών που είναι απέναντι από την Ήπειρο,

³⁶⁴Αθανασίου Παρίου, *Ουρανού Κρίσις*, σ. 13.

³⁶⁵Ό.π., σ. 14.

³⁶⁶Τσίτσα Α. Χ., *Γύρω από το Ναό και το Ιερό Λείψανο του Αγίου Σπυρίδωνος*, Δημοσιεύματα Εταιρείας Κερκυραϊκών Σπουδών, Κέρκυρα 1994, σ. 5.

αποκαλείται «Αρβανητιάς» όπου εκεί έμενε ο περισσότερος λαός, που ήταν Ρωμιοί και Ιταλοί. Ο υπόλοιπος κόσμος έμενε εκτός, στα Βαρούσια όπου χωριζόταν στα δύο, Γαρίτζα στην ανατολή και Μανδούκι στην δύση. Στην χώρα βρισκόταν ο ναός του Αγ. Σπυρίδωνα, η Μητρόπολη των Ρωμαιοκαθολικών και η σπιανάδα που αναφέρεται στην διήγηση. Σε αυτό το μέρος υπήρχε και ο ναός του Εσταυρωμένου που πετάχτηκε ο στρατιώτης. Η Σπιανάδα πήγαινε από την ανατολή μέχρι την δύση και ήταν εξαιρετικά επίπεδη. Επίσης, εξηγεί και τον λόγο που το νησί πήρε την ονομασία «Κορύφων» λέγοντας ότι έχει να κάνει λόγω των δύο κορυφών που υπάρχουν. Υπήρχε και ένα νησίδιο, όπως το αποκαλεί ο Αθανάσιος Πάριος, όπου υπήρχε το Καστέλλι. Εκεί ήταν καλά οχυρωμένο, με μεγάλα τείχη και η θάλασσα να προστατεύει την έφοδο. Το μέρος αυτό λεγόταν «Τζιπαδέλα» και ήταν ουσιαστικά ακρόπολη όπου είχε την αποθήκη του Μοντεζίνου και τροφοδοτούσε όλα τα Καστέλλια και πύργους του νησιού. Η πόρτα αυτής της αποθήκης, κατά την ευρωπαϊκή συνήθεια, φυλασσόταν από Σολδάτο (στρατιώτη). Η αποθήκη από το Γενεράλατον χωριζόταν με ένα μικρό κομμάτι θάλασσας όπου εισέρχονται εκεί μέσω μιας ξύλινης γέφυρας που βασιόταν από κτιστές κολώνες. Η γέφυρα ήταν ανοικτή μέχρι μια ορισμένη ώρα και μετά έκλειναν οι δύο πύλες της Ακροπόλεως και της Χώρας καθιστώντας αδύνατο για κάποιον να εισέλθει χωρίς λόγο.

Ρωτά σε αυτό το σημείο, ποιος θα μπορούσε να δει όλα αυτά τα γεγονότα και να πει ότι έγιναν τυχαία; Και εδώ μιλά υποθετικά σύμφωνα με το ότι όλα έγιναν τυχαία, πως θα μπορούσε να εξηγηθούν. Ρωτά μια σειρά ερωτήσεων προς τον αναγνώστη, όπως πως βρέθηκε στην Σπιανάδα ο στρατιώτης όταν η ποινή εγκατάλειψης του πόστου του ισούταν με κεφαλική τιμωρία; Εφόσον όλες οι πόρτες ήταν σφραγισμένες, πως έφυγε από τον τόπο αυτόν; Εάν η έκρηξη τον έστειλε εκεί, όπως χρησιμοποιεί παράδειγμα από ακραία καιρικά φαινόμενα που σηκώνονται και πετιούνται μακριά μεγάλες και βαριές πέτρες, πως δεν έπαθε τίποτα; Η απόσταση που πετάχτηκε ήταν περισσότερο από μίλι περίπου και έπεσε με την στολή του και το όπλο του, ζωντανός. Γιατί μόνο η καντήλα του Ηγεμόνος έπεσε στο

έδαφος, παρόλο που είχε μια πολύ δυνατή αλυσίδα; Εξηγεί ότι μπορεί να ισχυριστούν μερικοί ότι οι Ορθόδοξοι είχαν όφελος με την καντήλα για να την ρίξουν. Κάτι που δεν το καταλαβαίνει ο ίδιος τον λόγο και την εξήγηση του. Αλλά παραθέτει και το παράδειγμα του πορτραίτου στη Βενετία που κάηκε ταυτόχρονα με τον θάνατο του Ηγεμόνος³⁶⁷. Όλα αυτά τα αναιρεί ο Αθανάσιος Πάριος προς τον αναγνώστη και εξηγεί ότι όντως είναι θαύμα του Ουρανού, κάτι που το μαρτυρούν οι ίδιοι οι Κερκυραίοι, ακόμη και οι κάτοικοι των γύρω νησιών και της Ηπείρου. Δεν υπάρχει τρόπος όλα τα παραπάνω γεγονότα να έγιναν τυχαία για αυτό πρέπει να ομολογηθεί ότι όλα αυτά ήταν αποτελέσματα της θείας Παντουργίας του Θεού με τελικό σκοπό να μην χτιστεί το αλτάριο μέσα στον ναό του Αγ. Σπυρίδωνα. Θεωρεί σημαντικό σημείο τον τρόπο θανάτου του ηγεμόνος, που δείχνει ότι είναι όντως θαύμα. Λέει ότι εάν είχε απλώς θαφτεί κάτω από τα ερείπια, δεν θα υπήρχε καμία υποψία ότι ήταν επέμβαση του Αγίου, αλλά να βρεθεί πνιγμένος από τα δύο δοκάρια, κίνησε το ενδιαφέρον³⁶⁸.

Αυτό όμως που κατά τον Αθανάσιος Πάριο είναι η κορωνίδα και το ισχυρότερο αποδεικτικό στοιχείο ότι είναι θαύμα, είναι η μετατόπιση του στρατιώτου χωρίς να πάθει τίποτα. Εξηγεί ότι ο Αγ. Σπυρίδωνας τον μετατόπισε, ώστε να κηρύξει το θαύμα που έζησε. Ο στρατιώτης μετά το θαύμα, έλεγε με ενθουσιασμό: «il Spiridion ha fatto questo Teripile Caso», δηλαδή ότι ο Αγ. Σπυρίδωνας έπραξε τούτο το φοβερό έργο³⁶⁹. Υπήρχε και μια μαρτυρία ενός Βενετού, αυτόπτη μάρτυρα που έμενε στη Χώρα και είδε από το δωμάτιο του τρεις φλόγες να βγαίνουν από το καμπαναριό του ναού του Αγ. Σπυρίδωνος που χτύπησαν το Καστέλλι, προκαλώντας την καταστροφή που ακολούθησε³⁷⁰. Είναι πολύ σημαντικό που ο Αθανάσιος Πάριος παραθέτει δύο μαρτυρίες από Ρωμαιοκαθολικούς και όχι Ορθοδόξους, για να αποδειχτεί ότι όντως ήταν «Κρίσις του Ουρανού».

³⁶⁷ Αθανασίου Παρίου, *Ουρανού Κρίσις*, σ. 16.

³⁶⁸ Αθανασίου Παρίου, *Ουρανού Κρίσις*, σ. 17.

³⁶⁹ *Ο.π.*, σ. 18.

³⁷⁰ *Ο.π.*

Αναφέρει ακόμη ότι η σιωπή των Βενετών μετά το θαύμα και η συλλογή των υλικών και μεταφορά τους στον δικό τους ναό δηλώνει την αλήθεια του θαύματος. Το στρατιώτη τον έστειλαν πίσω στη Βενετία για να σταματήσουν την διάδοση του θαύματος. Στο τέλος του Β' Κεφαλαίου, αναφέρει μια συνομιλία του ιδίου με κάποιο Νικόλαο Ροδόσταμο, που όταν έγινε η συνομιλία τους ήταν ηλικιωμένος. Αυτός κάποια στιγμή είχε πάει στην Βενετία και επισκέφθηκε το σπίτι του Ηγεμόνα που υπήρχε εκεί. Εκεί βρήκε μια αδελφή του όπου μίλησαν και όταν η κουβέντα ήρθε στον Αγ. Σπυριδίωνα, είδε το μίσος που είχε απέναντι στον Άγιο λόγω του θανάτου του αδελφού της. Αυτή η συνομιλία εδραιώνει την άποψη του για το αληθές του θαύματος και κλείνει το Β' Κεφάλαιο λέγοντας ότι όποιος πιστεύει ότι δεν έγινε το θαύμα αυτό, είναι άλογος και αναίσθητος³⁷¹. Να σημειωθεί ότι στην τελευταία παράγραφο του Β' Κεφαλαίου, δεν αναφέρει το επώνυμο του ηγεμόνα ως Πιζάνη αλλά Μπιζάνη³⁷².

iii. Γ' Κεφάλαιο

Στο Γ' Κεφάλαιο, που υπάρχει στις σελίδες 19 – 25, ο Αθανάσιος Πάριος εξηγεί ότι το θαύμα του Αγ. Σπυριδίωνα στην πραγματικότητα ήταν η κρίση του Ουρανού μεταξύ των δύο Εκκλησιών, Ανατολικής και Δυτικής. Επαναλαμβάνει τον λόγο που έγινε το θαύμα στο κεφάλαιο αυτό. Δίνει βαρύτητα στον θεολόγο του ηγεμόνα, καθώς αυτός ευθύνεται για την καταστροφή που έγινε και για τον θάνατο του ηγεμόνα. Μιλά για την καινοτομία αυτή ότι ήταν πρωτάκουστο και δεν είχε χτιστεί μέσα σε Ορθόδοξο ναό, Ρωμαιοκαθολικό αλτάριο. Υπήρχε ενδιαφέρον διάταγμα του Πάπα Λέων του Ι' μιλώντας για το θαύμα του 1718, που απαγόρευε να τελούνται Ρωμαιοκαθολικές λειτουργίες σε Ορθόδοξους ναούς και το αντίστροφο³⁷³. Εξηγεί ότι ο λόγος που έγινε το θαύμα δεν ήταν μόνο η αποτροπή χτισίματος του Αλταρίου στον Ορθόδοξο ναό αλλά η θρασύτητα του ηγεμόνα και η επιμονή του θεολόγου του που οδήγησαν τελικά στην

³⁷¹ Αθανασίου Παρίου, *Ουρανού Κρίσις*, σ. 19.

³⁷² Ο.π., σ. 19.

³⁷³ Καριοφύλα Κ., *Η Επτάνησος υπό τους Βενετούς*, σ. 233.

«οργή» του Αγίου. Στρέφει τον λόγο προς τον ηγεμόνα, ρωτώντας τον τι περίμενε να καταφέρει με αυτές τις πράξεις. Τον αποκαλεί *anima persa*, ψυχή απολεσμένη για τις αποφάσεις που πήρε λίγο πριν από τον αιφνίδιο θάνατο του.

Στη συνέχεια παρομοιάζει τον ναό του Αγ. Σπυρίδωνος με την Ανατολική Εκκλησία με την όλη παράδοση της και το Αλτάριο με τους Ρωμαιοκαθολικούς και τα φρονήματα τους. Αναφέρει ότι εάν χιζόταν μέσα στον Ορθόδοξο ναό Λατινικό αλτάριο, θα εισάγονταν οι αποφάσεις της συνόδου Φερράρας-Φλωρεντίας, τα άζυμα, το *Filioque* και οι λοιπές Ρωμαιοκαθολικές διδασκαλίες³⁷⁴. Σε αυτό το σημείο, στρέφει τον λόγο του προς τους αναγνώστες και λέει ότι αυτό το θαύμα που έγινε δεν είναι σαν τα άλλα θαύματα που επιτελεί ο Θεός, αλλά ήταν «μία άδέκαστος του Ούρανοῦ Κρίσις· Κρίσις με τὴν ὁποίαν ὁ Οὐρανὸς ἄνωθεν ἔδειξε σήμερον, ποία ἀπὸ τὰς δύο Ἐκκλησίας βαστᾷ τὴν θείαν ἀλήθειαν...»³⁷⁵ Δείχνει δηλαδή αυτό το θαύμα ποια από τις δύο, κρατά ἀνόθευτα τα αποστολικά δόγματα και παραδόσεις. Συνεχίζει να αναφέρει την θεολογική σημασία του θαύματος και πως φανερώθηκε από τον Θεό, με τόσο φοβερό τρόπο, ποια είναι η μόνη Εκκλησία. Γράφει ότι ορθώς ο ιερός Σέργιος έπαψε την μνημόνευση του Πάπα και τον έβγαλε από τα Δίπτυχα της Εκκλησίας και δικαίωσε τους αγώνες του Αγ. Μάρκου του Ευγενικού που ματαίωσε τις αποφάσεις της συνόδου της Φερράρας-Φλωρεντίας. Ο λόγος σε αυτό το κεφάλαιο είναι αρκετά αυστηρός, αναφερόμενος στον διαχωρισμό της Αλήθειας από το ψεύδος, το σκότος από το φως, κ.τλ.

Στρεφόμενος πάλι προς τους Ορθοδόξους αναγνώστες, κάνει μνεία στίχων από τον ΙΘ΄ Ψαλμό, για να δείξει τη νίκη της Ορθοδόξου πίστεως³⁷⁶. Φαίνεται εδώ η χαρά που έχει ο άγιος για αυτό το θαύμα, δείχνοντας την αγάπη του για την Ορθόδοξη πίστη. Είναι ενδιαφέρον που αναφέρει παλαιότερα πρόσωπα που είχαν ασχοληθεί με τους Ρωμαιοκαθολικούς,

³⁷⁴ Αθανασίου Παρίου, *Ουρανού Κρίσις*, σ. 20.

³⁷⁵ Αθανάσιος Πάριος, *Ουρανού Κρίσις*, σ. 20, 21.

³⁷⁶ Ο.π., σ. 22.

δείχνοντας κατά κάποιον τρόπο, το θαύμα αυτό ως συνέχειας του αγώνος για τη διαφύλαξη του δόγματος. Να σημειωθεί ότι αυτό το κεφάλαιο είναι αρκετά αντιρρητικό προς τους Λατίνους με αναφορές στην σύνοδο Φερράρας-Φλωρεντίας, επήρεια Αριστοτελισμού, Θωμάς Ακινάτης, Βοναβεντούρας, κ.α. Ζητά όμως να μετανοήσουν οι Ρωμαιοκαθολικοί, όταν τους καλεί να αποβάλλουν τις λανθασμένες παραδόσεις όπως τα άζυμα, την προσθήκη του Filioque, να βαπτίζουν με τριπλή κατάδυση και όχι με ραντισμό, την στέρηση του Ποτηρίου από τους πιστούς τους, καθαρτήριο πυρ, αλλοίωση διδασκαλίας περί της Υπεραγίας Θεοτόκου και την αποστροφή του αλάθητου του Πάπα³⁷⁷. Αυτή τη μετάνοια καλεί ο Αγ. Σπυρίδωνας να κάνουν, γράφει ο Αθανάσιος Πάριος δείχνοντας ότι δεν λειτουργεί το θαύμα ως τιμωρία αλλά ως δίδαγμα. Προς το τέλος του κεφαλαίου, απορεί γιατί οι Ρωμαιοκαθολικοί δεν μετανοούν, ειδικά αυτοί που είτε έζησαν το θαύμα ή άκουσαν για αυτό από αυτόπτες μάρτυρες και θρηνεί για αυτή την αμετανοησία τους³⁷⁸. Με αυτές τις σκέψεις κλείνει το Γ' Κεφάλαιο.

iv. Δ' Κεφάλαιο

Στις σελίδες 25 – 27, υπάρχει το Δ' Κεφάλαιο. Είναι ο επίλογος του έργου και το μικρότερο σε έκταση που αποσκοπεί να μιλήσει περισσότερο προς τους ομογενείς. Ανοίγει το κεφάλαιο λέγοντας ότι το θαύμα του Αγ. Σπυρίδωνα έδειξε την κρίση του Ουρανού για την αληθινή πίστη. Στρέφει τον λόγο προς του ομογενείς που ζουν σε διάφορα μέρη της Ευρώπης όπου «πλυμμουρεΐ ή άθεωτάτη άδιαφορία τών θεοστυγών θεϊστών»³⁷⁹ Σε αυτό το κεφάλαιο, ακολουθούν νουθεσίες για την αύξηση της πίστεως των πιστών. Αναφέρει ότι όσοι δεν πιστεύουν στον Θεό είναι αντίχριστοι και είναι άξιοι λύπης. Προτρέπει τους πιστούς να αποφεύγουν ανθρώπους σαν τον Βολταίρο, ώστε να μείνουν ανόθευτη από την πλάνη τους. Να μελετάνε τους Αγίους Πατέρες και Οικουμενικές συνόδους και να μένουν πιστοί στα

³⁷⁷ Αθανασίου Παρίου, *Ουρανού Κρίσις*, σ. 23.

³⁷⁸ Αθανάσιος Πάριος, *Ουρανού Κρίσις*, σ. 24.

³⁷⁹ Ο.π., σ. 25.

δόγματα της Εκκλησίας. Παραγγέλνει να έχουν πάντα τους λόγους των μαρτύρων στο μυαλό τους και να μην παρασέρονται από τους λόγους των αθέων. Επίσης, προτρέπει στην αποφυγή των θεάτρων, ξεφαντώματα, τους χορούς και κάθε πράγμα που οδηγεί στην αμαρτία της ηδονής και σκορπίζει την Θεία Χάρη, κάτι που είχε γίνει με την Αθεΐα. Κλείνει το μικρό κεφάλαιο αυτό, με ευχές προς τους αναγνώστες.

Μετά από αυτό το κεφάλαιο, έχει μια προέκταση που το ονομάζει «Το Σχέδιον», που βρίσκεται στις σελίδες 27 - 30 και είναι η αναφορά για το πως πήγε το λείψανο του Αγ. Σπυριδώνα στην Κέρκυρα. Ξεκινά λέγοντας ότι είναι πασίγνωστο ότι το λείψανο του Αγ. Σπυριδώνα βρίσκεται στην Κέρκυρα. Γράφει ο Αθανάσιος Πάριος ότι μετά από την Άλωση της Κωνσταντινουπόλεως το 1453, άλλοι έπαιρναν πολύτιμα αντικείμενα μαζί τους, ενώ ο ιερέας Γεώργιος Καλοχαιρέτης, πήρε τα λείψανα του Αγ. Σπυριδώνος και της Αγ. Θεοδώρας της Αυγούστης³⁸⁰. Ο π. Γεώργιος είχε τρεις υιούς, τους Φίλιππο, Μάρκο και Λουκά στους οποίους μοίρασε αυτά τα δύο λείψανα που έμειναν στην Κέρκυρα. Το 1527, χτίστηκε ναός προς τιμήν του Αγ. Σπυριδώνα με θέλημα του τότε Βαΐλου (αναφέρεται από τον Αθανάσιο Πάριο ως Παΐλου) Κέρκυρας Νικολάου Βραγαδίνου και μετακομίστηκε εκεί το λείψανο του Αγ. Σπυριδώνα³⁸¹. Γκρέμισαν αυτόν τον ναό για να χτίσουν τα τείχη και το 1576 έκτισαν τον ναό στην Χώρα. Λέει ο Αθανάσιος Πάριος ότι ο Θεός έστειλε το λείψανο του Αγ. Σπυριδώνα για να φυλάει την Ορθοδοξία από την αίρεση του Ρωμαιοκαθολικισμού³⁸². Επίσης αναφέρεται στην δυσμενή μεταχείριση των κατοίκων, αλλά και των Κυπρίων από τους Βενετούς, κατά την μαρτυρία του Ιωσήφ Βρυεννίου αλλά και της περίπτωσης της Κρήτης που και εκεί είχε αφαιρεθεί το δικαίωμα των Ορθοδόξων να έχουν δικό τους Επίσκοπο. Για να χειροτονηθεί ιερέας τότε έπρεπε να πάει στα Κύθηρα. Κλείνει την προέκταση αυτή λέγοντας ότι λόγω

³⁸⁰ Αθανασίου Παρίου, *Ουρανού Κρίσις*, σ. 27, 28· Τσίτσα Α. Χ., *Γύρω από το Ναό και το Ιερό Λείψανο του Αγίου Σπυριδώνος*, σ. 11.

³⁸¹ Ο.π., σ. 28.

³⁸² Αθανασίου Παρίου, *Ουρανού Κρίσις*, σ. 29.

του ζήλου του για την κοινή ωφέλεια των Ορθοδόξων χριστιανών, έβγαλε αυτό το έργο, συνθέτοντας και ακολουθία. Εξηγεί ακόμα πότε πρέπει να ψάλλεται η ακολουθία αυτή. Τελειώνει παραγγέλλοντας στους πιστούς να υμνούν τα θαυμαστά του Θεού και να Τον δοξολογούν³⁸³. Να σημειωθεί κάτι που δεν το αναφέρει ο Αθανάσιος Πάριος είναι ότι ο Πιζάνης τάφηκε στην Βενετία στο ναό του Sant' Andrea Lido, ενώ στην κηδεία του δεν παρευρέθηκαν εκπρόσωποι του Ορθόδοξου κλήρου, η συμμετοχή που ήταν υποχρεωτική³⁸⁴. Το γεγονός αυτό ονομάστηκε και «Πιζάνειος εμπρησμός» και μετά την καταστροφή, όπως περιγράφει και ο Αθανάσιος Πάριος, οι Ρωμαιοκαθολικοί ματαίωσαν την κατασκευή του αλταρίου και μετέφεραν την πλάκα στο ιερό της Ρωμαιοκαθολικής μητρόπολης³⁸⁵. Είναι γεγονός ότι μέχρι το 1805 που εκδίδει για πρώτη φορά το έργο «Ουρανού Κρίσις», το θαύμα είχε ατονήσει και θεωρούταν ως μια τιμωρία από τον άγιο για παράβαση των θρησκευτικών προνομίων της τοπικής Ορθόδοξης Εκκλησίας³⁸⁶.

Η Ακολουθία υπάρχει στις σελίδες 31 – 49. Μετά την Ακολουθία, ο Αθανάσιος τοποθετεί ένα θαυμαστό γεγονός που έγινε επί βασιλείας του Σουλτάνου Μουσταφά, πατέρα του Σουλτάν Σελήμ που ήταν ο βασιλέας, δηλαδή σουλτάνος κατά τα χρόνια του Αθανασίου του Παρίου όπως γράφει ο ίδιος. Αυτή η διήγηση δεν αναφέρεται στην εισαγωγή που γράφει ο Αθανάσιος Πάριος, αν και δεν υπάρχουν στοιχεία που εξηγούν τον λόγο, ενδεχομένως να τοποθετήθηκε σε αυτή τη έκδοση που έγινε μετά τον θάνατο του. Εκεί περιγράφεται ένα θαύμα που γίνεται και πάλι έχει τον σκοπό να δείξει την παντοδυναμία του Θεού που θα πρέπει να κηρύττεται παντού και πάντοτε³⁸⁷. Αναφέρει ότι γινόταν σύναξη των Χριστιανών στο

³⁸³ Αθανασίου Παρίου, *Ουρανού Κρίσις*, σ. 30.

³⁸⁴ Γαούτση Σπύρου Π., Οι νεκροί της έκρηξης του 1718 μέσα από τα μητρώα της λατινικής εκκλησίας του παλαιού φρουρίου της Κέρκυρας, *Πρακτικά 1' Διεθνούς Πανιωνίου Συνεδρίου, Κέρκυρα 30 – 04/04 – 05/2014*, σ. 77.

³⁸⁵ Ο.π., σ. 78.

³⁸⁶ Καρπιδάκη Νίκος, «Τα Επτάνησα. Ευρωπαϊκοί ανταγωνισμοί μετά την πτώση της Βενετίας», στο: *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού* (επιμ. Β. Παναγιωτόπουλος), τ. 1, Αθήνα 2003, σ. 155

³⁸⁷ Αθανασίου Παρίου, *Ουρανού Κρίσις*, σ. 50.

Σαράγι Μπουρνού, κοντά στη θάλασσα όπου εόρταζαν την δεσποτική εορτή της Μεταμορφώσεως. Μια χρονιά, ο βασιλιάς αποφάσισε την παραμονή της εορτής να απαγορεύσει τον εορτασμό με ποινή θανάτου. Την ίδια νύκτα, προστάζει ο βασιλιάς να μην λείπει κανένας χριστιανός από αυτή τη εορτή και να πάνε ελεύθερα, χωρίς φόβο. Ο Αθανάσιος Πάριος ερμηνεύει αυτό το θαύμα, ότι όπως και με τον ηγεμόνα που του εμφανίστηκε ο Άγιος Σπυρίδωνας, καλώντας τον σε μετάνοια, το ίδιο έγινε και στον βασιλιά. Εικάζει ότι με κάποιον τρόπο, φοβήθηκε και άλλαξε την άποψη του, κάτι που δεν ήταν συνηθισμένος να κάνει, έχοντας την φήμη ενός σοφού αυτοκράτορα. Έρχεται αυτή η διήγηση να δώσει έμφαση στο θαύμα του Αγ. Σπυρίδωνα και τον βίο του Αγ. Κλήμεντα που κλείνει το έργο αυτό.

v. **Βίος Αγ. Κλήμεντος Αρχιεπισκόπου Αχρίδων και πάσης Βουλγαρίας του Ομολογητού**

Ο Βίος του Αγ. Κλήμεντος αποτελεί ξεχωριστό βιβλίο που δεν έχει άμεση σχέση με το θαύμα «Κρίσις του Ουρανού», αλλά σχετίζεται έμμεσα λόγω του θέματος περί του Filioque που ασχολήθηκε ο άγιος στην Μοραβία. Αυτό το έργο βρίσκεται στις σελίδες 55 – 103. Ο Αθανάσιος Πάριος θέλησε να συμπεριλάβει αυτό το έργο μαζί με το «Ουρανού Κρίσις» σε ένα ενιαίο βιβλίο, επειδή έχουν συγγενική θεματολογία. Ο βίος και ακολουθία του Αγ. Κλήμεντος είχαν εκδοθεί αυτοτελώς από το τυπογραφείο του Δημητρίου Θεοδοσίου στη Βενετία το 1784, ύστερα από αίτηση του Αρσενίου Προδρομίτη (αδελφού της σκήτης της Μονής Προδρόμου στη Σκήτη Βεροίας). Την ακολουθία του Αγ. Κλήμεντος Αρχ. Αχρίδος την είχε συνθέσει ο αρχ. Αχρίδος Δημήτριος Χωματηνός, μαζί με παράφραση του βίου του Κλήμεντος με βάση του Θεοφυλάκτου Αχρίδος τον ΙΑ' αι.³⁸⁸. Έγινε

³⁸⁸ Πασχαλίδου Συμεών Α., *Το Υμναγιολογικό έργο των Κολλυβάδων Πατέρων*, σ. 153, 155.

επανεκδοση του έργου, επειδή καίρια σημεία με θεματική τους Ρωμαιοκαθολικούς είχαν κοπεί³⁸⁹.

Και αυτό το έργο έχει μια εισαγωγή, σελ. 56 – 63, όπου μιλά για το έργο που παρουσιάζει. Έχει ένα εξώφυλλο στην αρχή το έργο, που γράφει «ΒΙΟΣ ΠΑΝΘΑΥΜΑΣΤΟΣ ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΧΡΙΔΩΝ ΚΑΙ ΠΑΣΗΣ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ ΤΟΥ ΟΜΟΛΟΓΗΤΟΥ. Μεταφρασθείς έκ του Έλληνικοῦ ιδιώματος άνευ τών προοιμίων και μέχρι τινός. Όστις κολοβωθείς τὰ καίρια, και άχρειωθείς παρά τινος, ως ή του παρόντος πρὸς εκείνον παράθεσις, σαφῶς δηλοῖ, ἤδη ἄρτιος και ὀλόκληρος τύποις ἐκδίδοται. Μηνί Νοεμβρίῳ κβ' .»³⁹⁰

Ξεκινά την εισαγωγή αυτή με χαιρετισμό λέγοντας ότι είναι αρκετά κατανοητοί οι βίοι των αγίων, ειδικά αυτοί που έχουνε μεταφραστεί στην καθομιλουμένη Ελληνική γλώσσα. Αυτά τα έργα δεν έπαιρναν εισαγωγή εξαιτίας της απλότητας που τα χαρακτηρίζει. Σημειώνει ο Αθανάσιος Πάριος ότι στη περίπτωση του Αγ. Κλήμεντος πράττει κάτι το ασυνήθιστο, παραθέτοντας εισαγωγή για να μπορέσει να εξηγήσει κάποια πράγματα. Εξηγεί τον σκοπό που προέβηκε στη συγγραφή αυτού του έργου που είναι να φέρει στην επιφάνεια τον Αγ. Κλήμεντα και συγκεκριμένα τον αγώνα του κατά της αιρετικής διδασκαλίας του Filioque³⁹¹. Φαίνεται να έχει μεταφράσει το έργο ο ίδιος Αθανάσιος Πάριος με οικονομική ενίσχυση από τον προηγούμενο Χριστιανό που είχε δώσει χρήματα για την έκδοση του θαύματος του Αγ. Σπυριδώνα. Γράφει ότι ο Αγ. Κλήμης έζησε κατά τα χρόνια της Ανατολικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, τον Θ' αιώνα περίπου. Παρουσιάζει ότι η διδασκαλία περί εκπορεύσεως και εκ του Υιού, δεν το είχε δημιουργήσει ούτε δεχτεί ο Πάπας. Αυτό (το Filioque)³⁹² όμως το δέχτηκαν

³⁸⁹ Πασχαλίδου Συμεών Α., *Το Γυμνασιολογικό έργο των Κολλυβάδων Πατέρων*, σ. 159.

³⁹⁰ Αθανασίου Παρίου, *Ουρανού Κρίσις*, σ. 55.

³⁹¹ Αθανασίου Παρίου, *Ουρανού Κρίσις*, σ. 56· Αθανασίου Παρίου, *Ο Άγιος Γρηγόριος ο Παλαμάς (βίος αξιοθαύμαστος) και ο Αντίπαπας (Άγῶνες ὑπερθαύμαστοι, ἡρωϊκά παλαιίσματα και ὑπερφυῆ κατορθώματα τοῦ ἐν ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν Μάρκου, τοῦ Εὐγενικοῦ)*», σ. 25.

³⁹² Ιωαννίδου Αρχιμ. Νικολάου Χ., *Ο Νικηφόρος Βλεμμύδης και η Περί Εκπορεύσεως του Αγίου Πνεύματος Διδασκαλία του*, εκδ. Π. Κυριακίδη, Αθήνα 2010, σ. 113· Ιωαννίδου Αρχιμ. Νικολάου Χ., *Θεολογία και Γραμματεία από τον Θ' Αιώνα και εξής*, σ. 265, 267.

μετά από χρόνια και έγινε δόγμα τους. Αυτό ήταν ένα από τα βασικά θέματα που οδήγησαν στο Μέγα Σχίσμα, όπως αναφέρει ο Αθανάσιος Πάριος³⁹³. Εξηγεί ότι τα λόγια του Αγ. Κλήμεντος που μιλάει πάνω στο δόγμα της Αγ. Τριάδος, είναι τόσα απλά που θα μπορεί ο καθένας να τα καταλάβει και να τα χρησιμοποιηθεί αν χρειαστεί³⁹⁴.

Γράφει ότι ο Αγ. Κλήμης εργάστηκε για την καταπολέμηση της νέας για την εποχή Λατινικής διδασκαλίας, ακολουθώντας το παράδειγμα προγενέστερων Πατέρων, όπως του Μ. Αθανασίου με τον Άρειο, του Μ. Βασιλείου με τον Ευνόμιο, Αγ. Γρηγορίου με τον Απολλινάριος³⁹⁵. Στα παραδείγματα, ο Αθανάσιος Πάριος χρησιμοποίησε Πατέρες που έμοιαζαν στην περίπτωση του Αγ. Κλήμεντος και τον αγώνα του. Ένα ενδιαφέρον στοιχείο που παρουσιάζει ο Αθανάσιος Πάριος είναι ότι κανείς δεν βασανίστηκε για το θέμα της εκπορεύσεως του Αγ. Πνεύματος εκτός από τον δάσκαλο του Αγ. Κλήμεντος, Αγ. Μεθόδιο³⁹⁶. Επίσης στην εισαγωγή, στρέφει τον λόγο στον αναγνώστη νουθετώντας τον πως θα πρέπει να συμπεριφέρεται με τους Ρωμαιοκαθολικούς και τις διδασκαλίες τους³⁹⁷.

Αναφέρει περί της αγιότητας του Αγ. Κλήμεντος, ότι κατά την εποχή του Αθανασίου Παρίου, είναι άγιος εννιακοσίων χρόνων περίπου και ότι θα ωφεληθούν οι αναγνώστες με την μελέτη του βίου και διδασκαλίες του αγίου. Κινούμενος από ζήλο, έγραψε αυτό το έργο για να παρουσιάσει και τις διδασκαλίες των Ρωμαιοκαθολικών, όπως τις εκπορεύσεως και εκ του Υιού αλλά και της τριπλής καταδύσεως που σημειώνει ο Αθανάσιος Πάριος, εναντιώνεται κατά τα την διδασκαλία της Β' Οικουμενικής συνόδου³⁹⁸.

³⁹³ Αθανασίου Παρίου, *Ουρανού Κρίσις*, σ. 57· Γρηγορίου Παλαμά, *Λόγιοι Αποδεικτικοί 1, 4, Συγγράμματα Α'*, σ. 31· Ιωαννίδου Αρχιμ. Νικολάου Χ., *Ο Νικηφόρος Βλεμμύδης και η Περί Εκπορεύσεως του Αγίου Πνεύματος Διδασκαλία του*, σ. 236.

³⁹⁴ Αθανασίου Παρίου, *Ουρανού Κρίσις*, σ. 61.

³⁹⁵ Αθανασίου Παρίου, *Ουρανού Κρίσις*, σ. 58· Νικηφόρου Βλεμμύδου, *Λόγος πρώτος αποδεικνύων διά χρήσεων Γραφικῶν, δι' Υιού και ἐξ Υιού θεολογεῖσθαι τό Πνεῦμα τό ἅγιον, πρὸς τόν Αρχιεπίσκοπον Βουλγαρίας Ἰάκωβον*, PG 142, 533, 566.

³⁹⁶ Αθανασίου Παρίου, *Ουρανού Κρίσις*, σ. 59.

³⁹⁷ Ο.π., σ. 60.

³⁹⁸ Αθανασίου Παρίου, *Ουρανού Κρίσις*, σ. 61, 62· Ιωαννίδου Αρχιμ. Νικολάου Χ., *Ο Νικηφόρος Βλεμμύδης και η Περί Εκπορεύσεως του Αγίου Πνεύματος Διδασκαλία του*, σ. 112, 113.

Γράφει ότι η κάρα του Αγ. Κλήμεντος κατά την εποχή του βρισκόταν στην Ι. Μ. Τιμίου Προδρόμου που χτίστηκε από τον Αγ. Διονύσιο τον εν Ολύμπω στη Βέροια³⁹⁹. Κλείνει την εισαγωγή με ευχές και με την αναφορά στην νέα μέθοδο για την εποχή του, η χρήση των παραπομπών που φάνηκε στον Αθανάσιο Πάριο αρκετά χρήσιμη στην επεξήγηση κάποιων θεμάτων για το κοινό, αλλά όχι για τα μοναστήρια, επειδή η διακοπή θα τους οδηγούσε σε χασμωδία⁴⁰⁰.

Το συγκεκριμένο έργο δεν είναι χωρισμένο σε κεφάλαια, όπως στο πρώτο μέρος που υπάρχει το θαύμα του Αγ. Σπυριδώνα. Ξεκινά με ένα μικρό προοίμιο που εξηγεί ότι ο βίος του Αγ. Κλήμεντος μεταφράστηκε στην κοινή Ελληνική, ώστε να ωφεληθεί ο Ορθόδοξος λαός⁴⁰¹. Είναι σωστό κατά τον Αθανάσιο Πάριο, όπως έχει πει αρκετές φορές και στο πρώτο μέρος, τα θαύματα να κηρύττονται παντού και πάντοτε για την σωτηρία των ανθρώπων. Αναφέρει το έργο όσων εργάστηκαν για τον φωτισμό των Βουλγάρων, ξεκινώντας από τους Κυρίλλο και Μεθόδιο, Θεοφύλακτο, Δημήτριο Χωματεινό και Κωνσταντίνο Καβάσιλα που έδειξαν έμπρακτα την αγάπη τους προς το ποίμνιο τους. Ο Θεοφύλακτος χρημάτισε μαθητής του Αγ. Κλήμεντος και αργότερα αρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας και αυτός εξιστορεί τον βίο του μαζί με τα θαυμαστά έργα του Κυρίλλου και Μεθοδίου⁴⁰².

Από τις σελίδες 68 μέχρι 73, αναφέρεται επιγραμματικά στον βίο τους και περισσότερο στα έργα των αγίων Κυρίλλου και Μεθοδίου. Αυτούς τους βίους τους είχε καταγράψει ο Θεοφύλακτος και ο Αθανάσιος Πάριος είχε ζητήσει από τον Δανιήλ Ζαγανά τα έργα αυτά που ήταν χωρισμένα σε τρεις τόμους. Ο Αθανάσιος Πάριος έλαβε μόνο τους δύο και με βάση αυτούς έγραψε ότι υπάρχει σε αυτό το κομμάτι του έργου «Ουρανού Κρίσις»⁴⁰³. Αναφέρει σε μια παραπομπή ότι οι Βούλγαροι είχαν πολεμήσει εναντίων

³⁹⁹ Αθανασίου Παρίου, *Ουρανού Κρίσις*, σ. 62.

⁴⁰⁰ Αθανασίου Παρίου, *Ουρανού Κρίσις*, σ. 63.

⁴⁰¹ Ο.π., σ. 65.

⁴⁰² Ιωαννίδου Αρχιμ. Νικολάου Χ., *Θεολογία και Γραμματεία από τον Θ' Αιώνα και εξής*, σ. 139.

⁴⁰³ Αθανασίου Παρίου, *Ουρανού Κρίσις*, σ. 68.

της Κωνσταντινούπολης όπου ηττήθηκαν, δεχόμενοι το βάπτισμα από τους Ορθοδόξους. Έμενε μόνο να πάνε εκεί ιεραπόστολοι, για να τους διδάξουν την Ορθόδοξη Χριστιανική πίστη⁴⁰⁴. Οι Κύριλλος και Μεθόδιος είχαν αποκτήσει μαθητές που ήταν στην χορεία τους, οι οποίοι θα είχαν σημαντικό ρόλο στην διάδοση του Χριστιανισμού στην Βουλγαρία. Αυτοί ήταν ο Κλήμης, Γοράσδος, Ναούμ, Αγγελάριος και Σάββας⁴⁰⁵. Το θέμα για την εκπόρευση του Αγ. Πνεύματος και εκ του Υιού ξεκίνησε από τον Μεθόδιο και συνεχίστηκε από τον μαθητή του Κλήμη.

Οι ομάδα που υπήρχε στην Βουλγαρία και διέδιδε την αιρετική διδασκαλία περί της εκπορεύσεως και εκ του Υιού ονομάζονταν «Σπράγγοι». Σημειώνει κάποια στοιχεία για αυτή την ομάδα, λέγοντας ότι δεν γνωρίζει πολλά για αυτούς. Γράφει ότι ήταν μια αίρεση που εμφανίστηκε στην Δύση και εισήλθε στα μέρη της Αυστρίας και Βουλγαρίας, διδάσκοντας για την νέα προσθήκη του Filioque στο σύμβολο της Πίστεως⁴⁰⁶. Σημειώνει ο Αθανάσιος ότι ο αγώνας κατά του Filioque είχε ξεκινήσει ήδη από την εποχή του Μ. Φωτίου⁴⁰⁷. Οι Σπράγγοι είχαν πείσει τον άρχοντα της Μοραβίας Σφενδόπλικο που ήταν βάρβαρος και βυθισμένος στα σαρκικά αμαρτήματα, ότι αυτοί είχαν την αλήθεια. Μετά τον θάνατο του Μεθοδίου, ο ηγεμόνας πολέμησε τους Ορθοδόξους που κατοικούσαν στην επαρχία του ξεκινώντας διωγμό εναντίον τους⁴⁰⁸.

Υπάρχει μέσα στο κείμενο, η παράδοση του Μεθοδίου προς τους μαθητές του, πως δηλαδή θα πορεύονται στην ζωή τους. Είναι ιδιαίτερα λόγια που βρίσκονται στις σελίδες 76 – 77 που πηγάζουν από λόγια της Αγ. Γραφής και δείχνουν την πνευματικότητα και πατρότητα του Αγ. Μεθοδίου που τους ποίμανε για 24 χρόνια⁴⁰⁹. Ο λόγος που παραθέτει τους βίους των

⁴⁰⁴ Αθανασίου Παρίου, *Ουρανού Κρίσις*, σ. 70.

⁴⁰⁵ Αθανασίου Παρίου, *Ουρανού Κρίσις*, σ. 73.

⁴⁰⁶ Ό.π., σ. 74.

⁴⁰⁷ Αθανασίου Παρίου, *Ουρανού Κρίσις*, σ. 75.

⁴⁰⁸ Ό.π., σ. 76.

⁴⁰⁹ Αθανασίου Παρίου, *Ουρανού Κρίσις*, σ. 76, 77.

αγίων Κυρίλλου και Μεθοδίου είναι για να δείξει την σημαντικότητα που είχαν στην διάπλαση της πνευματικής ζωής του μαθητού τους, Κλήμεντα⁴¹⁰.

Οι αιρετικοί έδωξαν με βία τον μαθητή του Μεθοδίου, αρχιεπίσκοπο Μοράβου Γοράσδον και έβαλαν έναν δικό τους, τον Βιχνίκον που ανέπτυξε την δύναμη των αιρετικών⁴¹¹. Ο Κλήμης ανέλαβε τον αγώνα υπερασπίσεως της Αλήθειας και ανέπτυξε διδασκαλία ενάντια στην «και εκ του Υιού εκπορεύσεως» αντιπαραθέτοντας τα λεγόμενα των Ρωμαιοκαθολικών ότι πουθενά στην Αγ. Γραφή δεν υπάρχει αυτή η προσθήκη⁴¹². Εξηγεί ο Κλήμης ότι ο Πατέρας είναι ο μόνος προβολέας και αίτιο του Αγ. Πνεύματος και τα τρία πρόσωπα είναι ομοούσια μεταξύ τους. Το Αγ. Πνεύμα φανερώνεται δια του Υιού πάντοτε στους αξίους κάτι που έχει διαφορετική έννοια από την εκπόρευση, δηλαδή τον τρόπο της υπάρξεως της υποστάσεως όπως το αναφέρει ο Κλήμης⁴¹³.

Στη σελίδα 79 του έργου, σημειώνεται η σημαντική διδασκαλία της Εκκλησίας περί της εκπορεύσεως του Αγ. Πνεύματος, όπως το παρουσιάζει σε αυτό το σημείο ο Αγ. Κλήμης. Εξηγεί ότι άλλος είναι ο τρόπος υπάρξεως της υποστάσεως και άλλος ο τρόπος που χορηγείται στα λογικά κτίσματα. Χρησιμοποιεί ένα ενδιαφέρον παράδειγμα για να γίνει πιο κατανοητός που ο ίδιος αναφέρει ως ασθενές παράδειγμα γιατί είναι απόρρητο μυστήριο ο τρόπος ύπαρξης της Αγ. Τριάδος. Λέει ότι υπάρχει ένας βασιλιάς (Πατέρας) που προβάλλει από τους δικούς του θησαυρούς, ένα μεγάλο πλούτο (Αγ. Πνεύμα) τον οποίο περνά από τον υιό του (Υιός) που το έχει και δικό του και τον μοιράζει σε όποιον θέλει⁴¹⁴. Ο ίδιος αναφέρει ότι είναι πολλά ακόμη που θα μπορούσε να εξηγήσει για αυτό το θέμα, αλλά δεν θα ήθελε να επεκταθεί πολύ, μένοντας μόνο στο ότι από τα τέσσερα ευαγγέλια, στα τρία δεν υπάρχει καμία αναφορά για το θέμα της εκπορεύσεως και στο τέταρτο,

⁴¹⁰ Ο.π., σ. 77.

⁴¹¹ Αθανασίου Παρίου, *Ουρανού Κρίσις*, σ. 78.

⁴¹² Αθανασίου Παρίου, *Ουρανού Κρίσις*, σ. 78· Ιωαννίδου Αρχιμ. Νικολάου Χ., *Ο Νικηφόρος Βλεμμύδης και η Περί Εκπορεύσεως του Αγίου Πνεύματος Διδασκαλία του*, σ. 113.

⁴¹³ Αθανασίου Παρίου, *Ουρανού Κρίσις*, σ. 79.

⁴¹⁴ Ο.π.

του Ευαγγελιστού Ιωάννη, αναφέρεται το σωστό που λέει «τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται»⁴¹⁵ αναιρώντας την διδασκαλία για την εκπόρευση του Αγ. Πνεύματος και εκ του Υιού⁴¹⁶. Τα λόγια του Κλήμεντα δημιούργησαν σύγχυση τους αντιπάλους του που κατέφυγαν στον ηγεμόνα λέγοντας ότι θα πρέπει οι Ορθόδοξοι να ακολουθήσουν αυτούς στην πίστη τους. Ο ηγεμόνας τότε κάλεσε τον Κλήμεντα και την λοιπή ομάδα και τους ζήτησε την αιτία που δημιουργούν προβλήματα και οδηγούνται σε σχίσμα. Ο Κλήμης τότε του εξήγησε ότι ο λόγος που εναντιώνεται ο ίδιος και οι υπόλοιποι χριστιανοί είναι, επειδή θίγονται δογματικά θέματα της πίστεως. Και δίνει μια απάντηση δύο σελίδων περίπου στον ηγεμόνα όπου εξηγεί την σημασία της διαφύλαξης της διδασκαλίας περί της Αγ. Τριάδος ανόθευτη⁴¹⁷.

Η σύντομη και λιτή διδασκαλία περί της εκπορεύσεως του Αγ. Πνεύματος και γενικά για την Αγ. Τριάδα είναι άξια μελέτης, ιδιαίτερα για την εποχή που έγινε. Ο Αθανάσιος Πάριος σημειώνει σε παραπομπή ότι η απάντηση του Αγ. Κλήμεντος θα πρέπει να μελετηθεί από κάθε χριστιανό και να χρησιμοποιείται, όταν έρθει κάποιος σε αντίθεση με έναν αιρετικό⁴¹⁸. Ο άρχοντας δεν κατάλαβε τον λόγο της σύγχυσης αλλά ζήτησε απλά ότι όποια ομάδα τηρήσει την ομόνοια, αυτή θα επικρατούσε. Έτσι, επειδή οι Ορθόδοξοι δεν μπορούσαν να υποχωρήσουν στην δογματική διδασκαλία της Εκκλησίας, οδηγήθηκαν σε βασανισμούς και εξορίες⁴¹⁹.

Στην φυλακή όπου οδηγήθηκαν οι άγιοι, μαρτυρεί ο Αθανάσιος Πάριος ένα θαυμαστό γεγονός που δείχνει την αλήθεια της πίστεως του Αγ. Κλήμεντος και της συνοδείας του. Την ώρα που έκαναν προσευχή, ξαφνικά έγινε μια μεγάλη βροντή αλλά και σεισμό που έγινε αισθητός σε όλη τη πόλη και ευθύς έπεσαν τα δεσμά από πάνω τους⁴²⁰. Αυτό έγινε και δεύτερη φορά,

⁴¹⁵ Ιω. ΙΕ', 26

⁴¹⁶ Αθανασίου Παρίου, *Ουρανού Κρίσις*, σ. 79.

⁴¹⁷ Αθανασίου Παρίου, *Ουρανού Κρίσις*, σ. 80, 82 .

⁴¹⁸ Ό.π., σ. 82.

⁴¹⁹ Αθανασίου Παρίου, *Ουρανού Κρίσις*, σ. 83.

⁴²⁰ Αθανασίου Παρίου, *Ουρανού Κρίσις*, σ. 84.

δημιουργώντας δέος στον κόσμο αλλά και τον ηγεμόνα. Μετά από ανάμιξη των Σπράγγων, αποφασίστηκε να εξοριστούν και να μην ξανά επιστρέψουν σε αυτή τη πόλη. Πήγαν πέρα από τον Δούναβη ποταμό σε ένα χωριό όπου με το που εισήλθαν σε ένα σπίτι για να φιλοξενηθούν, πέθανε ο γιός του πατέρα που τους φιλοξένησε. Ο άνθρωπος τότε αγανάκτησε και μετανόησε που τους δέχτηκε στο σπίτι του. Τότε προσευχήθηκε ο Κλήμης με την συνοδεία του και αναστήθηκε το παιδί. Ο άνθρωπος άλλαξε τελείως, όταν είδε αυτό το θαύμα, ευεργετημένος χάρισε πολλά από τα υπάρχοντα του στον Κλήμεντα για το ταξίδι του.

Ο Αθανάσιος Πάριος περιγράφει και άλλα θαυμαστά σημεία του Αγ. Κλήμεντος καθ'όλο το έργο. Περιγράφει πως ο Βορίσης, ηγεμόνας της Βουλγαρίας, τον είχε από κοντά του όπου διδάχθηκε για την Χριστιανική πίστη και βαπτίστηκε⁴²¹.

Μετά ο Κλήμης έγινε αρχιεπίσκοπος Αχρίδος και πάσης Βουλγαρίας χρησιμοποιώντας την Βουλγαρική γλώσσα και όπου εργάστηκε σκληρά για την κατήχηση του λαού αλλά και για τις σωματικές ανάγκες⁴²². Σύνθεσε πολλές ομιλίες ιδιαίτερα πάνω σε θέματα εορτών όπως Δεσποτικών, Θεομητορικών εορτών αλλά και εορτών διαφόρων αγίων⁴²³. Αναφέρει ο Αθανάσιος Πάριος ότι στην Αχρίδα έχτισε μοναστήρι και δύο εκκλησίες. Σημειώνει ότι υπήρχε ένας Καθολικός ναός στην πόλη. Σε όλη τη ζωή του ο Αγ. Κλήμης απέφευγε τον έπαινο και ότι έκανε, γινόταν κρυφά. Όταν έφθασε στα γηρατειά, παραιτήθηκε από το επισκοπικό αξίωμα παρά την λύπη του τότε ηγεμόνος και λαού και έμεινε μέχρι το τέλος της ζωής του στο μοναστήρι που είχε χτίσει⁴²⁴.

⁴²¹ Ό.π., σ. 89, 90.

⁴²² Ό.π., σ. 94.

⁴²³ Αθανασίου Παρίου, *Ουρανού Κρίσις*, σ. 95.

⁴²⁴ Αθανάσιος Πάριος, *Ουρανού Κρίσις*, σ. 97, 98.

Κλείνει το έργο ο Αθανάσιος Πάριος στρέφοντας τον λόγο προς τον Αγ. Κλήμεντα, υμνολογώντας τον για το θεάρεστο έργο που πρόσφερε στην Εκκλησία αλλά και με ευχές⁴²⁵.

5. Θεολογικό περιεχόμενο

Ο Αθανάσιος Πάριος χρησιμοποιεί τη γλώσσα της εποχής του στα έργα του, ώστε να γίνεται καλύτερα αντιληπτός από τον μέσο αναγνώστη. Το έργο αυτό ακολουθεί την ίδια τακτική, ειδικά στο δεύτερο μέρος με τον βίο του Αγ. Κλήμεντα, που το έχει μεταγράψει στην καθομιλουμένη γλώσσα της εποχής. Ο σκοπός του είναι να μεταφέρει τα γεγονότα που έγιναν στην Κέρκυρα στον απλό πιστό με κάθε λεπτομέρεια, ώστε ο αναγνώστης να έχει την καθαρότερη εικόνα που γίνεται.

Στο κείμενο που εξετάζεται δεν υπάρχει ένα ξεχωριστό υποκεφάλαιο όπου να αναλύεται το θεολογικό κομμάτι του θαύματος, αλλά υπάρχει μέσα στο κείμενο της διηγήσεως. Σύμφωνα με τον Αθανάσιο Πάριο, το θαύμα ερμηνεύεται ως θεία παρέμβαση και εκδίκηση του Αγ. Σπυριδώνα για τις προσηλυτιστικές επιδιώξεις των Ρωμαιοκαθολικών στην Κέρκυρα⁴²⁶.

Ξεκινά το κείμενο κάνοντας αναφορά στην Παλαιά Διαθήκη, συγκεκριμένα στο πρόσωπο του Τωβίτ, δείχνοντας ότι όπως δίδαξε και κήρυξε στα χρόνια του, έτσι και οι χριστιανοί πρέπει να δοξολογούν και να κηρύττουν τα θαύματα του Θεού. Σε όλη την εισαγωγή, στέκεται σε παραδείγματα θαυμάτων από την Παλαιά Διαθήκη με αναφορά ότι η καταγραφή των θαυμάτων συνέχισε και στη Καινή Διαθήκη. Στο Γ' Κεφάλαιο κάνει εκτενής θεολογική ανάλυση του θαύματος όπου κάνει μνεία του 19^{ου} Ψαλμού «οὔτοι ἐν ἄρμασι καὶ οὔτοι ἐν ἵπποις, ἡμεῖς δὲ ἐν ὀνόματι Κυρίου... αὐτοὶ συνεποδίσθησαν καὶ ἔπεσαν, ἡμεῖς δὲ ἀνέστημεν καὶ ἀνωρθώθημεν».

⁴²⁵ Αθανασίου Παρίου, *Ουρανού Κρίσις*, σελ. 101, 103.

⁴²⁶ Ο.π., σ. 24, 25.

Με αυτά τα παραδείγματα, ο Αθανάσιος Πάριος δεν εστιάζει μόνο σε πατερικά κείμενα αλλά και την Αγ. Γραφή.

Η έγνοια του Αθανασίου δεν είναι η απλή καταγραφή του θαύματος, αλλά η φανέρωση της Αλήθειας. Θέλησε με αυτό το έργο να διδάξει ότι η αλήθεια της πίστεως είναι μια. Για αυτό στο Δ' Κεφάλαιο στρέφει τον λόγο του προς τους απανταχού Ορθοδόξους, παροτρύνοντας τους σε προσευχή και ενδυνάμωση της πίστεως τους. Με αυτό τον τρόπο θα μπορούν να διαφυλαχθούν από κάθε πράγμα που θα έθετε την πίστη τους σε κίνδυνο και να νικούν κάθε κίνδυνο⁴²⁷. Δεν είναι τυχαίο ότι προς το τέλος του Δ' Κεφ., εξηγεί ότι η μελέτη βοηθά στην αύξηση της πνευματικής τους ζωής, όπως και η αποχή από βλαβερές συγκεντρώσεις όπως το θέατρο, τα ξεφαντώματα και κάθε τι που προκαλεί σαρκική ηδονή που οδηγεί στην απώλεια της κατανύξεως της ψυχής⁴²⁸. Παρότρυνση για μελέτη υπάρχει και από τον Νικόδημο τον Αγιορείτη που το θεωρεί αναγκαίο, μαζί με την άσκηση, ώστε να φτάσει κάποιος στην θέωση⁴²⁹. Παρόμοια θεολογική εγρήγορση και άμυνα υπέρ της Ορθοδόξου πίστεως και παραδόσεως παρατηρείται και σε έργα του ετέρου Κολλυβά, Νικοδήμου του Αγιορείτου, και συγκεκριμένα στο έργο «Περί της συνεχούς Θείας Μεταλήψεως». Εκεί ελέγχει με αυστηρό τρόπο όσους διαστρέφουν τους λόγους των Πατέρων, πιστεύουν ότι κάποιος πρέπει να κοινωνά μόνο δύο με τρεις φορές το χρόνο, παραβαίνουν τα προνόμια της Κυριακής και γενικά να μην ακολουθεί αυτό που λέει η Ορθόδοξη Εκκλησία⁴³⁰.

Η μόνη άλλη αναφορά πάνω σε αυτό το θαύμα κατά τη σύγχρονη εποχή του Αθανασίου Παρίου γίνεται από τον Ευγένιο Βούλγαρη. Η αναφορά του θαύματος μνημονεύεται στην επιστολή του Ευγενίου Βουλγάρεως προς τον Πέτρο Κλαίρκιον, που έπειτα από κλίση του Πατριάρχου Σεραφείμ Γ' να

⁴²⁷ Αθανασίου Παρίου, *Ουρανού Κρίσις*, σ. 26.

⁴²⁸ Ο.π., σ. 26 – 27.

⁴²⁹ Μ. Θεοκλήτου Διονυσιάτου, *Άγιος Νικόδημος ο Αγιορείτης: Ο βίος και τα έργα του 1749 -1809*, σ. 105.

⁴³⁰ Ο.π., σ. 109 – 110.

αποσταλεί απάντηση στον Π. Κλαίρκιον από τον Ευγένιο Βούλγαρη, έγινε τη 1^η Φεβρουαρίου του 1761⁴³¹. Η επιστολή που χρησιμοποιήθηκε στην εργασία αυτή είναι αυτή που εκδόθηκε από το τυπογραφείο του Ανδρέου Κορομηλά στην Αθήνα το 1844⁴³². Η επιστολή του Ευγένιου Βούλγαρεως προς τον Πέτρον Κλαίρκιον είναι από τα πρώιμα έργα του που είχε ευρύτατη διάδοση στη χειρόγραφη μορφή του και κυκλοφόρησε αρκετά χρόνια μετά τον θάνατο του⁴³³. Είναι ένα εκτενές έργο που έχει να κάνει με την παρουσία νέων αγίων στην ιστορία της Ορθοδόξου Εκκλησίας μετά το Μέγα Σχίσμα, ξεκινώντας από την Παλαιολόγεια περίοδο και φτάνοντας στον 17^ο και 18^ο αιώνα οπότε οι μισσιονάριοι και ρωμαιοκαθολικοί θεολόγοι αμφισβητούσαν την δογματική αλήθεια της Ορθοδόξου Εκκλησίας με την απουσία υπάρξεως νέων αγίων σε αυτήν⁴³⁴.

Ο Γάλλος Πέτρος Κλαίρκιος (Pierre Leclerc, 1706 – 1781) που άνηκε στην αίρεση του Ιανσενισμού προς τα τέλη του 1759 έστειλε μια επιστολή στον Ευγένιο Βούλγαρη ενημερώνοντας τον για την προσπάθεια του να βρει τις γνήσιες πηγές της Εκκλησιαστικής παραδόσεως, κάτι που τον οδήγησε στην Ορθόδοξη Εκκλησία⁴³⁵. Το ίδιο έτος συνέταξε ο Πέτρος Κλαίρκιος «Ομολογία Πίστεως» στο Άμστερνταμ όπου υπάρχει έντονο αντιλατινικό ύφος και προασπίζεται την Ορθόδοξη διδασκαλία περί της εκπορεύσεως του Αγ. Πνεύματος⁴³⁶. Στην επιστολή ο Ευγένιος εκθέτει συμπυκνωμένα και σε αντιδιαστολή προς την ρωμαιοκαθολική αντίληψη, την Ορθόδοξη διδασκαλία περί αγίων, ειδικά των νέων και διακρίνεται για το αντιρρητικό του χαρακτήρα απαντώντας με διαλεκτικό τρόπο προς τις

⁴³¹ Πασχαλίδου Συμεών Α., *Ευγενίου Βουλγάρεως Έργα: Θεολογικά – Ιστορικά - Μεταφράσεις*, σ. 22· Μ. Γεδεών, *Εκκλησιαστική Αλήθεια ετ. Γ' (1882 – 1883)*, σ. 61 – 62.

⁴³² Πασχαλίδου Συμεών Α., *Ευγενίου Βουλγάρεως Έργα: Θεολογικά – Ιστορικά - Μεταφράσεις*, σ. 26.

⁴³³ Πασχαλίδου Συμεών Α., *Ευγενίου Βουλγάρεως Έργα: Θεολογικά – Ιστορικά - Μεταφράσεις*, σ. 17.

⁴³⁴ Ο.π.

⁴³⁵ Στα ελληνικά δηλώνεται ως «Λεκλέρκ» ή «Κλαί(έ)ρκιος», ενώ ο Ανδρέας Κορομηλάς τον γράφει ως «Κλαίρκιος», Πασχαλίδου Συμεών Α., *Ευγενίου Βουλγάρεως Έργα: Θεολογικά – Ιστορικά - Μεταφράσεις*, σ. 22· J. Carryge, «Leclerc», *DTC IX*, pg. 109 – 110.

⁴³⁶ Πασχαλίδου Συμεών Α., *Ευγενίου Βουλγάρεως Έργα: Θεολογικά – Ιστορικά - Μεταφράσεις*, σ. 22.

ρωμαιοκαθολικές απόψεις που έλεγαν ότι αυτοί ανακηρύττουν συχνά αγίους, ενώ κανείς Ορθόδοξος μετά το σχίσμα δεν θα έπρεπε να ανακηρύσσεται άγιος⁴³⁷. Σύμφωνα με τον Ευγένιο, αυτό φαίνεται με την πολεμική των Ρωμαιοκαθολικών προς τα πρόσωπα των αγίων Φωτίου, Γρηγορίου Παλαμά και Μάρκου Ευγενικού, λέγοντας ότι για την Ανατολή η ανακήρυξη αγίων γίνεται μόνο μετά από ένδειξη της αγιότητας μέσω θαυμαστών σημείων, χωρίς όμως τυμπανοκρουσίες, ενώ στη Δύση γίνεται υπό ύποπτες συνθήκες⁴³⁸. Για να ισχυροποιήσει τις απόψεις που ανέπτυξε στην επιστολή, χρησιμοποίησε αρκετά βιβλία και θαύματα (όπως το θαύμα «Ουρανού Κρίσης») αλλά και ένα προσωπικό θαύμα της Παναγίας που έγινε σε αυτόν⁴³⁹.

Περιγράφει ο Ευγένιος Βούλγαρης ότι μετά την λήξη της πολιορκίας των Τούρκων το 1716, ο Ανδρέας Πιζάνης που ήταν ηγεμόνας της Κέρκυρας τότε, θέλησε να φτιάξει αλτάριο στο ναό του Αγ. Σπυρίδωνα όπου θα τοποθετούσαν το λείψανο του αγίου, αποκτώντας με αυτό τον τρόπο δικαιώματα επί του λειψάνου αλλά στην πραγματικότητα θέλοντας να το κατάσχουν και να το τοποθετήσουν στην Βενετία⁴⁴⁰. Πήγε ένα απόγευμα με την συνηθισμένη φρουρά του ο Ηγεμόνας δήθεν για να προσκύνηση το λείψανο του Αγίου και να μετρήσει τον χώρο όπου θα φτιαχνόταν το αλτάριο. Οι Ορθόδοξοι ιερείς και προύχοντες ικέτευαν θερμά να μην προβεί ο Ηγεμόνας σε τέτοια καινοτομία που με το πρόσχημα της τιμής του Αγίου θα υβρίζεται, χωρίς όμως αποτέλεσμα, τρέποντας τους σε παράκληση στον

⁴³⁷ Πασχαλίδου Συμεών Α., *Ευγενίου Βουλγάρεως Έργα: Θεολογικά – Ιστορικά - Μεταφράσεις*, σ. 26.

⁴³⁸ Για τους αγίους Γρηγόριο Παλαμά και Μάρκο Ευγενικό, ο Ευγένιος Βούλγαρης έχει την ίδια άποψη με τον Αθανάσιο Πάριο και των λοιπών Κολλυβάδων Πατέρων στο έργο για τον Αγ. Γρηγόριο Παλαμά, Πασχαλίδου Συμεών Α., *Το Γυμνασιολογικό έργο των Κολλυβάδων Πατέρων*, σ. 134, 139· Πασχαλίδου Συμεών Α., *Ευγενίου Βουλγάρεως Έργα: Θεολογικά – Ιστορικά - Μεταφράσεις*, σ. 26.

⁴³⁹ Πασχαλίδου Συμεών Α., *Ευγενίου Βουλγάρεως Έργα: Θεολογικά – Ιστορικά - Μεταφράσεις*, σ. 27.

⁴⁴⁰ Ευγενίου Βουλγάρεως, *Έπιστολή Εύγενίου του Βουλγάρεως προς Πέτρον τὸν Κλαίρκιον: Περί τῶν μετὰ τὰ σχίσμα Ἁγίων τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν γινομένων ἐν αὐτῇ θαυμάτων*, Εκδ. Τυπογραφίας Ἀνδρέου Κορομηλά, Ἀθήνησι 1844, σ. 44.

Άγιο για τη μεσίτευση του⁴⁴¹. Ενώ τελούταν δεήσεις για να μην γίνει το θέλημα του Ηγεμόνος, γύρω στα μεσάνυχτα ξημερώνοντας κατά την εορτή των Αγ. Μηνά, Βίκτωρος και Βικεντίου στις 11 Νοεμβρίου, εκεί που ήσυχα ψιχάλιζε ξαφνικά ακούστηκε μια τρομερή βροντή, όπου ξέσπασε ανεμοστρόβιλος με αστραπές και συγχρόνως έγινε ένας μεγάλος σεισμός που διήρκησε για μεγαλύτερο διάστημα από έναν συνηθισμένο σεισμό⁴⁴². Όλο αυτό το συμβάν συντάραξε όλο το νησί καταστρέφοντας πόρτες, παράθυρα και λοιπές κατασκευές. Όλοι οι κάτοικοι βγήκαν έντρομοι από τα σπίτια τους και πολλοί από αυτούς έτρεξαν στον ναό του Αγ. Σπυριδώνα για να προσευχηθούν, νομίζοντας ότι είχε έρθει το τέλος του κόσμου. Εκεί είδαν έκθαμβοι ότι μόνο το ασημένιο καντήλι που είχε δωρίσει ο Ηγεμόνας στον ναό του αγίου είχε πέσει στο έδαφος, παρόλο τις μεγάλες σιδερένιες αλυσίδες που το κρατούσαν⁴⁴³. Μαθεύτηκε επίσης ότι η ακρόπολη είχε καταστραφεί με κεραυνό που χτύπησε τις μπαρουτοθήκες που βρισκόντουσαν υπόγεια προκαλώντας μεγάλη έκρηξη που κατέστρεψε τον λόφο και όσα σπίτια ήταν κοντά. Όσοι κάτοικοι έμεναν κοντά βρήκαν ακαριαίο θάνατο κοιμούμενοι ακόμα στα κρεβάτια τους, όπου θάφτηκαν από το χώμα που προκλήθηκε από την έκρηξη⁴⁴⁴.

Ο Ευγένιος έζησε το θαύμα αυτό αν και ήταν μόλις δύο ετών. Δεν μαρτυρά στοιχεία θανώντων και ούτε κάνει μια εκτενή ανάλυση (μόνο τρεις σελίδες αφιερώνει σε αυτό το συμβάν) όπως κάνει ο Αθανάσιος Πάριος. Αυτό είναι το ένατο θαύμα που αναφέρεται στην επιστολή του προς τον Πέτρο Κλαίρκιον.

⁴⁴¹ Ευγενίου Βουλγάρεως, *Έπιστολή Εύγενίου του Βουλγάρεως προς Πέτρον τὸν Κλαίρκιον: Περί τῶν μετὰ τὰ σχίσμα Ἀγίων τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν γινομένων ἐν αὐτῇ θαυμάτων*, σ. 45.

⁴⁴² Ὁ.π.

⁴⁴³ Ευγενίου Βουλγάρεως, *Έπιστολή Εύγενίου του Βουλγάρεως προς Πέτρον τὸν Κλαίρκιον: Περί τῶν μετὰ τὰ σχίσμα Ἀγίων τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν γινομένων ἐν αὐτῇ θαυμάτων*, σ. 46.

⁴⁴⁴ Ευγενίου Βουλγάρεως, *Έπιστολή Εύγενίου του Βουλγάρεως προς Πέτρον τὸν Κλαίρκιον: Περί τῶν μετὰ τὰ σχίσμα Ἀγίων τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν γινομένων ἐν αὐτῇ θαυμάτων*, σ. 46.

i. Η Εκκλησιολογική σημασία του Θαύματος του Αγ. Σπυρίδωνα

Ο Αθανάσιος Πάριος και οι υπόλοιποι Κολλυβάδες πατέρες ήταν πιστοί στην Πατερική Παράδοση και αποτέλεσαν φορείς της στην εποχή τους. Αυτό τους οδήγησε να εκδώσουν αρκετά έργα προς υπεράσπιση της πίστεως από τον κίνδυνο του Διαφωτισμού και της Ρωμαιοκαθολικής επιρροής που γινόταν κατά διαστήματα προς τον Ορθόδοξο κόσμο⁴⁴⁵.

Υποστηρίζει ο Αθανάσιος Πάριος ότι οι καινοτομίες των Λατίνων οδήγησαν στο Μεγάλο Σχίσμα το 1054 και να υπάρχει μια πολεμική στάση ανάμεσα τους κατά των αιώνων μετά το Σχίσμα⁴⁴⁶. Είναι γνωστό, σύμφωνα με τον Αθανάσιο Πάριο, ότι όλοι γνωρίζουν ότι οι Φράγγοι (Ρωμαιοκαθολικοί) δεν πιστεύουν τα ίδια με την Ανατολική Εκκλησία και ότι κατά τους Λατίνους, οι Ορθόδοξοι είναι σχισματικοί. Έτσι, ο Ουρανός έκρινε ποιοι είναι πραγματικά σχισματικοί και αιρετικοί, όπως γράφει με ζήλο ο Αθανάσιος Πάριος. Λέει ότι με αυτό το θαύμα, έλαβαν τέλος όλες οι διαμάχες από την εποχή του Αγ. Φωτίου μέχρι και τις ημέρες του Αθανασίου Παρίου, επειδή μέσω της δεξιάς του Αγ. Σπυρίδωνα, φανερώθηκε πως η Ανατολική Εκκλησία είναι ορθόδοξος, αποστολική και αγία, ενώ προς την Δυτική αναφέρεται με αυστηρό τρόπο⁴⁴⁷. Σύμφωνα με τον Αθανάσιο Πάριο, το θαύμα προφυλάσσει την Ορθόδοξη Εκκλησία από μια πράξη που θα επηρέαζε την εκκλησιολογία της τοπικής εκκλησίας της Κέρκυρας. Παρομοιάζοντας τον ναό του Αγ. Σπυρίδωνα ως την Ορθόδοξη Εκκλησία, δείχνει ότι το Αλτάριο θα εισήγαγε μαζί με όλες τις εκκλησιολογικές αποκλίσεις της και τις αποφάσεις της συνόδου Φεράρρας – Φλωρεντίας⁴⁴⁸.

Σημειώνεται ότι σε ορισμένα σημεία, χρησιμοποιεί αυστηρούς ορισμούς για τους Ρωμαιοκαθολικούς, χωρίς αυτό να υπονοεί κάποιο μίσος. Οι

⁴⁴⁵ Κούκη Κωστή, Κολλυβάδες: Μακάριος Νοταράς, Αθανάσιος Πάριος, Νικόδημος Αγιορείτης, σ. 94 – 95.

⁴⁴⁶ Αθανασίου Παρίου, *Ουρανού Κρίσις*, σ. 21.

⁴⁴⁷ Αθανασίου Παρίου, *Ουρανού Κρίσις*, σ. 21.

⁴⁴⁸ Ό.π., σ. 20.

προθέσεις του φαίνονται σε μια έκφραση στο Β' Κεφ. όπου εξηγεί ότι ο σκοπός της διήγησης δεν είναι να πιστέψουν οι Ορθόδοξοι αλλά οι «αυθάδεις όποῦ εὔκολα θρασύνονται νὰ ἐναντιώνωνται εἰς τὴν ἀληθείαν,...». Το ότι δεν αντιτίθεται προς τους Ρωμαιοκαθολικούς φαίνεται σε έκφραση που καταγράφεται στο Γ' Κεφ.: «Ἐπιστρέψατε, ἐπιστρέψατε υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων· ἐπιστρέψατε εἰς τὴν θεοπαράδοτον θρησκείαν...» αλλά και: «... δὲν ἔπρεπε νὰ αισθανθοῦν οἱ Λατῖνοι; δὲν ἔπρεπε νὰ ἐξυπνήσουν;... τούτους ἐγὼ κλαίω...». Επαναλαμβάνει σε αυτό το σημείο ότι έγινε κρίσις του Ουρανού για να φανεί η αληθινή εκκλησία και να μάθει ακόμη και οι αμαθείς την Αλήθεια⁴⁴⁹. Συνδέει το γεγονός του θαύματος με τα προγενέστερα γεγονότα που έγιναν επί Μεγάλου Φωτίου⁴⁵⁰, πατριάρχου Σεργίου, Μάρκου Ευγενικού⁴⁵¹ με τον πρώτο να μιλά κατά των Λατίνων, τον δεύτερο που διέγραψε τον Πάπα από τα δίπτυχα και τον τρίτο που ματαίωσε της συνόδου της Φεράρρας – Φλωρεντίας. Όσο αυστηρός είναι ο λόγος του εναντίον των Ρωμαιοκαθολικών, τόσο πράος είναι όταν τους δείχνει τα λανθασμένα έθιμά τους, προσκαλώντας τους σε μετάνοια και επιστροφή στην Ορθόδοξη Εκκλησία⁴⁵².

Από τα λόγια του Αθανασίου Παρίου φανερώνεται το ορθόδοξο φρόνημα των Κολλυβάδων πατέρων, όπως ακριβώς φαίνεται και στον Νικόδημο τον Αγιορείτη, όταν και αυτός με τη σειρά του κατηγορεί τους Ρωμαιοκαθολικούς για τις καινοτομίες τους⁴⁵³. Η στάση του Νικοδήμου του Αγιορείτου προς τους Λατίνους, περιγράφεται στα εξής λόγια: «... ὁ πολλοῖς θαύμασιν ὑπὸ Θεοῦ δοξασθεῖς καὶ ζῶν ἔτι καὶ μετὰ θάνατον ἅγιος, τῆς Δυτικῆς κακοδοξίας ἢ στηλίτευσις καὶ τῆς ὀρθότητος τῶν δογμάτων τῆς

⁴⁴⁹ Αθανασίου Παρίου, *Ουρανού Κρίσις*, σ. 21.

⁴⁵⁰ Φωτίου Πατριάρχου, *Περί της του Αγίου Πνεύματος Μυσταγωγίας*, PG 102, 279, 280.

⁴⁵¹ Ιωσήφ Μεθώνης, *Ἀπολογία εἰς τὸ γραμματίον κῦρ Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ μητροπολίτου Ἐφέσου, ἐν ᾧ ἐκτίθεται τὴν ἑαυτοῦ δόξαν, ἣν εἶχε περὶ τῆς ἐν Φλωρεντία ἁγίας καὶ ἱερᾶς συνόδου*, PG 159, 1023, 1024.

⁴⁵² Αθανασίου Παρίου, *Ουρανού Κρίσις*, σ. 23.

⁴⁵³ Μ. Θεοκλήτου Διονυσιάτου, *Ἅγιος Νικόδημος ο Αγιορείτης: Ο βίος και τα έργα του 1749 -1809*, σ. 118.

Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ἡ ψηλαφητὴ καὶ ζῶσα ἀπόδειξις.»⁴⁵⁴. Τα ἔργα του Ἀθανασίου Παρίου διακατέχονται ἀπὸ ἀντιλατινικὸ φρόνημα, ὅπως ὁ «Λόγος στὸν Ἀγ. Γρηγόριο Παλαμά» ὅπου γράφει ἐναντίον τῶν Παπικῶν γιὰ τὴν beatification, δηλαδὴ ἡ προετοιμασία ποὺ ἔκαναν οἱ Ρωμαιοκαθολικοὶ στοὺς νεκροὺς ἀγίους, καὶ τὸ ἀντιπαραβάλλει με τὴν προβολὴ τῆς ἀγιότητος στὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία ποὺ ἐδράζει στὴν ἀκρίβεια τῆς πίστεως, τελειότητα τῆς ζωῆς τοὺς καὶ τὰ θαύματα⁴⁵⁵.

Επίσης κάνει διεξοδικὴ ἐκθεση τῆς Πατερικῆς διδασκαλίας γιὰ τὴν ἐκπόρευση τοῦ Ἀγ. Πνεύματος στηριζόμενος στὰ ἔργα τῶν Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου⁴⁵⁶, Μ. Ἀθανασίου⁴⁵⁷, Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας⁴⁵⁸, Μάξιμο Ὁμολογητοῦ⁴⁵⁹ καὶ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ⁴⁶⁰. Σὲ αὐτὸ τὸ ἔργο καλεῖ τοὺς Ὁρθοδόξους νὰ διακόψουν τὶς σχέσεις τοὺς με τοὺς αἰρετικούς, γιὰ νὰ μὴν ἀλλοιωθοῦν καὶ αὐτοί⁴⁶¹. Στὸ λόγο ποὺ γράφει γιὰ τὸν Ἀγ. Γρηγόριο Παλαμά, ἀφορμὴ ὑπάρχει γιὰ τὸ ἐντονὸ ἀντιλατινικὸ ὕφος ἀπὸ ἓνα νέο ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη ὅπου ὁ πατέρας τοῦ τὸν ἐστειλε νὰ φοιτήσῃ στὴν Ρώμη, κάτι ποὺ στηλίτευε ὁ Ἀθανάσιος Πάριος⁴⁶². Ὁ νεαρὸς ἐπηρεάστηκε καὶ ἀναγκάστηκε ἀπὸ τοὺς Ρωμαιοκαθολικοὺς ὥστε νὰ κάνει ὁμολογία ποὺ ἀνάμεσα σὲ ἄλλες κακοδοξίες, περιλάμβανε καὶ ἀναθεματισμοὺς κατὰ τῶν ἀγίων τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας, μεταξὺ αὐτῶν καὶ τοῦ Ἀγ. Γρηγορίου Παλαμά⁴⁶³. Ὑπάρχει ἐπίσης ἐντονὸς ἀντιλατινικὸς χαρακτήρας στὸ κυρίως ἔργο τοῦ Ἀθανασίου Παρίου «Ὁ Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμάς (βίος ἀξιοθαύμαστος) καὶ ὁ Ἀντίπαπας (Ἄγῶνες ὑπερθαύμαστοι, ἡρωϊκὰ

⁴⁵⁴ Μ. Θεοκλήτου Διονυσιάτου, *Ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης: Ὁ βίος καὶ τὰ ἔργα τοῦ 1749 -1809*, σ. 119.

⁴⁵⁵ Πασχαλίδου Συμεὼν Α., *Τὸ Γυμνασιολογικὸ ἔργο τῶν Κολλυβάδων Πατέρων*, σ. 132, 133.

⁴⁵⁶ Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου, *Περὶ Θεῶν Ὀνομάτων*, PG 3, 585, 996.

⁴⁵⁷ Μεγάλου Ἀθανασίου, *Περὶ Τριάδος*, PG 28, 1604, 1605.

⁴⁵⁸ Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, *Εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον*, X, 2, PG 74, 910D· Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, *Ἐπιστολὴ 55*, PG 77, 316D.

⁴⁵⁹ Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Quaestiones ad Thalassium*, LXIII, PG 90, 672C.

⁴⁶⁰ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἔκδοσις τῆς Ὁρθόδοξου Πίστεως*, PG 94, 848, 849A· Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Διάλογος κατὰ Μανιχαίων*, 5, PG 94, 1512B.

⁴⁶¹ Πασχαλίδου Συμεὼν Α., *Τὸ Γυμνασιολογικὸ ἔργο τῶν Κολλυβάδων Πατέρων*, σ. 134.

⁴⁶² Ζήση Θεοδώρου, *Κολλυβαδικὰ. Ἅγιος Νικόδημος Ἀγιορείτης, Ἅγιος Ἀθανάσιος Πάριος*, σ. 46.

⁴⁶³ Πασχαλίδου Συμεὼν Α., *Τὸ Γυμνασιολογικὸ ἔργο τῶν Κολλυβάδων Πατέρων*, σ. 133.

παλαίσματα καὶ ὑπερφυῆ κατορθώματα τοῦ ἐν ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν Μάρκου, τοῦ Εὐγενικοῦ)» που τυπώθηκε για πρώτη φορά στην Βιέννη το 1785. Είναι το βασικότερο αγιολογικό ἔργο που παρουσιάζει τον βίο του Αγ. Μάρκου του Ευγενικού και αντιμάχεται την παπική προπαγάνδα, ὅπως το περιγράφει ο ἴδιος⁴⁶⁴. Στο προοίμιο του ἔργου παρουσιάζει την σχέση της Εκκλησίας με τους αγίους ως μια αληθινή σχέση ὅπου αναπαύεται το Αγ. Πνεῦμα, δείχνοντας ὅτι ἐπειδὴ ἡ ρίζα του δέντρου είναι δυνατὴ ἄρα και οὖ καρποὶ θα εἶναι το ἴδιο⁴⁶⁵.

Ο Αθανάσιος Πάριος χρησιμοποίησε τις ακολουθίες και βίους των αγίων ως λειτουργικό ὄχημα για να αντιμετωπίσει τα προβλήματα της εποχῆς του που ἦταν ο Παπικός προσηλυτισμός και ἡ επέλαση των ιδεῶν του Διαφωτισμοῦ και να εἶναι αντιστάθμισμα προς αὐτά τα προβλήματα. Αυτό επέφερε αντιλατινικό χαρακτήρα στα ἔργα του, χρησιμοποιώντας και προγενέστερους Πατέρες που εἶχαν διεξάγει και αντιλατινικό αγώνα (Γρηγόριος Παλαμάς, Μάρκος Ευγενικός)⁴⁶⁶.

Οὖ Κολλυβάδες Πατέρες και συγκεκριμένα ο Αθανάσιος Πάριος και Νικόδημος Αγιορείτης αν και αμύνονταν κατὰ κάθε τι που απειλοῦσε την Ορθόδοξη πίστη και παράδοση, χρησιμοποίησαν παραδείγματα ἀπὸ τους Ρωμαιοκαθολικούς. Ο Νικόδημος ο Αγιορείτης το ἔκανε αὐτό στο, με το «Combattimento spirituale» του Lorenzo Scupoli (Λορέντζο Σκούπολι, 1530 – 1610) κατόπιν μελέτης του εἴτε στα Γαλλικά ἢ Ἰταλικά ὅπου το καθάρισε ἀπὸ ὄ,τι ἦταν ρωμαιοκαθολικό και το παρουσίασε στο Ορθόδοξο πλήρωμα της Εκκλησίας ως τον «Αόρατο Πόλεμο»⁴⁶⁷. Ακολούθησε την προτροπή του

⁴⁶⁴ Πασχαλίδου Συμεών Α., *Το Γυμνασιολογικό ἔργο των Κολλυβάδων Πατέρων*, σ. 135.

⁴⁶⁵ Αθανασίου Παρίου, *Ο Άγιος Γρηγόριος ο Παλαμάς (βίος αξιοθαύμαστος) και ο Αντίπαπας (Άγῶνες ὑπερθαύμαστοι, ἠρωικά παλαίσματα και ὑπερφυῆ κατορθώματα τοῦ ἐν ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν Μάρκου, τοῦ Εὐγενικοῦ)*», εκδ. «Ορθόδοξος Κυψέλη», Θεσσαλονίκη 1981, σ. 3· Ευγένιου Βουλγάρεως, *Επιστολή Ευγενίου του Βουλγάρεως προς Πέτρον τον Κλαίρκιον: Περί τῶν μετὰ τὰ σχίσμα Αγίων τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν γινομένων ἐν αὐτῇ θαυμάτων*, σ. 13, 14· Πασχαλίδου Συμεών Α., *Οὖ Νέοι Ἄγιοι της Εκκλησίας μας*, Θεοδρομία τχ. 3 (1999), σ. 29.

⁴⁶⁶ Πασχαλίδου Συμεών Α., *Το Γυμνασιολογικό ἔργο των Κολλυβάδων Πατέρων*, σ. 283, 284.

⁴⁶⁷ Μ. Θεοκλήτου Διονυσιάτου, *Άγιος Νικόδημος ο Αγιορείτης: Ο βίος και τα ἔργα του 1749 -1809*, σ. 191.

Αποστόλου Παύλου, «πάντα δὲ δοκιμάζετε, τὸ καλὸν κατέχετε.»⁴⁶⁸ σε αυτό το έργο αλλά και όταν μελέτησε το «Exercices spirituels» του Ignatius of Loyola (Ιγνάτιος Λογιόλα, 1491 – 1556) που σε αυτό, όπως και το προηγούμενο έργο, έβγαλε ότι ήταν Ρωμαιοκαθολικό και το έγραψε με βάση την Ορθόδοξη διδασκαλία⁴⁶⁹.

Γνωρίζοντας οι Κολλυβάδες πατέρες της συνθήκης της εποχής τους αλλά και τις διάφορες αιρέσεις που υπήρχαν, προσπαθούσαν να επέμβουν και να διαφυλάξουν τον πιστό λαό από κάθε τι που θα τους επηρέαζε την πίστη και παράδοση τους. Ανάλογη είναι και η θέση του Νικοδήμου όταν λέει: «Τὰ κακόδοξα φρονήματα καὶ τὰ παράνομα ἔθη τῶν Λατίνων καὶ τῶν ἄλλων αἰρετικῶν πρέπει μισῶμεν καὶ νὰ ἀποστρεφώμεθα· εἴ τι δὲ εὐρίσκεται ἐν αυτοῖς ὀρθῶς ἔχον καὶ ὑπὸ τῶν κανόνων τῶν Ἱερῶν Συνόδων βεβαιούμενον, τοῦτο δὲν πρέπει νὰ μισῶμεν.»⁴⁷⁰. Όπως στο έργο για τον Αγ. Γρηγόριο Παλαμά όπου ο Αθανάσιος Πάριος προτρέπει τους αναγνώστες να μην έχουνε καμία σχέση με τους Ρωμαιοκαθολικούς ή όποιον δεν βρίσκεται στην Ορθοδοξία για προφύλαξη από τυχόν νόθευση της πίστεως, το ίδιο κάνει και ο Νικόδημος λέγοντας ότι οι Ορθόδοξοι δεν θα πρέπει να συναναστρέφονται με Λατίνους.

Σύμφωνα με τον Νικόδημο, εάν μελετήσουν οι αναγνώστες τον βίο του οσίου Μελετίου Ομολογητού, θα κατανοήσουν τον λόγο που είναι μισητή αυτή η αίρεση και ότι ο Θεός έδειξε με θαύματα πόσο απέχουν από την Αλήθεια και ότι θα πρέπει να μελετάν για να μάθουν να ξεχωρίζουν το φως από το σκότος⁴⁷¹.

Η εποχή όπου έγινε το θαύμα αλλά και που ζει ο Αθανάσιος Πάριος που είναι περίπου 87 χρόνια μετά, σημειώνει αρκετά επεισόδια μεταξύ των

⁴⁶⁸ Α' Θεσ. 5, 21.

⁴⁶⁹ Μ. Θεοκλήτου Διονυσιάτου, *Άγιος Νικόδημος ο Αγιορείτης: Ο βίος και τα έργα του 1749-1809*, σ. 191.

⁴⁷⁰ Ο.π., σ. 192.

⁴⁷¹ Μ. Θεοκλήτου Διονυσιάτου, *Άγιος Νικόδημος ο Αγιορείτης: Ο βίος και τα έργα του 1749-1809*, σ. 234.

εκπροσώπων των Ρωμαιοκαθολικών και Ορθοδόξων για θέματα που έχουνε να κάνουν με κοινές τελετές και επεμβάσεις στην Ορθόδοξη Εκκλησία. Βασιζόμενη σε αυτή την προϋπάρχουσα ιστορία, είναι φυσικό να υπήρχε έντονη διαμαρτυρία εκ μέρους του μεγάλου πρωτοπαπά Σπυριδώνος Βούλγαρη και των λοιπών ιερέων, που αρχή είχε την δογματική διαφορά των δύο θρησκειών και απαγόρευση να υπάρχουν δύο ιερά διαφορετικών δογμάτων στον ίδιο χώρο⁴⁷². Οι σχέσεις μεταξύ των Ρωμαιοκαθολικών και Ορθοδόξων συνέχισαν μετά την κατάλυση της Βενετικής κυριαρχίας και αποκατάσταση του Ορθόδοξου επισκοπικού θρόνου να δοκιμάζονται με διάφορες έριδες και διαφωνίες, κυρίως με θέμα τον τίτλο του αρχιεπισκόπου⁴⁷³. Στα χρόνια που ακολουθούν τον «Πιζάνειο εμπρησμό», υπήρχε αύξηση στη κυκλοφορία και μετάφραση στα Ελληνικά Ρωμαιοκαθολικά εντύπων και εγκυκλίων, ενώ ξεκίνησε ένας δημόσιος διάλογος ανάμεσα Ορθοδόξων και Ρωμαιοκαθολικών για την ερμηνεία των δογμάτων μεταξύ τους⁴⁷⁴.

Για το θαύμα του «Ουρανού Κρίσις», μίλησε αργότερα το 1878 ο Ιωσήφ Σπυριδών Δε Βιάζης, εκδίδοντας ένα φυλλάδιο αφιερωμένο στον κερκυραίο γυμνασιάρχη Ανδρέα Κεφαλληνό με αφορμή τον γάμο του. Επιχείρησε να δημοσιεύσει κάποια έγγραφα ανέκδοτα, έργα που δεν σώζονται πλέον, για την έκρηξη του 1718 χωρίς να αναφέρει ότι πίσω από την έκρηξη, κρυβόταν η «κρίσις του Ουρανού» και παρουσιάζοντας το ως απλό, τυχαίο γεγονός που είχε να κάνει με ακραία μετεωρολογικά φαινόμενα. Επίσης, ειρωνεύεται τον Αθανάσιο Πάριο ότι η έκρηξη του 1718 ήταν αφορμή για να βγάλει το έργο «Ουρανού Κρίσις» κάτι που του αύξησε τον φανατισμό παρά την

⁴⁷² Γαούτση Σπύρου Π., Οι νεκροί της έκρηξης του 1718 μέσα από τα μητρώα της λατινικής εκκλησίας του παλαιού φρουρίου της Κέρκυρας, *Πρακτικά Ι΄ Διεθνούς Πανιονίου Συνεδρίου, Κέρκυρα 30 – 04/04 – 05/2014*, σ. 76.

⁴⁷³ Γαούτση Σπύρου Π., Οι νεκροί της έκρηξης του 1718 μέσα από τα μητρώα της λατινικής εκκλησίας του παλαιού φρουρίου της Κέρκυρας, *Πρακτικά Ι΄ Διεθνούς Πανιονίου Συνεδρίου, Κέρκυρα 30 – 04/04 – 05/2014*, σ. 78· Τσίτσα Α.Χ., *Η αποκατάσταση του επισκοπικού θρόνου στην Κέρκυρα*, Δημοσιεύματα Εταιρείας Κερκυραϊκών Σπουδών, Κέρκυρα 1987.

⁴⁷⁴ Γαούτση Σπύρου Π., Οι νεκροί της έκρηξης του 1718 μέσα από τα μητρώα της λατινικής εκκλησίας του παλαιού φρουρίου της Κέρκυρας, *Πρακτικά Ι΄ Διεθνούς Πανιονίου Συνεδρίου, Κέρκυρα 30 – 04/04 – 05/2014*, σ. 80.

ευλάβεια⁴⁷⁵. Υπήρξε απάντηση στα γραφόμενα του Δε Βιάζη με επιστολή του δασκάλου Αρχιμ. Αρσενίου Πανδή που έκανε μια ιστορική αναδρομή στην παρουσία του λειψάνου του Αγ. Σπυρίδωνα στην Κέρκυρα και γεγονότα του 1718, ασκώντας σκληρή κριτική προς τον Δε Βιάζη και τους λόγους που έκδωσε το έργο του⁴⁷⁶. Υπήρχαν αναφορές στην έκρηξη του 1718, όπως του μητροπολίτου Χίου Χρυσοστόμου Γερασίμου Χυτήρη στο συλλογικό έργο για την τότε επέτειο της συμπληρώσεως 17 αιώνων από την γέννηση του Αγ. Σπυρίδωνα. Σε αυτή την αναφορά, εξετάζεται η πίστη των Κερκυραίων ότι ο Αγ. Σπυρίδωνας βρισκόταν πάντα δίπλα τους, καθοδηγώντας τους ακόμα και σε εξαιρετες περιπτώσεις. Περί του θαύματος αυτού, υπάρχει και μια λαϊκή έκφραση που λέει: «Δε σου τό'παμε, Πιζάνι με τον Άγιο μην τα βάνεις;» αλλά και μια κατάρα: «να σε κάψει ο Άγιος, σαν τον Πιζάνι», που δείχνει ότι το θαύμα είχε μείνει χαραγμένο στην μνήμη των Κερκυραίων ως επέμβαση του αγίου⁴⁷⁷.

6. Λειτουργική επεξεργασία της Ακολουθίας

Κινητήριος μοχλός στην εκδοτική προσπάθεια των Κολλυβάδων Πατέρων ήταν ο Μακάριος ο Νοταράς μαζί με τους ισχυρούς συνεργάτες του: Αθανάσιο Πάριο και Νικόδημο Αγιορείτη, βοηθώντας τους σε πολλά έργα⁴⁷⁸. Από αγάπη και ενδιαφέρον για την Εκκλησία, θέλησε ο Αγ. Νικόδημος και οι υπόλοιποι Κολλυβάδες πατέρες να εμπλουτίσουν την λειτουργική παράδοση Της⁴⁷⁹. Η Ορθόδοξη Εκκλησία μαρτυρεί δια του

⁴⁷⁵ Γαούτση Σπύρου Π., Οι νεκροί της έκρηξης του 1718 μέσα από τα μητρώα της λατινικής εκκλησίας του παλαιού φρουρίου της Κέρκυρας, *Πρακτικά 1' Διεθνούς Πανιονίου Συνεδρίου, Κέρκυρα 30 – 04/04 – 05/2014*, σ. 80.

⁴⁷⁶ Ο.π., σ. 81

⁴⁷⁷ Γαούτση Σπύρου Π., Οι νεκροί της έκρηξης του 1718 μέσα από τα μητρώα της λατινικής εκκλησίας του παλαιού φρουρίου της Κέρκυρας, *Πρακτικά 1' Διεθνούς Πανιονίου Συνεδρίου, Κέρκυρα 30 – 04/04 – 05/2014*, σ. 82

⁴⁷⁸ Πασχαλίδου Συμεών Α., *Το Γυμνασιολογικό έργο των Κολλυβάδων Πατέρων*, σ. 69, 281· Γκρέκα π. Αρίσταρχου, *Η Αποτύπωση της Ησυχαστικής Πνευματικότητας στο έργο του Αγίου Νικοδήμου Αγιορείτου*, σ. 70· Παπουλίδη Κ., *Μακάριος Νοταράς, 1731 – 1805, αρχιεπίσκοπος πρώην Κορινθίας*, εκδ. Αποστολική Διακονία, Αθήνα 1974, σ. 53.

⁴⁷⁹ Γκρέκα π. Αρίσταρχου, *Η Αποτύπωση της Ησυχαστικής Πνευματικότητας*

Γρηγορίου Παλαμά και των Κολλυβάδων Πατέρων ότι τα μυστήρια ενώνουν τον πιστό λαό με τον Ιησού Χριστό, διαμορφώνοντας το ενιαίο σώμα της Εκκλησίας⁴⁸⁰.

Ο Αθανάσιος Πάριος χρησιμοποίησε τις ακολουθίες και βίους των αγίων για να αντιμετωπίσει ορισμένα προβλήματα της εποχής του. Τους Αγίους τους παρουσιάζει ως αντιστάθμισμα προς τους «νέους φιλοσόφους» που φέρνουν νέες ιδέες, ξένες προς την Ορθόδοξη παράδοση⁴⁸¹.

Εκτός από τις εκδόσεις βίων και ακολουθιών αγίων, προέβη σε έκδοση ενός τρίτομου έργου, της «Πανθέκτης» όπου ο πρώτος τόμος ήταν η Παρακλητική, ο δεύτερος το Μηνολόγιον και το τρίτο το Τριώδιο – Πεντηκοστάριο⁴⁸². Σε αυτό το έργο έγιναν διορθώσεις και προσθήσεις από τον Αθανάσιο Πάριο, κάτι που ήταν γνώριμο για την περίοδο που παρουσιάζεται. Αυτή η εποχή έβλεπε αρκετές διορθώσεις να γίνονται σε λειτουργικά βιβλία και ακολουθίες με αποκορύφωση αυτή του 1843 από την Εκκλησιαστική Επιτροπή του Οικουμενικού Πατριαρχείου και τον Βαρθολομαίο Κουτλουμουσιανό⁴⁸³.

Οι Κολλυβάδες Πατέρες εργάστηκαν συστηματικά στην έκδοση και διόρθωση παλαιών και νέων ακολουθιών και βίων αγίων, κυρίως της περιόδου της Τουρκοκρατίας, και παράλληλα μετέφραζαν στην καθομιλουμένη γλώσσα τους βίους, ώστε να είναι πιο κατανοητά στο ευρύ κοινό, κάτι που φαίνεται στο παρόν έργο του Αθανασίου Παρίου⁴⁸⁴.

στο έργο του Αγίου Νικοδήμου Αγιορείτου, σ. 19· Κρικώνη Χ., *Άγιος Νικόδημος ο Αγιορείτης. Βίος και συγγραφικόν έργον*, εκδ. Αποστολική Διακονία, Αθήνα 2001, σ. 15· Κεσελόπουλου Α., *Η λειτουργική παράδοση στον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη*, Θεσσαλονίκη 2003, σ. 179.

⁴⁸⁰ Μανταρίδη Γ., *Παλαμικά*, σ. 115.

⁴⁸¹ Γκρέκα π. Αρίσταρχου, *Η Αποτύπωση της Ησυχαστικής Πνευματικότητας*

στο έργο του Αγίου Νικοδήμου Αγιορείτου, σ. 283, 284.

⁴⁸² Πασχαλίδου Συμεών Α., *Το Γυμνασιολογικό έργο των Κολλυβάδων Πατέρων*, σ. 107· Σάθα Κ., *Νεοελληνική Φιλολογία. Βιογραφία των εν τοις γράμμασι διαλαμψάντων Ελλήνων από της καταλύσεως της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας μέχρι της Ελληνικής Εθνεγερσίας (1453 -1821)*, εν Αθήναις 1868, σ. 713.

⁴⁸³ Πασχαλίδου Συμεών Α., *Το Γυμνασιολογικό έργο των Κολλυβάδων Πατέρων*, σ. 108.

⁴⁸⁴ Πασχαλίδου Συμεών Α., *Το Γυμνασιολογικό έργο των Κολλυβάδων Πατέρων*, σ. 281· ⁴⁸⁴ Γκρέκα π. Αρίσταρχου, *Η Αποτύπωση της Ησυχαστικής Πνευματικότητας*

Η Ακολουθία του θαύματος γράφτηκε από τον Αθανάσιο Πάριο, όπως το αναφέρει ο ίδιος στο έργο «Ουρανού Κρίσις»⁴⁸⁵. Για την ακολουθία αναφέρει ότι καλό είναι να τελείται ως αγρυπνία και αποτελείται από μεγάλο εσπερινό και όρθρο. Να σημειωθεί ότι δεν γράφτηκε Μικρός Εσπερινός, όπως είθισται σε αγρυπνίες.

Ο Εσπερινός έχει έξι στιχηρά που περιγράφουν το θαύμα και δείχνουν την ύψιστη σημασία που έχει για την Ορθόδοξη Εκκλησία⁴⁸⁶. Το δοξαστικό του εσπερινού παρουσιάζει μια ιδιαιτερότητα, επειδή ακολουθεί το πρότυπο του δοξαστικού του εσπερινού της εορτής της Κοιμήσεως της Θεοτόκου, τονισμένο στην οκτωηχία, «Θεαρχίω νεύματι...». Στο Και νυν, τοποθετείται το δοξαστικό των Εισοδίων της Θεοτόκου, επειδή η ανάμνηση του θαύματος εορτάζεται κατά την προεόρτια στη προεόρτια περίοδο της εορτής. Στην συνέχεια υπάρχουν τρία αναγνώσματα από την Παλαιά Διαθήκη, το πρώτο είναι απόσπασμα από το βιβλίο των Αριθμών, το δεύτερο και τρίτο από τον Ησαΐα. Αυτή η ακολουθία ακολουθεί την τάξη που γίνεται σε όλες τις εορτάσιμες ακολουθίες. Μετά έχει τη λιτή όπου όλα τα τροπάρια εξυμνούν τον Αγ. Σπυρίδωνα για την συμβολή του στο θαύμα που έγινε, η απόδειξη της αληθινής πίστεως αλλά και μιλά κατά την διδασκαλία του Filioque. Έπειτα είναι τα απόστιχα που συνεχίζουν να εξυμνούν και να παρουσιάζουν το θαύμα. Το απολυτίκιο της εορτής ακολουθεί τον ήχο και πορεία του απολυτίκιου του Αγ. Σπυρίδωνα, σε ήχο Α': «Της Συνόδου της πρώτης,...».

Ο όρθρος έχει τρεις στάσεις καθισμάτων με πολυέλεο και ευαγγέλιο (κατά Ιωάννην: «εἶπεν ὁ κύριος, ὁ μὴ εἰσερχόμενος διὰ τῆς θύρας»)⁴⁸⁷. Μετά τον Ν' ψαλμό, έχει ως δόξα σε ήχο β': «Τὰ σύμπαντα σήμερον χαρᾶς πληροῦται, λαμπρῶς φωνείσης τῆς αληθείας.» Ο ύμνος αυτός, συναντάται

στο έργο του Αγίου Νικοδήμου Αγιορείτου, σ. 22· Καραϊσαρίδη π. Κωνσταντίνου, *Ὁ Ἅγιος Νικόδημος ὁ Αγιορείτης καὶ τὸ λειτουργικὸ τοῦ έργου*, εκδ. Ακρίτας, 1998, σ. 209, 218.

⁴⁸⁵ Αθανασίου Παρίου, *Ουρανού Κρίσις*, σ. 30.

⁴⁸⁶ Παράρτημα.

⁴⁸⁷ Αθανασίου Παρίου, *Ουρανού Κρίσις*, σ. 40.

και στην εορτή των Χριστουγέννων, με την διαφορά ότι μετά το «πληροῦται», υπάρχει το «Χριστός ἐτέχθη». Στους κανόνες, ο πρώτος είναι της Θεοτόκου και ψάλλεται κατά την εορτή του Αγ. Ανδρέου «Ἰδὴν ἐπινίκιον, ἄσωμεν πάντες...» σε Ἦχο α'. Ακολουθούν τα δύο της εορτής όπου το δεύτερο ακολουθεί το προσόμοιο «Θαλάσσης τὸ Ἐρυθραῖον πέλαγος...» σε Ἦχο δ' και το τρίτο «Ἰδὴν ἐπινίκιον, ἄσωμεν πάντες...» σε Ἦχο α'. Στο εξαποστελᾶριο φανερώνεται ότι ο Αγ. Σπυρίδωνας ἔδειξε την αλήθεια της πίστεως, «διὰ πυρὸς οὐρανοῦ»⁴⁸⁸. Τελειώνει η ακολουθία με Δοξαστικό του Θαύματος και Και νύν της εορτής των Εισοδίων. Σύμφωνα με τον Αθανάσιο Πάριο, να ψαλεί Μεγάλη Δοξολογία και στην Θεία Λειτουργία τα αναγνώσματα που θα ειπωθούν να είναι ο Απόστολος: «Οἶδαμεν δὲ ὅτι τοῖς ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν...»⁴⁸⁹ και το Ευαγγέλιο: «Εἶπεν ὁ Κύριος· Ἐγὼ εἰμι ἡ θύρα...».⁴⁹⁰

Στη θέση του κοινωνικού εμφανίζεται μια ιδιαιτερότητα επειδή δεν χρησιμοποιεῖ του Αγίου «Εἰς μνημόσυνον...» κάτι που υπάρχει στην Ανάμνηση του εν Κερκύρα κατ'Αγαρηνῶν θαύμα,⁴⁹¹ επειδή το κεντρικό πρόσωπο του θαύματος ἦταν ο Αγ. Σπυρίδωνας, αλλά απόσπασμα από το Ψαλτήρι: «ἐξομολόγησις καὶ μεγαλοπρέπεια τὸ ἔργον αὐτοῦ, καὶ ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος.»⁴⁹². Σε αυτό το σημείο τελειώνει το πρώτο μέρος που αποτελείται από το θαύμα «Ουρανοῦ Κρίσις» και την ακολουθία, με την παράθεση της ἀκόλουθης φράσης: «Τῷ συντελεστῇ Θεῷ τῶν καλῶν, χάρις εἰς τοὺς αἰῶνας.»⁴⁹³.

Οι αγώνες των Κολλυβάδων πατέρων και του Αθανασίου Παρίου βοήθησαν στην αναζωπύρωση της συμμετοχῆς του λαοῦ στην λατρευτικῆ

⁴⁸⁸ Αθανασίου Παρίου, *Ουρανοῦ Κρίσις*, σ. 48.

⁴⁸⁹ Ρωμ. Η', 28, 34.

⁴⁹⁰ Ἰωάν. Ι' 9, 16.

⁴⁹¹ *Ἡ Θεία και Ἱερά Ακολουθία του εν Αγίοις Πατρός ημών Σπυρίδωνος Επισκόπου Τριμουθούτου του Θαυματουργοῦ*, Εκδ. Ο Φοίνιξ, Βενετία 1880, σ. 143.

⁴⁹² Ψαλ. 110, 3.

⁴⁹³ Αθανασίου Παρίου, *Ουρανοῦ Κρίσις*, σ. 49.

ζωή της Εκκλησίας, κάτι που φαίνεται και με την ακολουθία του «Ουρανού Κρίσις»⁴⁹⁴.

⁴⁹⁴ Γκρέκα π. Αρίσταρχου, *Η Αποτύπωση της Ησυχαστικής Πνευματικότητας* στο έργο του Αγίου Νικοδήμου Αγιορείτου, σ. 73.

Συμπεράσματα

Ο Αθανάσιος Πάριος σε κάθε αγώνα που έδωσε προς υπεράσπιση της Ορθόδοξης πίστεως και παραδόσεως άντλησε από την βιωματική του εμπειρία και όσα είχε διδαχθεί από την σοφία των προγενέστερων Πατέρων της Εκκλησίας. Κάθε τι που ειπώθηκε από τον Αθανάσιο Πάριο και τους λοιπούς Κολλυβάδες Πατέρες είχε ακριβή σκοπό να διδάξει, να μεταδώσει και να προστατέψει το τότε υπόδουλο γένος από κάθε πράγμα ή ιδέα που θα νόθευε την πίστη και παράδοσή τους.

Στην εποχή που έζησε ο Αθανάσιος Πάριος σημειώθηκαν σημαντικά γεγονότα στα Επτάνησα και στον Ελλαδικό χώρο. Η δυσμενής κατάσταση των Ελλήνων μέσα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία είχε τις θετικές εκφράσεις με την άνοδο των γραμμάτων στην δημιουργία διαφόρων σχολών. Η Ορλοφική επανάσταση αρχικά παρουσιάστηκε ως η στιγμή που το Ελληνικό έθνος θα ελευθερωνόταν από τους Τούρκους. Στην πορεία, όμως, φάνηκε ότι δεν είχε αίσιο τέλος με αποτέλεσμα να ηττηθούν οι Ρώσοι και Έλληνες από τους Τούρκους και ο ντόπιος πληθυσμός να βιώσει νέες δυσμενείς συνθήκες. Η κατάσταση ήταν ελαφρώς διαφορετική στα Επτάνησα. Στην διαμάχη των Οθωμανών με τους Βενετούς στα Επτάνησα πραγματοποιείται το θαύμα του Αγ. Σπυριδώνα εναντίον των Οθωμανών όπου σώζεται η Κέρκυρα. Ήταν αυτή η επέμβαση του Αγίου που μετά από δύο χρόνια θα επέφερε ξανά μια κίνησή του, ώστε να μην χτιστεί Λατινικό θυσιαστήριο (Αλτάριο) εντός του Ορθοδόξου ναού.

Καθοριστικό ρόλο έπαιξαν οι πνευματικές κινήσεις της Εποχής. Η διαφορά μεταξύ του Διαφωτισμού και του Ανθρωπισμού δημιούργησε έντονο διάλογο στο πλαίσιο της φιλοσοφίας και θεολογίας της εποχής του 18^ο αιώνας. Οι δύο που εκπροσωπούν αυτές τις δύο κινήσεις, ο Αδαμάντιος Κοραΐς και Αθανάσιος Πάριος, αντάλλαξαν αρκετές απόψεις που αντικατοπτρίζουν τη διαφορά αυτών των δύο κόσμων. Ο Αδαμάντιος Κοραΐς, ως ενεργός πιστός του Διαφωτισμού, θέλησε να βοηθήσει την Ελλάδα να αλλάξει κατά τα πρότυπα των Ευρωπαϊκών κρατών και να βρει

την ελευθερία της από τους Τούρκους. Απεναντίας, ο Αθανάσιος Πάριος προσπάθησε να αντιταχθεί σε αυτή την προσπάθεια, ζητώντας την επιστροφή στην Ορθόδοξη Χριστιανική πίστη, μακριά από κάθε Δυτική νοθεία. Αυτό οδήγησε σε γόνιμη ανταλλαγή απόψεων που σημάδεψε τις επόμενες γενεές.

Η Ανατολική Ορθόδοξη Εκκλησία κατά τον 18ο αιώνα, βρήκε τρόπους παρά της δυσμενείς συνθήκες να καθοδηγήσει το ποίμνιό της. Στα Επτάνησα εμφανίστηκε μια ιδιαιτερότητα με την σχετική αρμονική συνύπαρξη των Ρωμαιοκαθολικών και Ορθοδόξων όπου υπήρχε αμφίδρομη συμμετοχή στις εκκλησιαστικές ακολουθίες τους. Το Οικουμενικό Πατριαρχείο ανταποκρίθηκε στις ιδιαίτερες καταστάσεις και εργάστηκε ως κέντρο της Εθναρχίας των Χριστιανών για την προστασία και επιβίωσή τους. Το κίνημα των Κολλυβάδων πατέρων αναβίωσε την πνευματικότητα της Ορθοδόξου Εκκλησίας που είχε ιδιαίτερος καλλιεργηθεί τους προηγούμενους αιώνες πριν την Άλωση (1453). Διαμόρφωσε και επηρέασε τις κατά τόπους Ορθόδοξες Εκκλησίες ως προς το θέμα του τυπικού, της δομής των ακολουθιών και της προσευχής.

Τα θαύματα στην Ορθόδοξη Εκκλησία εκλαμβάνονται ως επέμβαση του Θεού στον χωροχρόνο που δεν δύναται να εξηγηθούν με την ορθολογική προσέγγιση. Το θαύμα φέρνει τον άνθρωπο κοντά στον Θεό. Η τιμή στους Αγίους αποδεικνύει ότι οι Άγιοι δρουν ως μεσίτες και βοηθούν ποικιλοτρόπως τους πιστούς που προστρέχουν σε αυτούς. Η Κέρκυρα είχε γνωρίσει δύο χρόνια πριν το θαύμα «Ουρανού Κρίσις» (1718), τον κίνδυνο της κατάκτησης από τους Τούρκους. Ύστερα από θαυμαστή σωτηρία από τον Αγ. Σπυρίδωνα λύθηκε η πολιορκία και σώθηκε η Κέρκυρα. Η «κρίση του Ουρανού» ήταν σημαντικό γεγονός που θέλησε ο Αθανάσιος Πάριος να το γνωστοποιήσει. Το έργο αυτό αποτελείται από δύο έργα: το «Ουρανού Κρίσις» και τον Βίο του Αγ. Κλήμεντος. Ήθελε να το ενώσει σε ένα τόμο λόγω του ότι είχε συγγενική θεματολογία. Το θαύμα του Αγ. Σπυρίδωνα (1716) οδήγησε τον ηγεμόνα Ανδρέα Πιζάνη να θελήσει να χτίσει Αλτάριο

ώστε να ευχαριστήσει τον Άγιο για την θαυμαστή επέμβασή του. Σύμφωνα με τον Αθανάσιο Πάριο οι πράξεις του ηγεμόνος Ανδρέα Πιζάνη και του θεολόγου του Φραγγίσκον Φραγγιπάνη επέφεραν την «κρίση του Ουρανού». Ο Θεός δεν ήθελε να χτιστεί μέσα στον ναό του Αγ. Σπυριδώνα ένα λατινικό θυσιαστήριο που στην συνέχεια θα εισήγαγε και τις διάφορες λατινικές δοξασίες. Προς την αποτροπή αυτού του έργου εμφανίστηκε ο Αγ. Σπυριδώνας. Κατά τον Αθανάσιο Πάριο το θαύμα ξεκαθάρισε την Αλήθεια που διασώζεται στην Ανατολική Ορθόδοξη Εκκλησία.

Το έργο «Ουρανού Κρίσις» φανερώνει σε κάθε αναγνώστη που το μελετά, την παντοδυναμία του Θεού, την πίστη του Ορθοδόξου λαού αλλά και του Αγ. Κλήμεντος που με θάρρος εξήγησε ότι το Αγ. Πνεύμα εκπορεύεται μόνο από τον Πατέρα και όχι και από τον Υιό όπως λένε οι Ρωμαιοκαθολικοί. Ο αγώνας που έκανε για να μην επικρατήσει στην τοπική εκκλησία της Βουλγαρίας η έννοια του Filioque, θεωρήθηκε ως «κρίσις του Ουρανού». Το Θεολογικό περιεχόμενο του θαύματος δείχνει την ιδιαιτερότητα της εποχής του Αθανασίου Παρίου. Εξηγεί με απλότητα το θαύμα και τις συνέπειες που έχει. Στηρίζεται σε αγιογραφικά χωρία ώστε να εδραιώσει τις απόψεις του για το θαύμα αλλά και τους Ρωμαιοκαθολικούς. Η Εκκλησιολογική σημασία του θαύματος έδειξε το Ορθόδοξο φρόνημα του Αθανασίου Παρίου αλλά και εν γένει των Κολλυβάδων Πατέρων. Εξηγεί τις διαφορές μεταξύ των Ορθοδόξων και Ρωμαιοκαθολικών, κάτι που συμβαδίζει με λόγια του συνασκητού του, Νικοδήμου Αγιορείτου. Η Ακολουθία που συνέγραψε ο Αθανάσιος Πάριος δείχνει όχι μόνο την αγάπη του για την απόδειξη της Αλήθειας αλλά και για τη λειτουργική ζωή της Εκκλησίας. Από τα βασικότερα έργα των Κολλυβάδων Πατέρων ήταν η συγγραφή και επιμέλεια ακολουθιών και βίων αγίων. Έτσι, ακολουθώντας αυτήν την παράδοση ο Αθανάσιος Πάριος παρέδωσε στην Εκκλησία αυτό το θαύμα, μαζί με την ακολουθία ώστε να υπενθυμίζεται η παντοδυναμία του Θεού.

Συμπερασματικά, η προσφορά του Αθανασίου Παρίου στα θέματα της Λειτουργικής, Πατερικής και Αντιρρητικής Θεολογίας είναι άξια μελέτης. Γράφοντας το «Ουρανού Κρίσις», χάρισε ένα έργο πλούσιο από άποψη Αγιογραφικών και Πατερικών αποφθεγμάτων που σκοπό είχε να φανερωθεί η Αλήθεια και να ασφαλιστεί ο κάθε Χριστιανός Ορθόδοξος από εξωτερικές επιδράσεις. Το θαύμα «Ουρανού Κρίσις» λειτούργησε ως προφύλαξη από καμιά τυχόν αλλοίωση της πίστεως της Ορθόδοξου Εκκλησίας από τους Ρωμαιοκαθολικούς.

Βιβλιογραφία

Πηγές

Ψαλμοί, Κείμενον – Ερμηνευτική απόδοσις Κολιτσάρα Ιωάννου Θ, εκδ.
Άδελφότητος Θεολόγων ή «Ζωή», Άθήναι 1991

Ή Καινή Διαθήκη, Έκδοση Ι', Άποστολική Διακονία τής Έκκλησίας τής
Έλλάδος, Άθήνα 2011

Αθανασίου Παρίου, Ούρανοϋ κρίσις ήτοι θαῦμα φρικτὸν καὶ ἐξέσιον τοῦ
θαυματουργικωτάτου θείου Σπυρίδωνος, δι' οὔ τὰς βουλάς τῶν
παρανόμων Παπιστῶν, ἐματαίωσε, μὴ συγχωρήσας αυτοῖς, νὰ
ἐγείρουν Ἀλτάριον, ήτοι θουσιαστήριον, μέσα εἰς τὸν ἐν τῇ Κερκύρα
Ἅγιον του ναὸν, συντεθέν, μετὰ καὶ ἱερᾶς καὶ ἐπινικείου Ἀκολουθίας,
εἰς αὐτὸ, παρὰ ζηλωτοῦ τινος ἀδελφοῦ. Σὺν τούτῳ δὲ, καὶ ὁ
θεοφέγγης βίος τοῦ ἱεροῦ Κλημεντος τοῦ Βουλγαροκήρυκος καὶ
ὁμολογητου, ἐκδίδονται ἕτερα κρίσις ούρανοῦ, καὶ οὔτος ὡς κατὰ τῶν
καινοτόμων Παπιστων, συντεθεῖς μὲν ἐλληνιστί ὑπὸ τοῦ ἐν ἁγιοῖς
Θεοφυλάκτου ἀρχιεπισκόπου Βουλγαρίας, μετενεχθεῖς δὲ πᾶρ ἡμῶν,
εἰς τὴν κοινήν ἡμῶν διάλεκτον, χάριν τῶν ἀπλουστέρων λαῶν, διὰ
τὴν ἐξ αὐτοῦ ἐλπίζομένην κοινήν ὠφέλειαν, ὧν ἔνεκα νῦν δεῦτερον
πλήρης ἐκδίδεται, ἀτέ κολοβωθεῖς τὰ καίρια παρατινός, ὁ πρότερον
ἐν Βενετία τυπωθεῖς., Β' Εκδ., Εκδ. Νικολάου Αγγελίδου, Αθήνα
1850.

Αθανασίου Παρίου, *Αλεξίκακον Φάρμακον*, Εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 2016.

Αθανασίου Παρίου, *Απολογία Χριστιανική*, Εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 2015.

Αθανασίου Παρίου, *Ο Άγιος Γρηγόριος ο Παλαμάς (βίος αξιοθαύμαστος) και*

ο Αντίπαπας (Άγῶνες ὑπερθαύμαστοι, ἠρωϊκὰ παλαίσματα καὶ ὑπερφυῆ κατορθώματα τοῦ ἐν ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν Μάρκου, τοῦ Εὐγενικοῦ)», εκδ. «Ορθόδοξος Κυψέλη», Θεσσαλονίκη 1981.

Γρηγορίου Παλαμά, *Λόγιοι Ἀποδεικτικοί* 1, 4, *Συγγράμματα Α΄*.

Γρηγορίου Παλαμά, *Ὁμιλία 13*, PG 151, 160B.

Γρηγορίου Θεολόγου, *Εἰς τὸν μέγαν Βασίλειον, ἐπίσκοπον Καισαρείας Καππαδοκίας, ἐπιτάφιος*, Λόγος 43, 35, PG 36, 544C.

Ευγενίου Βουλγάρεως, *Ἐπιστολή Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρεως πρὸς Πέτρον τὸν Κλαίρκιον: Περὶ τῶν μετὰ ταὸ σχίσμα Ἀγίων τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν γινομένων ἐν αὐτῇ θαυμάτων*, Εκδ. Τυπογραφίας Ἀνδρέου Κορομηλά, Ἀθήνησι 1844.

Ιωσήφ Μεθώνης, *Ἀπολογία εἰς τὸ γραμμάτιον κῦρ Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ μητροπολίτου Ἐφέσου, ἐν ᾧ ἐκτίθεται τὴν ἑαυτοῦ δόξαν, ἣν εἶχε περὶ τῆς ἐν Φλωρεντία ἀγίας καὶ ἱεραῆς συνόδου*, PG 159, 1023, 1024.

Ιωάννου Δαμασκηνού, *Ἐκδοσις τῆς Ὁρθοδόξου Πίστεως*, PG 94, 848, 849A.

Ιωάννου Δαμασκηνού, *Διάλογος κατὰ Μανιχαίων*, 5, PG 94, 1512B.

Κυρίλλου Αλεξανδρείας, *Εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον*, X, 2, PG 74, 910D.

Κυρίλλου Αλεξανδρείας, *Ἐπιστολή 55*, PG 77, 316D.

Μαξίμου Ομολογητοῦ, *Quaestiones ad Thalassium*, LXIII, PG 90, 672C.

Νικηφόρου Βλεμμύδου, *Λόγος πρώτος ἀποδεικνύων διά χρήσεων Γραφικῶν, δι' Υἱοῦ καί ἐξ Υἱοῦ θεολογεῖσθαι τό Πνεῦμα τό ἅγιον, πρὸς τόν Ἀρχιεπίσκοπον Βουλγαρίας Ἰάκωβον*, PG 142, 533, 566.

Μεγάλου Αθανασίου, *Περί Τριάδος*, PG 28, 1604, 1605.

Φωτίου Πατριάρχου, *Περί της του Αγίου Πνεύματος Μυσταγωγίας*, PG 102, 279, 280.

Βοηθήματα

Αθανασοπούλου Ιωάννου Φ., «Η Μυστηριακή Επικοινωνία Ορθοδόξων και Λατίνων εις τα Επτάνησα κατά την Λατινοκρατίαν», *Θεολογία*, 57:3 (1986).

Ακριβοπούλου Κωνσταντίνου, *Το Κολλυβάδικο Κίνημα: η τελευταία φιλοκαλική αναγέννηση*, εκδ. Τέρτιος.

Αμάντου, Κ., *Σουλτανικός Προνομιακός Ορισμός*.

Αμάντου, Κ., *Τα γράμματα εις την Χίον κατά την Τουρκοκρατίαν 1566 – 1822*, εκδ. Καραβίας.

Αμάντου Κ., *Οι Προνομιακοί Ορισμοί του Μουσουλμανισμού υπέρ των Χριστιανών*.

Αρκά, Ν., *Αθανάσιος ο Πάριος*, Αθήναι 1960.

Αρχ. Αμφιλοχίου Ράντοβιτς, *Η Φιλοκαλική Αναγέννησι του XVIII και XIX αι. και οι Πνευματικοί Καρποί της*, Ίδρυμα Γούλανδρη – Χόρν,

Αθήνα 1984.

Βακαλοπούλου Αποστόλου Ε., *Νέα Ελληνική Ιστορία: 1204 – 1985*, ΚΓ' Εκδ., Εκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2005.

Βακαλοπούλου Αποστόλου Ε., *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού: Τόμος Δ' Τουρκοκρατία 1669 – 1812*, Θεσσαλονίκη 1973.

Βακαλοπούλου Αποστόλου Ε., *Πηγές της Ιστορίας του Νέου Ελληνισμού τ. 2 (1669 -1812)*, εκδ. Νεοελληνικαί Ιστορικά Έρευναι, Δημοσιεύματα τῆς Ἐταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν.

Βουλγάρεως Νικολάου, *Αληθής Έκθεσις περί του εν Κερκύρα θαυματουργού λειψάνου του Αγίου Σπυρίδωνος*, εκδ. Ο Φοίνιξ, Βενετία 1880.

Γαούτση Σπύρου Π., «Οι νεκροί της έκρηξης του 1718 μέσα από τα μητρώα της λατινικής εκκλησίας του παλαιού φρουρίου της Κέρκυρας», *Πρακτικά 1' Διεθνούς Πανιονίου Συνεδρίου, Κέρκυρα 30 – 04/04 – 05/2014. Κερκυραϊκά Χρονικά, περ. Β', τ. ΙΓ'*, Εταιρεία Κερκυραϊκών Σπουδών, Κέρκυρα 2018.

Γασπαρινάτου Σπύρου Γ., *Η Βενετοκρατία στα νησιά του Ιονίου Πελάγους*, Αθήνα 2009.

Γιανναρά Χρ., *Το πραγματικό και το φαντασιώδες στην πολιτική οικονομία*, Αθήνα 1989.

Γκρέκα π. Αρίσταρχου, *Η Αποτύπωση της Ησυχαστικής Πνευματικότητας στο έργο του Αγίου Νικοδήμου Αγιορείτου*, Α' Εκδ., Εκδ. Ostrakon Publishing, Θεσσαλονίκη 2015.

Γκίκα π. Αθανασίου, «Η μετάνοια κατά τον Άγιο Νικόδημο τον Αγιορείτη»,
*Πρακτικά Α' επιστημονικού συνεδρίου, Άγιος Νικόδημος ο
Αγιορείτης*, τ. Β'.

Δασκαλάκη Απ. Β., *Ο Ελληνικός Λαός κατά την Περίοδον της
Τουρκοκρατίας, Μέρος Α'*, Αθήνα 1963.

Δημαρά Κ.Θ., *Ιστορικά Φροντίσματα Α': Ο Διαφωτισμός και το
Κορύφωμα του*, Πορεία, Αθήνα 1992.

Δημαρά Κ.Θ., *Ιστορικά Φροντίσματα Β': Αδαμάντιος Κοραΐς*, Πορεία,
Αθήνα 1996.

Δημητρακοπούλου Ανδρονίκου Κ., *Ορθόδοξος Ελλάς: ήτοι περί των
Ελλήνων των Γραψάντων κατά Λατίνων και περί των
συγγραμμάτων αυτων*, εκδ. Μετζγέρ και Βίτιγ, εν Λειψία 1872.

Ζούμπου Γιώργου, «Η έκρηξη του 1718», *Κερκυραϊκό Βήμα*, αρ. φ. 1249,
Κέρκυρα 6 Οκτωβρίου 1983.

Ζήση Θεοδώρου, *Κολλυβαδικά. Άγιος Νικόδημος Αγιορείτης, Άγιος
Αθανάσιος Πάριος*, εκδ. Τέρτιος, Θεσσαλονίκη 2004.

*Η Θεία και Ιερά Ακολουθία του εν Αγίοις Πατρός ημών Σπυρίδωνος
Επισκόπου Τριμουθούντος του Θαυματουργού*, Εκδ. Ο Φοίνιξ,
Βενετία 1880.

Θεοδωρίδου Πάνου, *Ο Αγ. Σπυρίδων: ο Ναός και η λατρεία του στην
Κέρκυρα*, Εκδ. Ι. Μητρ. Κερκύρας, Παξών και Διαποντίων νήσων,
Κέρκυρα 2007.

Θεοτόκη Σπυρίδων Μάρκου, *Αναμνηστικόν τεύχος της Πανιονίου αναδρομικής εκθέσεως, εκδιδόμενον δαπάνη των επί του πανηγυρισμού της πεντηκονταετηρίδος της Ενώσεως Επιτρόπων Κεντρικής και Κερκυραϊκής*, Κέρκυρα 1914.

Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαιδεία, Τόμος ΣΤ', Αθήνα 1965.

Ιεροθέου Βλάχου, *Μικρά Είσοδος στην ορθόδοξη πνευματικότητα*, εκδ. Αποστολική Διακονία, 1998.

Ιουστίνου Πόποβιτς, *Άνθρωπος και Θεάνθρωπος*, Αστήρ, Γ' Εκδ., Αθήνα 1974.

Ιωαννίδου Αρχιμ. Νικολάου Χ., *Ο Νικηφόρος Βλεμμύδης και η Περί Εκπορεύσεως του Αγίου Πνεύματος Διδασκαλία του*, εκδ. Π. Κυριακίδη, Αθήνα 2010.

Ιωαννίδου Αρχιμ. Νικολάου Χ., *Θεολογία και Γραμματεία από τον Θ' Αιώνα και εξής*, εκδ. Π. Κυριακίδη, Αθήνα 2009.

Καλαμάτα Αθανασίου, *Ο Βίος του Αγίου Αθανασίου του Παρίου. Χρονολογικά, Πρακτικά Επιστημονικού Συνεδρίου Άγιος Αθανάσιος ο Πάριος (29 Σεπτεμβρίου - 4 Οκτωβρίου 1998)*, εκδ. Ιερά Μητρόπολις Παροναξίας Ιερόν Προσκύνημα Παναγίας Εκατονταπυλιανής Πάρου, Πάρος 2000.

Καραμπέτσου Αθηνά, *Αθανάσιος ο Πάριος*, Εκκλησιαστικά Εκδόσεις Εθνικής Εκατοπεντηκονταετηρίδος, Αθήνα 1974.

Καριοφύλα Κ., *Η Επτάνησος υπό τους Βενετούς*, Αθήνα 1942.

- Καρπιδάκη Νίκος, (επιμ. Β. Παναγιωτόπουλος), «Τα Επτάνησα. Ευρωπαϊκοί ανταγωνισμοί μετά την πτώση της Βενετίας», στο: *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τ. 1, Αθήνα 2003.
- Καραϊσαρίδη π. Κωνσταντίνου, *Ό Άγιος Νικόδημος ο Αγιορείτης και το λειτουργικό του έργο*, εκδ. Ακρίτας, 1998.
- Κάρμη Αθανασίου Γ., *Ευγένιος Βούλγαρις και οι Πνευματικές Ζυμώσεις του ΙΗ΄αιώνα*, εκδ. Παρησία, 2008.
- Κρικώνη Χρίστου Θ., *Ορθόδοξη Παράδοση και Διαφωτισμός κατά τον Άγιος Αθανάσιο Πάριο, Πρακτικά Επιστημονικού Συνεδρίου «Η Εκατονταπυλιανή και η Χριστιανική Πάρος» (15 -19 Σεπτεμβρίου 1996)*, εκδ. Ιερά Μητρόπολις Παροναξίας Ιερών Προσκύνημα Παναγίας Εκατονταπυλιανής Πάρου, Πάρος 1998.
- Κρικώνη Χ., *Άγιος Νικόδημος ο Αγιορείτης. Βίος και συγγραφικόν έργον*, εκδ. Αποστολική Διακονία, Αθήνα 2001.
- Κεσελόπουλου Α., *Η λειτουργική παράδοση στον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη*, Θεσσαλονίκη 2003.
- Κονδύλη Παναγιώτου, *Ο Νεοελληνικός Διαφωτισμός: οι Φιλοσοφικές ιδέες*, Ιστ. Βιβλ. Θεμέλιο.
- Κούκη Κωστή, *Κολλυβάδες: Μακάριος Νοταράς, Αθανάσιος Πάριος, Νικόδημος Αγιορείτης*, Β΄ Εκδ., Εκδ. Αρχονταρίκι, 2015.
- Κούκκου Ελένης, *Νικηφόρος Θεοτόκης (1731 – 1800)*, Εκκλησιαστικά Εκδόσεις Εθνικής Εκατοπεντηκονταετηρίδος, Αθήνα 1973.

- Κούκκου Ελένης, *Ιστορία των Επτάνησων από το 1797 μέχρι την Αγγλοκρατία*, εκδ. Δημ. Ν. Παπαδήμα, Αθήνα 1983.
- Κωστή Ν. Κ. Χ., *Επιστολή Ανέκδοτος Αθανασίου του Παρίου προς Κοραήν*, Εκδ. Εστία, Αθήναις 1901.
- Κυριάκη Κ.Χ. Μ., *Οδηγός της Νήσου Κέρκυρας μετά προσθήκης ιστορικών και άλλων ποικίλων ειδήσεων*, Αθήνα 1902.
- Λάσκαρι Νινέττα Χ., *Κέρκυρα Μια ματιά μέσα στο χρόνο 1204 – 1864*, Γ' Έκδ., Εκδ. Τοπίο, 2005.
- Ματσούκα Ν., *Ιστορία της Φιλοσοφίας*, Θεσσαλονίκη 2001.
- Μάμουκα Ανδρέου, *Αδαμάντιος Κοραής: Βίος και Έργα*, εκδ. ΜΙΕΤ, Αθήνα 1989.
- Μαντζαρίδη, Γ., *Παλαμικά*, εκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1998.
- Μεταλληνού π. Γεωργίου, *Τουρκοκρατία. Οι Έλληνες στην Οθωμανική Αυτοκρατορία*, 1η Εκδ, Εκδ. Ακρίτας, 4η ανατύπωση, Αθήνα 2000.
- Μεταλληνού π. Γεωργίου, «Αθανάσιος Πάριος», *Επιστημονική Επετηρίδα Εθνικού Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών Θεολογικής Σχολής*, Τόμος Λ', Αθήνα 1995.
- Μεταλληνού π. Γεωργίου, *Γράμματα Σπουδάσματα... Κείμενα ορθόδοξης ποιμαντικής εμπειρίας*, Εκδόσεις «Ορθόδοξη Κυψέλη».
- Μεταλληνού π. Γεωργίου, *Παράδοση και Αλλοτρίωση: Τομές στην*

πνευματική πορεία του νεώτερου Ελληνισμού κατά τη Μεταβυζαντινή περίοδο, Εκδ. Δόμος, Αθήνα 2001.

Μ. Θεοκλήτου Διονυσιάτου, *Άγιος Νικόδημος ο Αγιορείτης: Ο βίος και τα έργα του 1749 -1809*, Εκδ. Ε΄, Εκδ. Παπαδημητρίου 2009.

Μπαλάνου, Δ., «Αθανάσιος ο Πάριος», *Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια*.

Μωυσέως Αγιορείτου, «Ο Όσιος Νικόδημος ο Αγιορείτης και το κολλυβαδικό κίνημα», *Πρακτικά Α΄ επιστημονικού συνεδρίου, Άγιος Νικόδημος ο Αγιορείτης: Η ζωή και η διδασκαλία του*, τ. Α΄, εκδ. Ι. Κ. Οσίου Νικοδήμου, Γουμένισσα 2006.

Μ. Γεδεών, *Εκκλησιαστική Αλήθεια ετ. Γ (1882 – 1883)*.

Νιχωρίτη Κ., «Η επίδραση των έργων του Αγίου Νικοδήμου στους Ορθοδόξους Σλάβους των Βαλκανίων», *Πρακτικά Α΄ επιστημονικού συνεδρίου: Άγιος Νικόδημος ο Αγιορείτης, η ζωή και η διδασκαλία του*, τ. Α΄, εκδ. Ι. Κ. Οσίου Νικοδήμου, Γουμένισσα 2006.

Πασχαλίδου Συμεών Α., *Ευγενίου Βουλγάρεως Έργα: Θεολογικά – Ιστορικά – Μεταφράσεις*, Αθωνικά Ανάλεκτα 6, Εκδ. Αγιορείτικη Εστία, Θεσσαλονίκη 2013.

Πασχαλίδου Συμεών Α., *Το Γυμνασιολογικό Έργο των Κολλυβάδων Πατέρων: Συμβολή στη μελέτη της Αγιολογικής Γραμματείας κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας*, Εκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2007.

Πασχαλίδου Συμεών Α., «Οι Νέοι Άγιοι της Εκκλησίας μας», *Θεοδρομία* τχ. 3 (1999).

Παπουλίδη Κ., *Μακάριος Νοταράς, 1731 – 1805, αρχιεπίσκοπος πρώην Κορινθίας*, εκδ. Αποστολική Διακονία, Αθήνα 1974.

Πιζανιά Πέτρου, *Η Ιστορία των Νέων Ελλήνων: από το 1400σ. Έως το 1820*, Εστία, Αθήνα 2015.

Ρωμανίδου π. Ιωάννου, *Ρωμαίοι ή Ρωμηοί Πατέρες της Εκκλησίας*, τ. 1, Θεσσαλονίκη 1984.

Σάθα Κωνσταντίνου, *Η Ιστορία της Τουρκοκρατούμενης Ελλάδας, Τόμος Γ' 1686 – 1770*, Εκδ. Λιβάνη, Αθήνα, Μετεγγραφή Κ. Ι. Τσαούσης.

Σάθα Κωνσταντίνου, *Η Ιστορία της Τουρκοκρατούμενης Ελλάδας, Τόμος Δ' 1770 - 1821*, Εκδ. Λιβάνη, Αθήνα, Μετεγγραφή Κ. Ι. Τσαούσης.

Σάθα Κ., *Νεοελληνική Φιλολογία. Βιογραφίαι των εν τοις γράμμασι διαλαμπάντων Ελλήνων από της καταλύσεως της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας μέχρι της Ελληνικής Εθνεγερσίας (1453 -1821)*, εν Αθήναις 1868.

Σκρέπτα Αρχιμ. Νικοδήμου, *Η θεία Ευχαριστία και τα προνόμια της Κυριακής κατά τη διδασκαλία των Κολλυβάδων*, εκδ. Π. Πουρνάρα, Θεσσαλονίκη 2006.

Τζώγα Χ., *Η Περί Μνημοσύνων Έρις εν Αγίω Όρει κατά τον ΙΗ' Αιώνα*, Αριστοτέλειον Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης Επιστημονική Επετηρίς της Θεολογικής Σχολής Παράρτημα Αρ. 3, Θεσσαλονίκη 1969.

Τσάμη Δημητρίου, *Η Αγιολογία της Ορθόδοξης Εκκλησίας*, Εκδ. Πουρνάρα, Θεσσαλονίκη 2010.

- Τσίτσα Α. Χ., *Βενετοκρατούμενη Κέρκυρα (Θεσμοί)*, Δημοσιεύματα Εταιρείας Κερκυραϊκών Σπουδών, Κέρκυρα 1989.
- Τσίτσα Α. Χ., *Συμβολή των Κερκυραίων στους Αγώνες των Βενετών κατά των Τούρκων*, Δημοσιεύματα Εταιρείας Κερκυραϊκών Σπουδών, Κέρκυρα 1999.
- Τσίτσα Α. Χ., *Γύρω από το Ναό και το Ιερό Λείψανο του Αγίου Σπυρίδωνος*, Δημοσιεύματα Εταιρείας Κερκυραϊκών Σπουδών, Κέρκυρα 1994.
- Τσίτσα Α. Χ., *Η αποκατάσταση του επισκοπικού θρόνου στην Κέρκυρα*, Δημοσιεύματα Εταιρείας Κερκυραϊκών Σπουδών, Κέρκυρα 1987.
- Φειδά Βλ., *Εκκλησιαστική Ιστορία Γ': από την άλωση μέχρι σήμερα (1453 – 2014)*, Αθήνα 2014.
- Φερούση Δημητρίου Σ., *Μορφές του Γένους*, Εκκλησιαστικά Εκδόσεις Εθνικής Εκατοπεντηκονταετηρίδος, Αθήνα 1971.
- Φουντούλη Ι., *Λογική Λατρεία*, Εκδ. Γ', Εκδ. Αποστολικής Διακονίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήνα 1997.
- Χατζοπούλου Διονυσίου, *Ο τελευταίος Βενετο-Οθωμανικός Πόλεμος (1714 – 1718)*, Εκδ. Παπαδημά, Αθήνα 2002.
- Χιώτη Παναγιώτου, *Ιστορικά Απομνημονεύματα Επτανήσου, τ. Γ'*, Κέρκυρα 1863.
- Podskalsky G., *Η Ελληνική Θεολογία επί Τουρκοκρατίας 1453 – 1821. Η*

Ορθοδοξία στη σφαίρα επιρροής των δυτικών δογμάτων μετά τη Μεταρρύθμιση, [μτφρ. πρωτο. Γ. Δ. Μεταλληνός], ΜΙΕΤ, Αθήνα 2005.

Wolff, Larry, *Ο Διαφωτισμός και ο Ορθόδοξος Κόσμος*, Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα 2001.

Ξενόγλωσσα

J. Carryre, «Leclerc», *DTC IX*.

Jervis – White, Henry, *History of the Island of Corfu and the Republic of the Ionian Islands*, Publisher B.R. Grüner, Amsterdam 1970.

Petit, L., Athanase de Paros, *DTC 1*.

Spielvogel Jackson, *Western Civilization*, Fourth Ed., 2000.

Παράρτημα

ΟΥΡΑΝΟΥ ΚΡΙΣΙΣ
ΗΤΟΙ

ΘΑΪΜΑ ΦΡΙΚΤΟΝ ΚΑΙ ΕΞΕΣΙΟΝ ΤΟΥ ΘΑΥΜΑΤΟΥΡΓΙΚΟΤΑΤΟΥ ΘΕΙΟΥ ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ, ΔΙ' ΟΥ ΤΑΣ ΒΟΥΛΑΣ ΤΩΝ ΠΑΡΑΝΟΜΩΝ ΠΑΠΙΣΤΩΝ, ΕΜΑΤΑΙΩΣΕ, ΜΗ ΣΥΓΧΩΡΗΣΑΣ ΑΥΤΟΙΣ, ΝΑ ΕΓΕΙΡΟΥΝ ΑΔΕΛΦΟΝ, ΗΤΟΙΘΥΣΙΑΣΤΗΡΙΟΝ, ΜΕΣΑ ΕΙΣ ΤΟΝ ΕΝ ΤΗ ΚΕΡΚΥΡΑ ΑΓΙΟΝ ΤΟΥ ΝΑΟΝ, ΣΥΝΤΕΘΕΙΝ, ΜΕΤΑ ΚΑΙ ΙΕΡΑΣ ΚΑΙ ΕΠΙΝΙΚΕΙΟΥ ΑΚΟΛΟΥΘΙΑΣ, ΕΙΣ ΑΥΤΟ, ΠΑΡΑ ΖΗΛΩΤΟΥ ΤΙΝΟΣ ΑΔΕΛΦΟΥ.

Σὺν τούτῳ δέ,

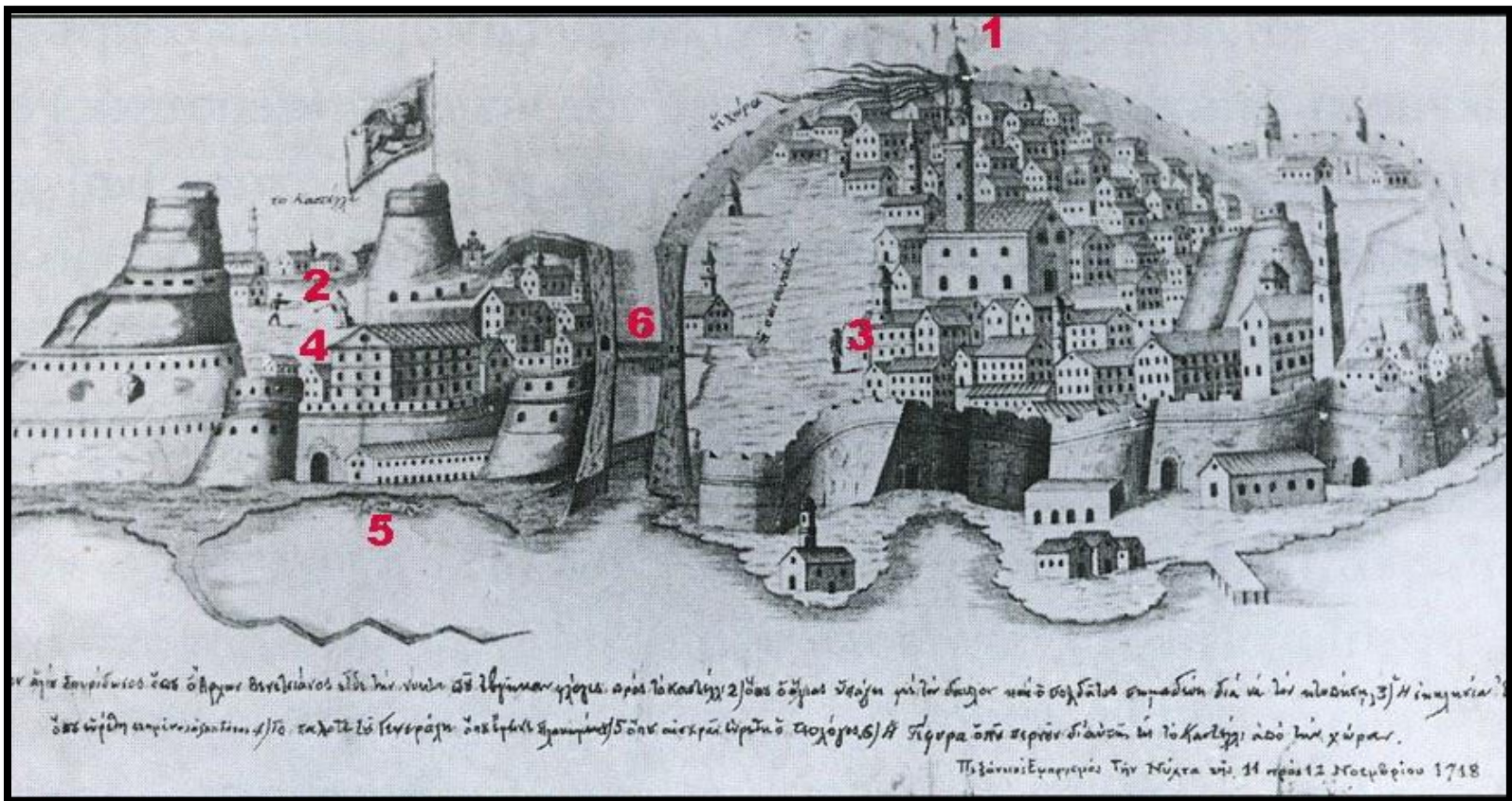
ΚΑΙ Ο ΘΕΟΦΕΙΤΗΣ ΒΙΟΣ ΤΟΥ ΙΕΡΟΥ ΚΑΘΗΜΕΝΟΣ ΤΟΥ ΒΟΥΛΑΓΡΟ-ΚΗΡΥΚΟΣ ΚΑΙ ΟΜΟΛΟΓΗΤΟΥ, ΕΚΔΙΔΟΤΑΙ ΕΤΕΡΑ ΚΡΙΣΙΣ ΟΥΡΑΝΟΥ, ΚΑΙ ΟΥΤΟΣ ΟΝ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΚΑΙΝΟΤΟΜΟΝ ΠΑΠΙΣΤΟΝ, ΣΥΝΤΕΘΕΙΣ ΜΕΝ ΚΑΛΗΝΙΣΤΙ ΙΘΟ ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΑΓΑΡΙΑΣ, ΜΕΤΕΝΕΧΘΕΙΣ ΔΕ ΠΑΡ' ΗΜΩΝ, ΕΙΣ ΤΗΝ ΚΟΙΝΗΝ ΗΜΩΝ ΔΙΑΛΕΚΤΟΝ, ΧΑΡΙΝ ΤΩΝ ΑΠΑΘΥΣΤΕΡΩΝ ΛΑΩΝ, ΔΙΑ ΤΗΝ ΕΣ ΑΥΤΟΥ ΕΛΠΙΖΟΜΕΝΗΝ ΚΟΙΝΗΝ ΟΦΘΑΛΙΑΝ, ΟΝ ΕΝΚΑ ΝΥΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ ΠΛΗΡΗΣ ΕΚΔΙΔΟΤΑΙ, ΑΤΕ ΚΟΛΟΡΘΘΕΙΣ ΤΑ ΚΑΙΡΙΑ ΠΑΡΑΤΙΝΟΣ, Ο ΠΡΟΤΕΡΟΝ, ΕΝ ΒΕΝΕΤΙΑ ΤΥΠΩΘΗΣ.

Ἐκδόθηται δὲ καὶ τὰ δέκα εἰς τὴν τρίτος, διὰ δαπάνης τινῶν φιλαδελφῶν Χριστιανῶν.

ΕΚΔΟΣΙΣ ΔΕΥΤΕΡΑ
Ἀριστάβλητος
ΔΑΠΑΝΗ, ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ ΧΑΛΙΩΤΗ.
(Ἄβτη ἡ ἀκολουθία γίνεται τὴν πρώτην Κυριακὴν τοῦ Νοεμβρίου.)

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ,
ΕΚ ΤΗΣ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΑΣ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΑΓΓΕΛΙΔΟΥ.
Κατὰ τὴν ὁδὸν Ἐρμού παρὰ τὴν Κακκικίαν.
1850.

BIBLIOTHECA
ΑΓΓΕΛΟΥ

Ἀκολουθία ἑμνητήριος, ἣτις ὀφείλει ψάλλεσθαι ὑπὸ τῶν ὀρθοδόξων, κατὰ τὴν δωδεκάτην τοῦ Νοεμβρίου μηνός, διὰ τὴν ἐν αὐτῇ γενομένην θρικτὴν θαυματουργίαν ὑπὸ τοῦ θείου Σπυρίδωνος, διὰ πυρός καὶ ὀλίθρου μεγίστου τοὺς παπιστὰς κωλύσας, τοῦ οἰκοδομήσαι ἐν τῷ σεβασμίῳ αὐτοῦ Ναῶ Ἀλτάριον, ἧτοι θυσιαστήριον, ὡς ἠβουλήθησαν.

Γίνεται οὖν, εἰ ἐνδέχεται ἀγρυπνία· καὶ ἐν τῷ μεγάλῳ ἐσπεριῶ, μετὰ τὸ μακάριος ἀτήρ, τὸ κύριε ἐλέηρα, καὶ ψάλλομεν τὰ παρόντα προσόμοια εἰς στίχους ἢ ἤχ. κ.λ. δ'.

Ὡ τοῦ παραδόξου Θαύματος.

Ὡ τοῦ παραδόξου θαύματος, τοῦ ἐκ Θεοῦ πρὸς ἡμᾶς, γενομένου, εἰς ἐνδειξιν, τῆς ἁγίας Πίστεως, τοῖς ἀνόμοις τρανώτατα· ὡς γὰρ Ἡλίας πυρὶ παρέδωκε, Σπυρίδων τούτους, πιστῶν ὁ πρόμαχος· ὡ ὅλον δέδρακεν, ὡς λαμπρῶς κατέστρεψε τῶν παπιστῶν; ἅπασαν ἐπίνοιαν, καὶ μέγα φρύαγμα.

Ὡ τῆς ἀδεκίστου κρίσεως, τοῦ οὐρανοῦ μεταξὺ, τῆς Ἑώας καὶ Δύσεως, εἰς αἰεὶ ἐν δόγμασι, μαχομένων τὸ πρότερον· ὁ γὰρ Σπυρίδων θεόθεν ἔκρινε, Λατίνων γένη εἶναι ἀπόβλητα. Ὡ θείας κρίσεως· ὡς κελῶς διέστειλε τῶν ἱερῶν, τὸ παρανομώτατον, θυσιαστήριον.

Χαίροις ἐκκλησία πάνσεμνε, ἡ ἐκλεκτὴ τοῦ Χριστοῦ, Νύμφη ὄντως καὶ ἄμωμος, καὶ ἡμῶν τῶν δούλων σου, θεία μήτηρ καὶ καύχημα, ὡς Μωαβίτας πόρρω γὰρ ᾤθησε, τῶν περιτόλων τῆς εὐπρεπείας σου, τοὺς ἐκ τῆς Δύσεως, ὁ Σπυρίδων ἀριστα καταβαλὼν, οἷα μελετήσαντας καινὰ καὶ ἄθεμα.

Ἦχ. α'. Τῶν οὐρανίων ταγμάτων.

Ὡ τῶν σοφῶν τοῦ Κυρίου κριμάτων ἀνθρώποι· ὅτι Λατίνων λώβην, ἐξ ἡμῶν ἀποκρίνων, ἤλασε βαρβάρων βλάβῳ τὸ πρὶν· τὸν δὲ θεῖον Σπυρίδωνα, ὡσπερ φλογίνην βομφαίαν, κατὰ δυσμᾶς, πρὸς τὰ θρόσῃ αὐτῶν ἔταξε.

Τῶν Κερκυραίων ἡ Πόλις, σκίρτα καὶ χόρρευε. Ἐν σοὶ γὰρ ὁ Σπυρίδων, τοῦ Θεοῦ ὁ βραχίων, δέδωκε τὸ κράτος, τῆ τοῦ Χριστοῦ, ἐκκλησίᾳ ἀείμνηστον, τοὺς παπιστάς ὡς ἀθέους καὶ βδελικτοὺς, τῷ πυρὶ καταστρεψάμενος.

Χαίροις Γραικῶν ἐκκλησία, ἡ ἐπομένη αἰεὶ, τοῖς τῶν πατέρων ὁροις ὡς λαμπρῶς μαρτυρεῖ σοὶ, Σπυρίδων οὐρανόθεν, μένων ἐν σοὶ, καὶ τῶν σῶν προϊστάμενος· ὄν σὺν τῷ Μάρκῳ Ἐφέσου χαρμονικῶς, περικρότει, ὡς ὑψοῦντάς σε.

Δόξα. ἤχ. α΄.

Θεαρχίῳ νεύματι, ἀνωθεν Σπυρίδων ὁ Θεοφόρητος, ὑπὸ πιστῶν θλιβομένων καλούμενος· πλ. α΄. Τὸν μὲν ἠγεμόνα Πανέστιον. σὺν τῷ λήρῳ θεολόγῳ, ἐπιστάς ἀθρόον κατέχωσεν. ἤχ. β΄. Οἱ δὲ ὑπόλοιποι τῶν Ἐνετῶν πρῶτας, παρὰ τοῦ φύλακος τὰ πάντα κατακούσαντες. πλ. β΄. Τὸ φρακτὸν ὄντως καὶ ἐξαισιον θαῦμα ὡς ἐμαθον, τῷ δέει κρατούμενοι εἰς τὰ σίκελα συνεστάλησαν, καὶ μετ' αἰσχύνης ἐβδών τοῖς ὁμοφύλοις καὶ ὑπηρέταις· ἰδοὺ δὲ ὠφίλοι φρίτρες τὸ πρᾶγμα πῶς ἀντέστραπται. ἤχ. γ΄. Ἄρατε λοιπὸν ἐκεῖθεν μετὰ τῶν λίθων καὶ τὴν ἀσβεστον, ἵνα μῆτι χεῖρον ἡμῖν συμβαίῃ. Βαρύς· διὰ ταῦτα γὰρ καὶ ἡ τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν πανωλεθρία γέγονεν· ἡ ἀντιλέγειν οὐκ ἰσχύομεν, καὶ ταύτην λόγοις βεβήλοις διαστρέφειν ἀδύνατον. ἤχ. δ΄. Τοῦτο γὰρ τὸ θαῦμα ὑπερέχει πᾶσαν ἐννοίαν· ἤχ. πλ. δ΄. ἀλλ' ὦ πανθαύμαστε ἱεράρχα, ὡς τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, καὶ πάλαι καὶ νῦν σὲ προστατὴν εἰδότες καὶ πρόμαχόν, ἔδεργέτην θεῖον ἐπιγραφόμεθα, καὶ τὴν σὴν προστασίαν αἰεὶ ἐξαιτούμεθα. ἤχ. α΄. Εἰς τοὺς αἰῶνας ἀξιοπρεπῶς σὲ γεραίροντες.

Καὶ νῦν πλ. δ΄.

Μετὰ τὸ τεχθῆναί σε, θεόνυμφε Δέσποινα, παρεγένου ἐν Ναῶ κυρίου, τοῦ ἀνατραφῆναι εἰς τὰ ἅγια τῶν ἁγίων ὡς ἡγιασμένη· τότε καὶ Γαβριὴλ ἀπεστάλη πρὸς σὲ τὴν πανάμωμον, τροφὴν κομίζων σοὶ· Τὰ οὐράνια πάντα ἐξέστησαν, ὄρωντα τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν σοὶ σκητώσαν· δι' ὃ ἄσπιλε ἀμόλυντε, ἡ ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς δοξαζομένη, μήτηρ Θεοῦ σῶζε τὸ γένος ἡμῶν.

- Εἰσοδος· φῶς ἰλαρόν· τὸ προκείμενον τῆς ἡμέρας·
καὶ τὰ ἐξῆς ἀναγνώσματα.
- Ἀριθμῶν τὸ Ἀνάγνωσμα.

Ἐλάλησε Κύριος πρὸς Μωϋσὴν λέγων· λάλησον τῇ Συναγωγῇ λέγων, ἀναχωρήσατε κύκλω ἀπὸ τῆς Συναγωγῆς Κορέ. Καὶ ἀνέστη Μωϋσῆς, καὶ ἐπορεύθη πρὸς Δαθάν καὶ Ἀθειρών, καὶ συνεπορεύθησαν μετ' αὐτοῦ πάντες οἱ πρεσβύτεροι Ἰσραὴλ· καὶ ἐλάλησε πρὸς τὴν Συναγωγὴν, λέγων, ἀποσχίσθητε ἀπὸ τῶν σκηνῶν τῶν ἀνθρώπων τῶν σκληρῶν τούτων, καὶ μὴ ἄπτησθε ἀπὸ πάντων, ὧν ἐστὶν αὐροίς, μὴ συναπόληθη ἐν πατῆ τῇ ἁμαρτία αὐτῶν· καὶ ἀπέστησαν ἀπὸ τῆς σκηνῆς Κορέ κύκλω· καὶ Δαθάν καὶ Ἀθειρών ἐξῆλθεν, καὶ εἰστήκεισαν παρὰ τὰς θύρας τῶν σκηνῶν αὐτῶν, καὶ αἱ γυναῖκες αὐτῶν, καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν, καὶ ἡ ἀποσκευὴ αὐτῶν· καὶ εἶπε Μωϋσῆς, ἐν τούτῳ γινώσεσθε, ὅτι κύριος ἀπέσταλκέ με ποιῆσαι πάντα τὰ ἔργα ταῦτα, ὅτι οὐκ ἀπ' ἐμαυτοῦ· εἰ κατὰ θάνατον πάντων ἀνθρώπων ἐπισκοπὴ ἐστὶ αὐτῶν, οὐχὶ κύριος ἀπέσταλκέ με· ἀλλ' ἢ ἐν φάσματι δείξει κύριος· καὶ ἀνοίξεται ἡ γῆ τὸ στόμα αὐτῆς καταπίεται αὐτούς, καὶ τοὺς οἴκους αὐτῶν, καὶ τὰς σκηνάς αὐτῶν, καὶ πάντα ὅσα ἐστὶν ἐν αὐτοῖς, καὶ καταθήσονται εἰς ᾄδου ζῶντες, καὶ γινώσεσθε, ὅτι παρώξυναν οἱ ἄνθρωποι οὗτοι τὸν Κύριον· ὡς δὲ ἐπαύσατο λαλῶν πάντας τοὺς λόγους τούτους, ἐβράβη ἡ Γῆ ὑπὸ χάτω αὐτῶν· καὶ ἠνοίχθη ἡ Γῆ, καὶ κατέπιεν αὐτούς, καὶ τοὺς οἴκους αὐτῶν· καὶ πάντας τοὺς ἀνθρώπους τοὺς ὄντας μετὰ Κορέ, καὶ τὰ κτήνη αὐτῶν· καὶ κατέβησαν αὐτοί, καὶ ὅσα ἐστὶν αὐτῶν ζῶντα εἰς ᾄδου, καὶ ἐκάλυψεν αὐτούς ἡ Γῆ, καὶ ἀπώλοντο ἐκ μέσου τῆς Συναγωγῆς· καὶ πᾶς Ἰσραὴλ οἱ κύκλω αὐτῶν ἐρυγον ἀπὸ τῆς φωνῆς αὐτῶν, ὅτι λέγοντες μήποτε καταπίη ἡμᾶς ἡ Γῆ· καὶ πῦρ ἐξῆλθε παρὰ κυρίου καὶ κατέφαγε τοὺς πενήκοντα καὶ διακοσίους ἀνδρας τοὺς προσφέροντας τὸ θυμίαμα.

Προφητείας Ἡσαίου τὸ ἀνάγνωσμα.

Εὐφράνθητε ἱερουσαλήμ, καὶ πανηγυρίσατε ἐν αὐτῇ πάντες οἱ ἀγαπῶντες αὐτήν· χάρητε ἅμα αὐτῇ χαρᾷ πάντες

δοιοι πενθεῖτε ἐπ' αὐτῆς· ἵνα θηλάσῃτε, καὶ ἐμπλησθῆτε ἀπὸ μαστοῦ παρακλήσεως αὐτῆς, ἵνα ἐκ θηλάσαντες τρυφήσῃτε ἀπὸ εἰσόδου δόξης αὐτῆς, ὅτι τάδε λέγει κύριος, ἰδοὺ ἐγὼ κλῖνω εἰς αὐτοὺς ὡς ποταμὸς εἰρήνης, καὶ ὡς χειμάρρους ἐπικλύζων δόξαν ἐθνῶν· τὰ παιδία αὐτῶν ἐπ' ὤμων ἀρθῆσονται, καὶ ἐπὶ γονάτων παρακληθήσονται· ὡς εἴτινα μήτηρ παρακαλέσει, οὕτω καὶ ἐγὼ παρακαλέσω ὑμᾶς, καὶ ἐν Ἱερουσαλὴμ παρακληθήσεσθε· καὶ ὄψεσθε, καὶ χαρίσετε ἡ καρδία ὑμῶν, καὶ τὰ ὀστά ὑμῶν ὡς βοτάνη ἀνατελεῖ· καὶ γνωσθήσεται ἡ χεὶρ κυρίου τοῖς φοβουμένοις αὐτὸν, καὶ ἀπειλήσει τοῖς ἀπειθοῦσι· ἰδοὺ γὰρ κύριος ὡς πῦρ ἤξει, καὶ ὡς καταιγὶς τὰ ἄρματα αὐτοῦ, ἀποδοῦναι ἐν θυμῷ ἐκδίκησιν αὐτοῦ, καὶ ἀποσκορακισμὸν ἐν φλογὶ πυρός· ἐν γὰρ τῷ πυρὶ κυρίου κριθήσεται πᾶσα ἡ Γῆ, καὶ ἐν τῇ βροφαίᾳ αὐτοῦ πᾶσα σὰρξ· πολλοὶ τραυματῖαι ἔσονται ὑπὸ κυρίου· οἱ ἀγνιζόμενοι καὶ καθαριζόμενοι εἰς τοὺς κήπους, καὶ ἐν τοῖς προθύροις ἔσθοντες κρέας ὑεῖον, καὶ τὰ βδελύγματα καὶ τὸν μῦν; ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἀναλωθήσονται, εἶπε κύριος.

Προφητείας Ἡσαίου τὸ ἀνάγνωσμα.

Τάδε λέγει κύριος· κατηναλώθη ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν ἡ ἀλήθεια, καὶ οἱ εὐθείας οὐκ ἠδύναντο διελθεῖν· καὶ ἡ ἀλήθεια ἤρται, καὶ μετέστησαν τὴν διάνοιαν τοῦ συνιέναι· καὶ εἶδε κύριος, καὶ ἠμύνατο αὐτοὺς τῷ βραχίονι αὐτοῦ, καὶ τῇ ἐλεημοσύνῃ ἐστηρίσατο· καὶ ἐνεδύσατο δικαιοσύνην ὡς θώρακα, καὶ περιέθετο περικεφαλαίαν σωτηρίου ἐπὶ τῆς κεφαλῆς· καὶ περιεβάλετο ἱμάτιον ἐκδικήσεως, καὶ τὸ περιβόλαιον αὐτοῦ, ὡς ἀνταποδώσων ἀνταπόδοσιν ὄνειδος τοῖς ὑπεναντίοις· καὶ φοβηθήτονται οἱ ἀπὸ Δυσμῶν τὸ ὄνομα κυρίου, καὶ ὑπ' ἀνατολῶν Ἡλίου τὸ ὄνομα τὸ ἐνδοξόν· ἤξει γὰρ ὡς ποταμὸς βίαιος ἡ ὀργὴ παρὰ κυρίου· ἤξει μετὰ θυμοῦ· καὶ ἤξει ἐνεκεν Σιών ὀρούμενος, καὶ ἀποστρέψει ἀσεβείας ἀπὸ Ἰακώβ· καὶ αὕτη αὐτοῖς ἡ παρ' ἐμοῦ Διαθήκη, εἶπε κύριος· τὸ πνεῦμα τὸ ἐμὸν, ὃ ἔστιν ἐπὶ σοὶ καὶ τὰ ῥήματα, ἃ ἔδωκα εἰς τὸ στόμα σου, οὐ μὴ ἐκλίπη ἐκ τοῦ στόματός σου, καὶ ἐκ τοῦ στόματος τοῦ σπέρματός σου· εἶπε γὰρ κύριος ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ εἰς τὸν

αἰῶνα· φωτίζου, φωτίζου Ἱερουσαλήμ· ἤκει γάρ σου τὸ φῶς, καὶ ἡ δόξα κυρίου ἐπὶ σέ ἀνατέταλκεν· ἰδοὺ, σκότος, καλύψει Γῆν, καὶ γνόφος ἐπὶ ἔθνη, ἐπὶ δὲ σέ φανήσεται κύριος, καὶ ἡ Δόξα αὐτοῦ ἐπὶ σέ ὀφθήσεται.

Εἰς τὴν λιτὴν ἤχ. α.

Σταλάξατε τὰ ὄρη γλυκασμὸν, καὶ οἱ βουνοὶ ἀγαλλίασιν· τοὺς γὰρ ἐπὶ πλείστοις ἔτεσι τὴν καθ' ἡμᾶς ἀγίαν ἐκκλησίαν, ἀσχετῶ θράσει διαβάλλοντάς, ἐπὶ τῇ ἐξωθεν αὐτῆς ταπεινώσει, καὶ δίκας ἀπειθείας καὶ σχίσματος τιννύειν αὐτὴν λέγοντας· σήμερον ὡς ἀληθῶς ἡ τοῦ Θεοῦ δίκη μετήλθε, διὰ Σπυρίδωνος τοῦ θεόφρονος· τὴν γὰρ παρατροπὴν τῆς ὑπ' αὐτοῦ παραδοθείσης πίστεως, μηδαμῶς ἀνεχόμενος, καὶ τὴν Ἰουδαϊκὴν ἀζυμοθυσίαν βδελυττόμενος, ὡς Ἀμμάνιτας καὶ Μιωαβίτας, πόρρω τοῦ Θεοῦ ἀπήλασε Ναοῦ, ἐν αὐτῷ θυσιαστήριον πῆξαι βεβηλὸν σπεύδοντας· καὶ τοὺς μὲν ὡς πυρὸς ἀξίους τοῦ αἰωνίου, διὰ πυρὸς κατεστρέψατο καὶ κατέχωσε· τὴν δὲ ὡς νόμφην ἑαυτοῦ ἐκλεκτὴν καὶ πανάμωμον, στολὴν δόξης, περιέβαλε καὶ ἀνώψωσε· δι' ὃ σήμερον ἀγαλλομένη, πρὸς σὺτὸν βοᾷ λέγουσα, ὡς ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα σου κύριε, δόξα σοι.

Ὁ αὐτός.

Ἀγάλλεται σήμερον ἡ Κέρκυρα, ὡς ὁ πάλαι Ἰσραὴλ ἰδοῦσα τὴν χεῖρα τοῦ Θεοῦ τὴν ὑψηλὴν· ὡς γὰρ ἐκεῖνος τοὺς διώκοντας Αἰγυπτίους, ὑποβρυχίους ἑώρακεν, οὕτω καὶ νῦν αὕτη, τοὺς κατὰ Θεοῦ βουλευσαμένους Λατίνους, ὑποχθονίους γενομένους τεθέαται, τοῦ Σπυρίδωνος κατὰ μέσσην νύκτα, τὴν ἀκρόπολιν αὐτοῖς διὰ πυρὸς ἐπισείσαντος, καὶ εἴληφεν, ὡς ἀληθῶς ἐν αὐτῇ πέρας ἡ ἀγιόφθογος ῥῆσις τοῦ Δαβὶδ· τὸ γὰρ ἐσπέρας μὲν κλαυθμὸς ὑψίσθη καὶ δάκρυα, πρὸς Θεὸν καὶ τὸν αὐτοῦ θεράποντα, τὸν θερμὸν τῆς πίστεως προστάτην καὶ πρόμαχον· εἰς δὲ τὸ πρωὶ ἐπέλαμψεν ἀγαλλίασις· δι' ὃ καὶ ᾠδαῖς πνευματικαῖς ἀποδιδούσα τὰ χαριστήρια, δοξάζει εἰς αἰῶνας τὸν σωτῆρα Χριστὸν, καὶ Σπυρίδωνα τὸν αὐτοῦ βραχίονα.

ἤχ. β'.

Ἡ χάρις ἐπέλαμψε τῆς ἀληθείας· τὰ θεσπιζόμενα πάλαι

λογικῶς, νῦν πραγματικῶς ἐκυρώθησαν· τοὺς γὰρ ἀθετοῦντας, τοὺς τῶν Συνόδων ὄρους, Σπυρίδων ὁ τούτων σύμφηφος καὶ ἐκδικος, ἐνδίκως τῷ πυρὶ παρέδωκεν· ἐνδυσάσθησαν αἰσχύνην οἱ τούτοις μὴ πειθόμενοι· ἡμῖν γὰρ δόξα τὰ τῶν Συνόδων κρατεῖν, οὐκ ἐκ τοῦ Ἰησοῦ, ἀλλ' ἐκ τοῦ Πατρὸς Θεολογούντων τὸ πνεῦμα, ὡς αὐτὸς ἐδίδαχεν ὁ κύριος· πρὸς ἐν βοήσωμεν λέγοντες, φιλόανθρωπε κύριε, ἀξιώσον ἡμᾶς μέχρι τέλους τηρεῖν τὴν ἀχραντὸν σου θεολογίαν, καὶ μετὰ ταύτης παραστῆναι ἐνώπιόν σου, ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως.

ἤχ. γ'.

Τὴν ἱερατικὴν στολὴν ἀμπεχόμενος, φλόγα προσῆγες τοῖς ὑβρισταῖς, διεκδικῶν τὴν εὐσέβειαν, θρασυνομένοις τῷ κράτει τῆς ἀσεβείας, ὑβρίζειν τὸν Ναὸν ἅγιόν σου· τοιαῦτα γὰρ που τὰ ἄζυμα· καὶ μάρτυρα τέμενος ἀπαράγραπτον τὸν στέφανον ἐδώρῃσω τῆς νίκης, ἡμῖν τοῖς σὲ τιμῶσι Σπυρίδων Παναοῖδιμα.

ἤχ. πλ. β'.

Μέγας εἶ κύριε, καὶ θαυμαστά τὰ ἔργα σου, καὶ τῆς συνέσεώς σου ἀληθῶς οὐκ ἔστιν ἀριθμὸς· ἵνα γὰρ θεομηνίας, ἀλλ' οὐ φύσεως ἀποτέλεσμα κριθῇ, ἢ τῶν παρανομωτάτων παπιστῶν καταστροφή, τὸν μὲν φύλακα ὀφθαλμοῖς ἡξιώσας ἰδεῖν τὸν ἅγιόν σου, τὸ πῦρ μετὰ χειρας φέροντα, καὶ ζῶντα διετήρησας μεταθέμενος, ὡς εἶναι τοῦτον μάρτυρα ἀπαράγραπτον, ὦν ἐώρακεν, ὦν τε ἤκουσε, καὶ ὦν πέπονθε· τὴν δὲ ἐν τῷ Ναῷ τοῦ ἡγεμόνος φωταγωγόν, ἐξ ἰσχυρᾶς ἀλύσεως αἰωρημένην εἰς γῆν εὐδόκησας πεσεῖν, καὶ ἅμα τὴν ἐν ταῖς ἐνεταῖς αὐτοῦ εἰκόνα, κεραυνόβλητον γενέσθαι πεποίηκας· ἅπαντα γὰρ ταῦτα, τῆς σῆς ὀργῆς ἔργον ὑπάρχει, τὴν πανωλεθρίαν διεβεβαιώσαντο· δι' ὅπερ ἡμεῖς οἱ ἀνάξιοι, οἱ τηλικαύτης εὐεργεσίας ἐπολαύσαντες, εὐχαριστοῦντες σοι κραυγάζομεν, ἀπειροδύναμε, καὶ ἀπειρόσοφε κύριε δόξα σοι.

Δόξα ἤχ. β'.

Ἱεραρχῶν τὸ θεῖον κειμήλιον, Πάρτερ ὄσιε Σπυρίδων σοφέ, σὺ ἐν ἀρεταῖς ἀναδίδειξαι· ὅθεν τῆς ἐκκλησίας προστά.

της γενόμενος αἰρεσιώτας ἐξώθησας, καὶ τοῦ δυνάστου τὸ φρύαγμα, διὰ πυρὸς εἰς γῆν κατηδάφισας· δι' ὃ θαυματουργῶν ἐν ἔργῳ καὶ λόγῳ, τὸν σωτῆρα ἰκέτευς ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ἡμῶν.

Καὶ νῦν· τὴν πᾶσαν ἐλπίδαμου·

Ἐκ τῆς ἱερατικῆς ἀποστολῆς. Ἄπο στίχ. ἡχ. πλ. α'. Χαίροις ἀσκητικῶν ἀληθῶς. Χαίροις ἢ δεξιὰ τοῦ Θεοῦ, ἢ ὑψηλὴ καὶ θαυμαστὴ καὶ ἐξαισιος, Σπυρίδων ὁ τῶν Ἀκτίνων, τὴν ἐπηρμένην ὄφρυν, καὶ τὴν ὕβριν πᾶσαν τὴν τολμήσασαν, εἰς Ναόν σου μυστήρια, ἐκτελεῖν τὰ παράνομα, καταχάσας, καὶ τὸν πᾶσαν ἀντίθεον καὶ παράφρονα, ἀποδείξας τοῖς πράγμασι, Μάρκου δὲ τὰ παλαισμάτα, κυρώσας τρανώτατα, λήρσον ἡγεῖσθαι δὲ ὄντως τῆς Φλωρεντίας τὸν σύλλογον, Χριστὸν καταπέμψαι, ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν δυσώπει τὸ μέγα ἔλεος.

Στίχ. Οἱ ἱερεῖς σου Κύριε ἐν δύσοντι δικαιοσύνην.

Χαίροις ὁ καὶ πρὸς ἐν καιρῷ, καὶ μαχητὴς κατὰ Μωσῆν ἐνδικώδαιτος, τῶν θείων τῆς ἐκκλησίας, ἀθετουμένων θεσμῶν· τοὺς γὰρ ὄρους πάντας, τοὺς ἀβίαστον, διαμένειν τὸ σύμβολον, ἐκφωνοῦντας σαφέστατα, ἀδικουμένους, τοῖς σπαρακταῖς τῆς Δύσεως, ἐξειδίκτησας, καταστρέψας τοὺς ἀφρονες· ὅθεν νῦν ἐπαγᾶλλονται, πατέρων τὰ τάγματα, καὶ τῶν συνόδων τὰ πλήθη, τῶν ἱερῶν πόρρω βλέποντες, ὡς δὴ ἀνιέρους, ὑπὸ σοῦ ἀπειλαθέντας, Σπυρίδων ἐνδοξε.

Ἀκούσατε ταῦτα πάντα τὰ ἔθνη . . .

Δεῦτε οἱ χριστοφόροι λαοί, τῆς παγκοσμίου ἐκκλησίας οἱ τρόφιμοι, τὴν νίκην, τὴν δεδομένην παρὰ Θεοῦ πρὸς ἡμᾶς, ἐπιγνόντες πόθῳ ἐορτάσωμεν, λαμπρῶς, καὶ κροτήσωμεν, τὸ τοῦ πνεύματος ὄργανον, καὶ τῆς Ἐώας τὸ περίδοξον καύχημα, καὶ δαφένσορα, τὸν ἐκ Κύπρου Σπυρίδωνα, πάντας τοὺς ἑτερόφρονες, διδάξαντα πράγματι, μίαν εἰδένα· ἁγίαν, ὡς ἀληθῶς καὶ ὀρθόδοξον, Χριστοῦ ἐκκλησίαν, τὴν κατέχουσαν τὴν Πίστιν ἀκαιοτόμητον.

Δόξα ἡχ. δ'.

Ὅσπερ πάτερ ἱεράρχα αἰοῖδιμε, ἀποστολικῆς διδασκαλίας γενόμενος ἐμπλεως, καὶ τοῦ Θεοῦ πνεύματος καταγώγιον,

δε' έναρέτου πολιτείας ἀναδειχθείς, τῆς ἐκκλησίας τοὺς λύκους, διὰ δογμάτων ἀπήλασας, καὶ τὴν ὀρθόδοξον σαφῶς τρανώσας πίστιν, στύλος ἀναδείκνυσαι, εὐσεβείας πρόμαχος· δε' ὁ καὶ νῦν θαυματουργῶν ἐν τῇ Κερκύρα, πόρρω τοὺς παπιστὰς ἐδίωξας, ὡς βδελυροὺς καὶ κακόφρονας, ἀλλ' ὦ πατέρων ἀξιάγαστε, καὶ τῶν συνόδων ἐκδικε, τὸν σωτήρα ἱκέτευσ, τοῦ σωθῆναι τὰς ψυχὰς ἡμῶν.

Καὶ νῦν ὁ αὐτός.

Δεῦτε πάντες οἱ λαοί. τὴν μόνην Ἀμώμητον ἐγκωμιάσωμεν, τὴν ἐκ τῶν προφητῶν προκηρυχθεῖσαν, καὶ ἐν Ναῶ προσενηχθεῖσαν· τὴν πρὸ αἰῶνων προορισθεῖσαν θεοτόκον· κύριε πρεσβείαις αὐτῆς, τὴν εἰρήνην σου παράσχου ἡμῖν, καὶ τὸ μέγα ἔλεος.

Ἀπολυτίκιον. ἤχ. α΄.

Τῆς Συνόδου τῆς πρώτης, ὡσπερ πάλαι ὑπέρμαχος, οὕτω νῦν ὑψῶν ἀνεφάνης τὴν ἐκκλησίαν Χριστοῦ· καὶ γὰρ μακρὰν τοῦ ναοῦ σου ἐξώθεις, καὶ ἄρδην ἐν πυρὶ κατέστρεψας, καὶ εἰς τὸ ἀσβεστον ἀπέπεμψας σαφῶς, Λατίνων γόνους, ὡς στρεβλοῦντας τὴν θεολογίαν σου· δόξα τῷ σέ βραβεύσαντι ἡμῖν, δόξα τῷ σέ δοξάσαντι, δόξα τῷ διὰ σοῦ ὑψώσαντι ἡμᾶς Σπυρίδων μέγιστε.

Καὶ νῦν, τοῦ Γαβριὴλ φθεγξαμένου.

« Εἰς τὸν ὀρθον τὰ αὐτά· καὶ τὰ ἐξῆς καθίσματα. »

ἤχ. πλ. δ΄. Κατεπλάγη Ἰωσήφ.

Δεῦτε ἰδῶμεν φρικτὰ, ἐν τῇ Κερκύρα τῇ λαμπρᾷ· ἐθαυμαστώθη γὰρ ἐκεῖ, Πίστις ἡ θεία ἐκ Θεοῦ, καταχωσθέντων τῶν βιαστῶν τῆς Ἐκκλησίας· ἔκρινεν ἡ δίκη τοὺς ὑβριστὰς τοῦ Θεοῦ, ἐκδέδληται ὁ Πάπας ὡς ὄντως βλάσφημος· τοῦτο γὰρ Σπυρίδων ἔδειξεν, ὡς βέβηλον τὴν θυσίαν μὴ στέρεξας, τὴν τῶν ἀζύμων, καὶ τὴν προσθήκην, οἷα λοιμὸν τῆς ἐκκλησίας.

Ἔτερον· τὸν Τάρον σου σωτήρ. Δόξα.

Ἡ πλάξ ἐν τῷ Ναῶ, τῷ ἀκούοντι Δόμῳ, ἀφώνως μαρτυρεῖ, τὸ ἐξαισίον θαῦμα, κειμένη ποδ' σεμνότερον, τοῖς γραικοῖς τερπνὸν θέαμα· οὐ γὰρ ἴσχυσαν ἐν τῷ Ναῶ σου

τρισμαχάρ, εἰς Ἄλτάριον αὐτὴν ποτὲ ἐνθρονίσαι, κενῶς βιασάμενοι.

Καὶ νῦν· θεοτοχίον.

Δικαίων ὁ καρπός, Ἰωακείμ καὶ τῆς Ἄννης, προσφέρεται θεῷ ἱερῶ ἐν ἀγίῳ, σαρκὶ νηπιάζουσου ἢ τροφός, τῆς ζωῆς ἡμῶν ἣν εὐλόγησεν ὁ ἱερός Ζαχαρίας, ταύτην ἀπαντες, οἱ γηγενεῖς μετὰ φόβου, πιστῶς μακαρίσωμεν.

Μετὰ τὴν 6'. στιχολογίαν· κατεπλάγη Ἰωσήφ.

Ἐναντίβρητός ἐστιν, αὐτὴ ἀπόδειξις Θεοῦ, καὶ ἐπίγνωτε· λοιπόν, ὅτι πλανᾶσθε Παπισταί· καὶ τὴν κακίστην ἀπόσασθε νῦν πεισμοσύνην· πᾶσι γὰρ σαφές ἤδη γέγονεν, εἶναι παρ' ἡμῖν τὴν ἀλήθειαν· καὶ μαρτυρεῖ τὰ πράγματα βοῶντα σάλπιγγος δίκην καὶ λέγοντα, Σπυρίδων πάντας, ἀποδιώκει, τοὺς Λατίνους, ὡς βδέλυγμα.

Δόξα ἕτερον. Τὴν ὠραιότητα. . .

Μάτην ἀνίερ, φράτορ βεβούληται, τελεῖν τὴν βέβηλον, λατινομίνας σου, ὁ ἐναγῆς ἐν τῷ πλευρῶ Σπυρίδανος τοῦ ἀγίου· ἄζυμα οὐ δέχεται ὁ Σπυρίδων τὰ ἀψυγα, ὡσπερ οὐδὲ σύμβολον ἐν προσθήκῃ ψιλλόμενον· δι' ὃ καὶ ἐν βορβόρῳ ῥίπτειτε βορβορον ὄντως ὄντα.

·Καὶ νῦν· θεοτοχίον. Ἐπεφάνης σήμερον.

Εὐφροσύνης σήμερον, ἡ οἰκουμένη, ἐπληρώθη ἀπασα, ἐν τῇ εὐσήμεῳ ἑορτῇ, τῆς θεοτόκου κραυγάζουσα, αὐτὴ ὑπάρχει σκηνὴ ἐπουράνιος.

Μετὰ τὸν Πολυέλεον. Τὴν σοφίαν καὶ λόγον. . .

Στεναγμούς τοῦ λαοῦ σου μὴ παριδῶν, καὶ Λατίνων τὸ θράσος μὴ ἐνεγκῶν, ὀλέθρῳ παρέδωκας, τοῦ Θεοῦ τοὺς ἀλάστορας, ὡς Κορὲ σὺν τῷ γένει, καὶ ἄδην οἱ δειλατοί, καὶ τὸ πῦρ τῆς Γεέννης, ἀθρόον ἠλλάξαντο, οὐμὲν οὖν καὶ ζῶντες, τῷ γὰρ ὑπνω οὐκ ἔζων· καὶ νῦν οἱ περίλοιποι, μετ' αἰσχύνης αἰσθάνονται, εἰς κενὸν αὐθαδίσαντες, ἔχοντες οὐδὲν ἀντειπεῖν, ἀλλὰ καὶ μένουσιν οὕτως ἄσύνετοι, οἱ τὴν σύμπασαν ἐκκλησίαν ταραξάντες.

Δόξα καὶ νῦν· τὸ προσταχθὲν μυατικῶς.

Ἀγαλλιᾶσθω ὁ Δαβὶδ ὁ ὕμνογράφος, καὶ χορευέτω Ἰωά-

καίμ σὺν τῇ Ἄννῃ, ὅτι γόνος ἅγιος ἐξ αὐτῶν προήλθε, Μαρία ἡ φωτοφόρος θεία λαμπάς, καὶ χαίρει εἰσερχομένη ἐν τῷ Ναῶ, ἣν καὶ βλέπων εὐλόγησεν, ὁ Βαραχίου υἱός, καὶ χαίρων ἀνεκραύγαζε, χαίρε θαῦμα παγκόσμιον.

Οἱ ἀναβαθμοὶ τοῦ δ'. ἤχου· προκείμενον ἤχ. δ'.

Κύριος τῶν δυνάμεων μεθ' ἡμῶν, ἀντιλήπτωρ ἡμῶν ὁ θεὸς Ἰακώβ.

Στίχ. ἀκούσατε ταῦτα πάντα τὰ ἔθνη, ἐνωτίσασθε πάντες...

Εὐαγγέλιον κατὰ Ἰωάννην· εἶπεν ὁ κύριος, ὁ μὴ εἰσερχόμενος διὰ τῆς θύρας· ὁ Ν'. δόξα τὸ παρόν· ἤχ. β'.

Γὰρ σύμπαντα σήμερον χαρᾶς πληροῦται, λαμπρῶς φωνεΐσης τῆς ἀληθείας.

Ἐλέησόν με· τὸ παρόν ἰδιόμ. ἤχ. πλ. β'.

Ἐώας ἀγλάισμα Σπυρίδων σοφῆ, καὶ ἀκριθίνιον, τῇ τῶν θαυμάτων σου αἴγλη, τῆς οἰκουμένης φωτίζων τὰ πέρατα, καὶ τῆς λώβης τῶν Λατίνων ἀναιρέτης φανείς, τὸν σωτήρα ἰκέτευσ, σωθῆναι τὰς ψυχὰς ἡμῶν.

Σῶσον· καὶ τὰ λοιπά.

Οἱ κανόνες· ὁ α'. τῆς θεοτόκου· ὠδὴν ἐπινίκιον· ζῆται ἐν τῇ ἑορτῇ τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου· καὶ οἱ ἐξῆς δύο εἰς τὴν παροῦσαν ἑορτὴν· ὁ πρῶτος· ἤχος· δ'.

Θαλάσσης τὸ ἐρυθρῆτον πέλαγος.

Ἦμνοῦμεν τὴν βεϊκὴν σου Δέσποτα, δεόντως πρόνοιαν, τὸν εὐσεβῆ λαόν σου καὶ γὰρ σὺ, ἐξ ἐχθρῶν ἐξεδίκισας, διὰ πυρός ὡς ἄφρονας τοὺς παπιστὰς καταστρεψάμενος.

Ἐπῆλθεν, εἰς νοῦν ποτε τοῦ φράτορος, προσφέρειν ἄζυμα οὐκ εὐσεβῶς, ἐγείραι τε βωμόν, ἐν Ναῶ τοῦ Σπυρίδωνος, ἀλλὰ κακῶς ὁ ἀνομος, ὡσπερ ὁ Δαθὰν κατακέκριται.

Καὶ θάττον, ὁ Ἠγεμὼν ἐπένευσε, καὶ ἅμα προὔτειγε, τῷ ἱερεὶ ὁ βούθεται εἰπών, καὶ μὴ ἄλλως ἐνδέχεσθαι· ἀλλὰ τυκτὸς ὡς ὑπνωσε, κάτω ἐν τῷ ἄδῃ ἀφύπνωσεν.

Θεοτοκίον.

Ἀσπόρως τῷ τοῦ πατρὸς βουλήματι, ἐκ θεοῦ πνεύματος, τὸν τοῦ θεοῦ συνείληφας υἱόν, καὶ σαρκὶ ἀπεκύησας, τὸν ἐκ πατρὸς ἀμήτορα, καὶ δι' ἡμᾶς ἐκ σοῦ ἀπάτορα.

* Ἄλλος. ἤχ. α. ᾠδὴν ἐπινίκιον.

ᾠδὴν ἐπινίκιον ἄσωμεν πάντες, θεῶ τῷ ποιήσαντι θαυμαστά τέρατα, βραχίονι ὑψηλῷ, καὶ κρίναντι, ὅτι γραικοὶ ὀρθῶς πιστεύουσι.

Λαμπρῶς ἐορτάσωμεν, σήμερον πάντες, θεοῦ τὰ θαυμάσια καὶ λαμπρὰ τρόπαια· κατέστρεψε γὰρ ἐχθρούς, καὶ ἐρύαξε τοὺς παπιστὰς εἰς γῆν ὡς ἄφρονας.

Ἡμέραν εὐφρόσυνον, Κέρκυρα ἄγει, τοὺς πρῶτην ὑβρίζοντας, εἰς γῆν βλέψασα· ἀνέστη καὶ γὰρ θεός, καὶ ἐκρινεν ἐξ οὐρανοῦ φρικτοῖς ἐν θαύμασι.

Θεοτοκίον.

Τὸ ὄρος τὸ ἅγιον, ὅπερ προεῖδεν προφήτης ἐν πνεύματι, ἐξ οὗ λίθος τέτμιται, τοὺς τῶν εἰδώλων βωμοὺς, συντρίψας σθένει θεϊκῷ, σὺ εἰ παρθένη ἀγνή.

ᾠδὴ γ'. Εὐφραίνεται ἐπὶ σοί.

Ἐδόξασας ἀληθῶς, τὴν ἐκκλησίαν σου Χριστῆ σήμερον, δείξας αὐτὴν ἀμωμον, τοὺς παπιστικούς ἀπωσάμενος.

Ἀνέδειξας ἀγαθὴ, ὀρθοδοξούντας τοὺς γραικοὺς σήμερον, τοὺς δυτικούς δ' ἐμπαλιν, σκευὴ τῶν αἰρέσεων χάριστα.

Σπυρίδωνα τὸν σεπτόν, ἀνευφημοῦμεν οἱ πιστοὶ σήμερον· καὶ γὰρ αὐτὸς ἐσβесе, τῶν αἰρετικῶν τὰ φρυάγματα.

Θεοτοκίον.

Σὺ μόνη τοῖς ἐπὶ γῆς, τῶν ὑπὲρ φύσιν ἀγαθῶν πρόξενος, μήτηρ θεοῦ γέγονας· ὄθεν σοι τὸ χαῖρε κραυγάζομεν.

* Ἄλλος· στερεωθήτω ἡ καρδία μου.

Ὁ στρατιώτης θεασάμενος, ἐν χειρὶ τὸ πῦρ σε κατέχοντα, Νόμῳ καὶ τάξει ἐρωτᾷ, κοινὰ βλέπειν οἰόμενος· τοῦ δὲ πάθους τελεσθέντος, κήρυξ ᾤφθη τοῦ θαύματος.

Σύνετε νῦν οἱ λατινόφρονες, ἀληθῶς οἱ ὄντες μιξόθρηες· ὅτι ἀπώλειαν γεννᾷ, ἢ τοῦ πάπα προσκύνησις· καὶ γραικοὶ ὄντες τῇ φύσει, πρὸς γραικοὺς ἐπιστρέφητε.

* Ἀλλὰ καὶ πάντες οἱ κακόδοξοι, τ' ἀληθῆς ἐντεῦθεν δεδάχθητε· οὗς γὰρ Σπυρίδων ἐδικεῖ, κατὰ πάντων ἀπόδειξις· οὐρανοῦ γὰρ αὕτη κρίσις, ἀψευδῆς καὶ ἀδέκαστος.

Θεοτοκίον.

Τῆς στειρευούσης διανοίας μου, ἀκαρπίαν πᾶσαν ἀπέλασον, καὶ καρποφόρον ἀρετῶν, τὴν ψυχὴν μου ἀνάδειξον, Παναγία θεοτόκε τῶν πιστῶν ἢ βοήθεια.

Καθίσματα. Τὴν σοφίαν καὶ λόγον.

Ἐκ ποιμνίου προβάτων ἐπιστατεῖν, τὴν Χριστοῦ ἐκκλησίαν προχειρισθείς, ποιμὴν, σὺ παγκόσμιος, ἀνεδείχθης τοῖς πράγμασι, καχοδοξίας λύκους, ἐλάσας τοῖς θαύμασιν, ἐν εὐσεβείας πόσῃ αὐτὴν ἐκτρεφόμενος· καὶ νῦν ἐν Κερκύρα, τῶν φρατόρων τὰ στίφη, ἀθέους ἀνέδειξας, παραπέμψας εἰς ὄλεθρον, ἱεράρχα Πανεύφημε, πρέσβευε Χριστῷ τῷ Θεῷ, τῶν πταισμάτων ἄρεσιν δωρήσασθαι, τοῖς σὲ τιμῶσιν ἐν πίστει, Σπυρίδων πανθαύμαστε.

Δόξα· τὸ προσταχθέν.

Τῶν θαυμασίων τοῦ Θεοῦ ἄγοντες μνεῖαν, ἐτοιμαζόμεθα πιστοὶ πρὸ τῆς ἐξόδου, καὶ τῆς πίστεως ἀξίως πολιτευθῶμεν· ὁ Παῦλος γὰρ πᾶσι λέγει, ὡς φοβερόν, εἰς χεῖρας Θεοῦ τῶν ὄλων, τὸ ἐμπετεῖν· ὅθεν φόβῳ λατρεύσωμεν, ἡμέραν ὄντως τὴν φρικτὴν, ἐκείνην ἐνθυμούμενοι, ὅτε κρίνει τὰ σύμπαντα.

Καὶ νῦν· ὁμοιον.

Ἀγαλλιάσθω ὁ Δαβὶδ ὁ ὕμνογράφος, καὶ χορευέτω Ἰσακίμ σὺν τῇ Ἄννῃ, ὅτι γόνος ἁγίος, ἐξ αὐτῶν προῆλθε, Μαρία ἡ φωτοφόρος θεία λαμπάς, καὶ χαίρει εἰσερχομένη ἐν τῷ Ναῷ· ἦν καὶ βλέπων εὐλόγησε ὁ Βαραχίου υἱός, καὶ φαίρων ἀνεκραύγαζε, χαῖρε θαῦμα παγκόσμιον.

ὠδὴ δ'. Ἐπαρθέντασε ἰδοῦσα.

Οὐ βδελύγματα ἀζύμων ἢ ἐκκλησία, τῷ ἑαυτῆς νυμφίῳ, εἰς θυσίαν προσάγει· ὅθεν ἀπελαύνονται, οἱ ἐβιωνίζοντες δόξαν τῷ κυρίῳ μὴ φέροντες.

Δεισιδαίμονος ἐκ πλάνης σὺν ὀρθοδόξοις, ὡς πάλαι Σαμαρεῖται μετὰ τῶν Ἰουδαίων, εἶναι τοῦ Θεοῦ λατρευταί, ἐθέλουσι φράτορες, ὁμως μετ' αἰσχύνης διώκονται.

Τὸν Ποντίφικα, ὃν τρέμουν πᾶσαι γλῶσσαι, ὁ ταπεινὸς Σπυρίδων, εἰς τὴν Γῆν καταράσσει, καὶ παίγνιον δίδωσι, τοῖς πίστει κραυγάζουσι, δόξα τῇ δυνάμει σου κύριε.

Θεοτοκίον.

Ἄπειρογάμως ἐκύησας, ὦ παρθένε, καὶ μετὰ τόκον ὤφθης
παρθενεύουσα πάλιν, ὅθεν ἀσιγήτοις φωναῖς, τὸ χαῖρέ
σοι Δέσποινα, πίστει ἀδικάστῳ κραυγάζομεν.

Ἄλλος· ἐν πνεύματι προβλέπων.

Σπυρίδων ὁ θεόφρων, οὐ μέλλει οὐδ' ἀργεῖ, ἐν πυρὶ ἐφί-
σταται ἐνδίκως μετ' ὀργῆς, τοῦ στρατιώτου τὰ πάντα
θεασαμένου, καὶ μεθ' ἡμέραν μεγάλως βοῶντος πᾶσιν,
ὄντως ὁ Σπυρίδων εἰργάσατο.

Ἐκάλυψε καὶ πάλαι Δαθάν καὶ Ἀβειρών, ὑπὸ Γῆν ὁ κύ-
ριος, μὴ ὄντας ἱερεῖς· νῦν δὲ Σπυρίδων τοὺς φράτορας ὡς
ἀνιέρους, εἰς βυθὸν ἄδου κατάγει, ὡς μὴ βοῶντας, Δόξα
τῇ δυνάμει σου κύριε.

Αἰσχύνηθε ὦ φλόροι, τὰ πράγματα βοᾶ· καὶ γὰρ ὡς
κακόδοξοι διώκεσθε αἰσχροῦς· πότε οὖν πότε γνώσεσθε,
ὅτι πλανήσθε· καὶ μέχρι τίνος τυφλοὶ Τοῖχον ψηλαφάτε·
ὄντως ἐπαξίως πεπόνθατε.

Θεοτοκίον.

Παρθένε θεοτόκε, ἀμόλυντε Σκηνή· μολυνθέντα πταίσμα-
σι, καθάρισόν με νῦν, τῶν οἰκτιρμῶν σου καθαρωτάταις,
βάνισι, καὶ δός μοι χεῖρα βοηθείας, ἵνα κράζω, δόξασοι
ἀγνή θεοδόξαστε.

ᾠδὴ ε'. Σὺ κύριε μου φῶς.

Σὺ κύριε Χριστέ, εἰς γῆν ὄντως κατέβραξας, τὴν ἐπαρσιν
τῶν λατίνων, τὴν σεπτὴν ἐκκλησίαν, ὑψώσας τῇ δυνάμει σου.

Σὺ πάλαι τὸν Κορῆ, ἱεραῖοις τολμήσαντα, ἐγάωσας ἀνο-
μοῦντα, καὶ νῦν οὕτω κολάζεις, παπιστάς τῇ δυνάμει σου.

Σὲ λόγε τοῦ θεοῦ, κεφαλὴν ἐπισάμεθα, ἀθάνατον ἐκκλη-
σίας τῆς σεπτῆς καὶ Καθόλου, τὸν πάπαν βδελυσσόμενοι.

Θεοτοκίον.

Σὲ δπλον ἀρβραγῆς, κατ' ἐχθρῶν προβαλλόμεθα· σὲ ἄγκυ-
ραν καὶ ἐλπίδα, τῆς ἡμῶν σωτηρίας, θεόθυμπε κεκτήμεθα.

Ἄλλος. Τὸ φαινόν ἡμῖν ἐξανάτειλον.

Χρεωστικῶς πιστοὶ ἀνυμνήσωμεν, νῦν τὸν Σπυρίδωνα,

τὸν ὀρθρίσαντα ἐπὶ τὸν κίνδυνον τῆς ἐκκλησίας, κράτιστον δεφένσορα, ἐώας καὶ καύχημα.

Τοὺς ταπεινοὺς ἡμᾶς ἐκ τῆς θλίψεως, χεὶρ ἐξανέστησε, τοῦ Σπυρίδωνος· καὶ γὰρ ὡς ὄργανον τοῦ Παρακλήτου, ἔτοιμος εὐρίσκαται, ἐχθρῶν πρὸς καθαίρεσιν.

Τὸ δυτικὸν λοιπὸν φρατορίδιον, ὡς ἄλλος Ἄρειος ἀποβέβληται, καὶ ὡς ὢν βέβηλος, ἐν τοῖς βεβηλοῖς, θέαμα παναίσχιστον, ὁ αἰσχιστος εὐρηται.

Θεοτοκίον.

Ὡς Κιβωτός σεμνή ἀγιάσματος, καὶ ὡς πυρίμορφος θρόνος ἅγιος, καὶ ὡς παλάτιον ἡγιασμένον, Δέσπινα ἐχώρησας, θεὸν παντοκράτορα.

ὠδὴ 5'. Θύτῳτοι, μετὰ φωνῆς.

Οὐ Πάπαν, ἀλλὰ Χριστὸν θεμέλιον ἔχουσα, ἡ πανταχοῦ ἐκκλησία, ἐγκαυχᾶται μόνῃ, ὡς ἀθανάτῳ, καὶ δοξάζει, ὡς λυτρωθεῖσα, τιμίῳ ἐν αἵματι.

Γνώτωσαν, τῶν δυσμενῶν φρατόρων τὰ κόμματα, τὴν τῶν γραικῶν ἐκκλησίαν, τοῖς πατέρων ὄροις ἐφεπομένην, καὶ δικάζει, ὁ τοῦ ὑψίστου ὀφθαλμὸς ἀνωθεν.

Οὐ λόγοι, σοριστικοὶ ἐυνήσονται ἄφρονις, τὴν προφανῶς γενομένην, καθ' ὑμῶν ἐνδίκως θεομηνίαν, ἀνατρέψας· τοῖς γὰρ πράγμασιν οἱ λόγοι ἐλέγχονται.

Ὡ θαῦμα, τῶν ἀπάντων θαυμάτων κοινότερον· ὅτι Παρθένος ἐν μήτρᾳ τὸν τὰ σύμπαντα περιέχοντα, ἀπειράνδρως συλλαβοῦσα, οὐκ ἐστενοχώρησεν.

Ἄλλος. Τὸν Προφήτην Ἰωννᾶν.

Οἱ τυφλοὶ καὶ οἱ χῶλοί, οἱ τοῦ Πάπα λατρευταί, ἀπαράδεκτοὶ εἰσιν, εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ, ὡς γέγραπται, καὶ ὡς βδελύγματα ἔξω ρίπτονται.

Τῆς δεήσεως ἡμῶν, ἐπακούσας ὁ Θεὸς, καθαιρεῖ τὸν παπισμὸν, πολυτρόπως πολεμῶν, ἀλλὰ καὶ οὕτω μένει ἀσύνητος.

Ἐν Κερκύρα τῇ κλεινῇ, ἐδοξάσθη ἐκ Θεοῦ, ἐκκλησία ἡ σεπτὴ, ἡ ἁγία Κιβωτός, ἡ ἔχουσα τὸ θεῖον σῶμα, τὸ τοῦ Σπυρίδωνος.

Θεοτοκίον.

Τρικυμίας λογισμῶν, καὶ παθῶν ἐπαγωγαί, καὶ θυθὸς ἀμαρτιῶν, τὴν ἀθλίαν μου ψυχὴν, χειμάζουσι βοήθησόν μοι ἅγια Δέσποινα.

Κοντάκιον· ἡ Παρθένος σήμερον.

Ἐκκλησία σήμερον, λαμπρῶς ἐόρταζε πάσα, τῶν ἐχθρῶν τὴν ἐπαρσιν, κατετρόχαγμένην ὁρώσα· ἀνωθεν τὸ πῦρ κατέροχεται φλέγον· κάτω δὲ ἡ Γῆ τινάσσεται στρεφομένη, καὶ καλύπτει τοὺς τοῦ ψεύδους, προστάτας χάος, ὡς τὸν Δαθάν καὶ Ἀθειρών.

Ὁ οἶκος.

Χρεωστικῶς οἱ πιστοὶ πάντες, τὸν μέγαν ἐν ἱεράρχαις ὑμνήσωμεν Σπυριδῶνα· ἡ γὰρ αὐτοῦ παραδόξως ἐν τῇ Κερκύρα γενομένη θαυματουργία, δόξα τῶν εὐσεβοῦντων γραικῶν ὑπάρχει καὶ σέμνωμα· διὰ γὰρ ταύτης, σαφῶς, λαμπρῶς, καὶ ἀναμφισβόλως, ἡμεῖς μὲν ἐξ ὧν καὶ μεθ' ὧν τυγχάνει διαμένων, εὐσεβοῦντες ἀναδείχθημεν· οἱ δὲ τοῖς τοῦ Πάπα ληρήμασιν ἐπόμενοι, αἰρετικοῖτε καὶ κακόδοξοι, καὶ θεῷ ἱερὰσθε ἀπόστοργοι· δεῖ ὁ καὶ τοὺς τοῦτο ποιεῖν ἐν τῷ πανσέπτῳ αὐτοῦ Ναῷ διανορθέντας, ἐν δίκῃ καταχάσων, ὡς ποτὲ ὁ Μωϋσῆς τὸν Δαθάν καὶ τὸν Ἀθειρών.

Στίχοι

Ὁ θαυματουργός, καὶ τέθηκε Σπυριδῶν,
 Τοῦ θαυματουργεῖν οὐκ ἔληξεν εἰσέτι.
 ὧς ῥηλοῖ τίσι παπιστάς τειρομένοις θεὸς ἤκων
 ὠδὴ ζ'. Ἐν τῇ Καμίνῳ.

Ἐξω οἱ κύνες, ἐξω ὁ θυῶν ἄζυμα παπιστής, ἐνδον εἰς ναὸν τὸν ἅγιον τοῦ Θεοῦ· ἀναμέλπειν γὰρ οὐκ ἔμαθον, εὐλογημένος εἶ ἐν τῷ Ναῷ τῆς δόξης σου κύριε.

Ὡσπερ Ἡλίας, τῆς εὐσεβείας ζήλω σὺ ἐπιστάς, σκεύη μιαρῶν αἰρέσεων ἐν πυρὶ, παραδόξως κατηνάλωσας μὴ εὐλογοῦντας, ἐνδον τοῦ Ναοῦ τῆς δόξης τὸν κύριον.

Ἀγαλλομένη, ὡς κεκτημένη, ἡ Κέρκυρα αἰεὶ, πάτερ κατὰ τῶν αἰρέσεων τῶν ἐγγύς, ἐλατήρα σε καὶ φύλακα, εὐλογημένος εἰς αἰεὶ βοᾷ, τῆς δόξης ὁ κύριος.

Θεοτοκίον.

Τὸ τοῦ ὑψίστου, ἡγιασμένη θεῖον σκῆνωμα, χαῖρε· διὰ σοῦ γὰρ δέδοται ἡ χαρὰ, θεοτόκε τοῖς κραυγάζουσιν, εὐλογημένη σὺ ἐν γυναιξίν, ὑπάρχεις πανάμωμε Δέσποινα.

*Ἄλλος· ἡ Κάμινος σωτὴρ ἐδροσιζετο.

Ὁ Τύραννος ἐχθρὸς κατεστρέφετο, οἱ πρότερον δακρύνοντες ἐψαλλον, εὐλογητὸς ὁ θεὸς ὁ τῶν πατέρων ἡμῶν.

Κατέσειτε τὸ ἄστν εἰς ὄλεθρον, Σπυρίδων ὁ θεόφρων τοῖς ψάλλουσιν, εὐλογητὸς ὁ θεὸς ὁ τῶν πατέρων ἡμῶν.

Ἐσκίρτησαν παμμάκαρ οἱ δοῦλοι σου, βυσθέντες παραδόξως, καὶ ἐψαλλον, εὐλογητὸς ὁ θεὸς ὁ τῶν πατέρων ἡμῶν.

Θεοτοκίον.

Στερέωσον τὸν Νοῦν μου τρεπόμενον, τὸν λογισμὸν κλονούμενον ἔδρασον, ἐν ἀσαλεύτῳ με Πέτρα, τῇ σῇ σκέπῃ Μητροπάρθενε.

ᾠδὴ ἡ. Χαῖρας ἐκπετάσας Δανιήλ.

Σκῆνωμα θεοῦ τὸ νοητὸν, τερπνὸς Παράδεισος, Νύμφητε πάγκαλος, ἡ ἐκκλησία νῦν δέδεικται, καὶ κροτεῖ τὰ νικητήρια, καὶ τοὺς οἰκίους συγκαλεῖ πρὸς εὐφροσύνην λαοὺς, κατησχύνθη Πάπας ὁ Ῥώμης, βοῶσα καὶ πέπτωκεν.

Αἰσχύνθητε πλάνοι δυτικοί, καὶ ἐγκαλύφθητε, τρώγλας εἰσεύοντες, τὰ προσώποις ἰδιαζοντα, ἐν θεότητι συγγέοντες, μὴ αἰδισθεντες, τὸν ἡμᾶς μιστιγωγοῦντα Χριστόν, ἐκ πατρὸς τὸ πνεῦμα κηρύττειν, ἀνάρχως τὸ ἅγιον.

Σήμερον ἐξ ὕψους ἐνιδῶν Χριστὸς ὁ κύριος, ἦν περ ἐκτήσατο, τῷ τιμίῳ αὐτοῦ αἵματι ἐκκλησίαν ἐξεδίχησε· τῶν γὰρ φρατόρων καθαιρεῖ τὰς παρανόμους βουλάς, μὴ βοώντων, πάντα τὰ ἔργα ὑμνεῖτε τὸν κύριον.

Θεοτοκίον.

Σὺ μόνη ἐν πάσαις γεννεαῖς, Παρθένε ἄχραντε, μήτηρ ἑδείχθης θεοῦ, σὺ τῆς θεότητος γέγονας, ἐνδαιήτημα πανάμωμε, μὴ φλογισθεῖσα τῷ πυρὶ τοῦ ἀπροσίτου φωτός, ὅθεν πάντες σέ εὐλογοῦμεν Μαρία Θεόνυμφε.

*Ἄλλος· ὃν φρίττουσιν ἄγγελοι.

Τὶ μάτην ἀνόητοι προτείνετε ἡμῖν, τῆς Γῆς τὰ ληρήματα,

καὶ σκήπτρα καὶ ἀρχαί· οὐ ταῦτα βραβεῖα, οὐδὲ μενοῦν μισθοί, τοῖς ὀρθῶς ὑμνοῦσι τὸ πνεῦμα εἰς αἰῶνας.

Οὐκ ἔστι συμφώνησις, οὐδέποτε ἡμῖν, καὶ Πάπα τῆς Δύσεως, ἐν οἴκῳ τοῦ θεοῦ· ὁ μὲν γὰρ ἀζύμωσ, ἐν ζύμωσ δὲ ἡμεῖς· καὶ υἱοῦ τὸ πνεῦμα οὐκ ἐξ υἱοῦ ὑμνοῦμεν.

Ἐπώλετο, πέπτωκε τὸ ράντισμα ἰδοῦ· ὁ Πάπας ἀμύητος, καὶ ὀλως βδελυκτός· τοῦτο ἐκ Κερκύρας ὁ Σπυρίδων βοᾷ, τὰς τρεῖς καταδύσεις ποιοῦσι κατὰ λόγον.

Θεοτοκίον.

Ἀνάστησον κείμενον, εἰς βάθημε κακῶν, τοὺς νῦν πολεμοῦντάς με πολέμησον ἐχθρούς· τρωθέντα ἀτόποις, ἡδοναῖς τὴν ψυχὴν, ἀγνή μὴ παρίδης, ἀλλ' οἰκτεῖρον καὶ σῶσον.

ὦδὴ θ'. Λίθος ἀχειρότμητος ὄρους.

Δεῦτε καθαρᾷ τῇ καρδίᾳ, καὶ νηφαλαίᾳ διανοίᾳ, τῆς τοῦ βασιλέως θυγατρὸς, τῆς ἐκκλησίας τὴν ὠραιότητα, ὑπὲρ χρυσίον λάμπουσιν κατανοοῦντες μεγαλύνομεν.

Χαῖρε καὶ εὐφραίνου ἡ Νύμφη, τοῦ βασιλέως τοῦ μεγάλου, ἐνστερνεζομένη ἀπαύστως, αὐτοῦ τὴν πίσιν ἀκαινοτόμητον, υἱοῦ μὲν πνεῦμα ψάλλουσα, ἐκ τοῦ υἱοῦ δὲ σὺ οὐδέποτε.

Τὴν ἐξ ὕψους ἄμυναν σῶτερ, τῇ ἐκκλησίᾳ σου παρέσχες, πάπαν γὰρ οὐκ οἶδεν, εἰ μὴ σὲ Χριστέ μουῦντα, ἐν τῷ αἴτιον εἶναι, σοῦ τοῦ υἱοῦ καὶ πνεύματος, τὸ ἀναρχόν τε καὶ ἀναίτιον.

Θεοτοκίον.

Δέχου τὰς λιτὰς τοῦ λαοῦ σου, πρὸς τὸν υἱόν σου θεοτόκε, ἰλεωσαμένη εὐμενῶς, ἡμᾶς κινδύνων καὶ περιστάσεων, ρυθθῆναι τοὺς ὑμνοῦντάς σε· σὺ γὰρ προστάτης καὶ ἐλπὶς ἡμῶν.

*Ἄλλος. Τὴν ζωοδόχον πηγὴν τὴν ἀένναον.

Ὁ τοὺς ἑώους ἡμᾶς τοῖς ἐκ Δύσεως, ἀναμιχθῆναι κωλύων τοῖς θαύμασιν· ὁ λαὸν τὸν ἅγιον ὀδηγῶν ἐκάστοτε, εἰς οὐρανὸν ἀπὸ γῆς, θεῖος Σπυρίδων, φωτειδὴς ἐν ἡμῖν στύλος γνωρίζεται.

Παλινωδίαν μετ' αἰσχύνης ἄσαντες οἱ περιόντες τὴν ὕλην μετέθηκαν, σὺν σπουδῇ κραυγαζόντες, τί δὴ φίλοι μέλλετε; καὶ τοὺς λοιποὺς ἀπὸ γῆς πάντα ἐκτρίβει, τὰ τοῦ βομοῦ πάντα ἐκείθεν ἀξάρατε.

Ἄνατολῶν ὁ Σπυρίδων ὀσμώμενος, εἰς δὲ τὴν Δύσιν καλῶς μεταθέμενος, ἐκδικεῖ τὰ πάτρια, παπιστῶν τὴν ἔπαρσιν. ἐξ οὐρανοῦ, ὡς ποτὲ τὴν ἑωσφόρου, συγκαταστροφῶν, καὶ δείκνυσι παίγνιον.

Θεστοκίον.

Ῥουπαρωτάτοις ἐν χεῖλεσι Πάγκαγε, ἡ καθαρῶτατον λόγον κηρύσσας, τὴν εὐχὴν προσάγωσσι, καθαρὸν μ' ἀνάδειξον, παντοδαπῶν μολυσμῶν ὄντα μὲ πλήρη, μεσιτεύοντος τοῦ θεοῦ Σπυρίδωνος.

Ἐξ ἀποστελλάριον· Γυναῖκες ἀκουτίσθητε.

Συστήματα εὐφραίνονται, τὰ τῶν Συνόδων σήμερον, ὁρῶντα βεβαιωμένους, ὡς ἱεράρχα Σπυρίδων, τοὺς ἱεροῦς αὐτῶν ὄρους· σὺ γὰρ ἐξεδίκησας, τὸ πάνσεπτον ἀξίωμα, διὰ πυρὸς οὐρανήν, αὐτῶν καὶ τῆς ἀληθείας.

Θεστοκίον.

Τὴν φύσιν ἀνεκαίνισας, φθαρεῖσαν τοῦ προπάτορος, ὑπερφυῶς συλλαβοῦσα, καὶ ἀπειράνδρως τεκοῦσα, τὸν πλάστην πάσης φύσεως. ὑφ' οὗ νικῶντες ὠφθησαν, γραικοὶ λατίνους μέλποντες, σὲ τῆς ἡμῶν σωτηρίας, τὴν ἀπαρχὴν θεοτόκε.

Εἰς τοὺς αἰνους· ἤχ. δ'. Ὁ ἐξ ὑψίστου κληθεὶς.

Ὁ τῆς ἐξ ὑψους ταχείας βοήθειας· ὅτι ὁ πανύψιστος λόγος καὶ κύριος, ἡ κεφαλὴ ἡ ἀθάνατος, τῆς ἐκκλησίας ἀλλ' οὐχ ὁ πάπας ὁ βδελυρώτατος, ταύτης προνοούμενος, φθάνει ῥυόμενος, καθάπερ μήτηρ φιλόσοργος, ἐκ τῶν κινδύνων, καὶ τῶν σκανδάλων τῶν ἐκ τῆς Δύσεως· σοὺ γὰρ τὰ τεῖχη ἐζωγράφισα, ἐν χερσὶ ταῖς ἐμαῖς, πρὸς αὐτὴν φησι, καὶ οὐλήσεσθαι μέλλω, τοῦ λυτροῦσθαι σε τῶν θλίψεων.

Σήμερον χαίρει καὶ Φώτιος ὁ θεῖος, ὁ πρῶτος ἐν πνεύματι, δεῖξας τὰ σχίσματα, ὡς ἐκ τῆς Ῥώμης ἀρξάμενα· μετὰ δὲ τοῦτον, ὁ τοῦ Πάπα ρίψας μνημόσυνον, μέλος ὡς ἀνιάτρην ἐκλογησάμενος; μετὰ Συνόδου ὁ Σέργιος· καὶ γὰρ ὁρῶσιν, ἀποβληθέντας ἐκ θεοῦ σήμερον· ὅθεν κατ' ἴχνος ὡς στοιχήσαντες, τῷ λαλοῦντι Χριστῷ τῷ Θεῷ ἡμῶν, ἰκετεύουσι σῶσαι καὶ φωτίσαι τὰς ψυχὰς ἡμῶν.

Νῦν Φλωρεντία αἰσχύνθητι, καὶ κρύψον, τοῦ ψεύδους τὸ ἀθυρμα, Ὅρον τὸν βέβηλον· καὶ σὺ Κερκύρας τὸ βδέλυγ-

ρα, ἀχραιοκόλαξ, καὶ ἀποστάτης Πέτρος Ἀρκούδιος· Λέωντε Ἀλάτιος τῆς Χίου ἔκτωμα, καὶ παπολάτρης γενόμενος· καὶ μετὰ τούτων, οἱ ἐκ τῆς Τάργας καταψευδόμενος ἄπιτε πάντες νῦν εἰς κόρακας· ὁ Σπυριδῶν ὑμᾶς ἀπελέγχει τρανώς, κατασφύρων, ἐκβάλλων, οὗς ὑμεῖς ὑποστηρίζεται. Χαίροις ὦ Μάρκε τὸ θαῦμα τῶν αἰώνων, ὁ μόνος πρὸς ἅπαντας ἀγωνισάμενος, πρὸς ὁμοφύλους, πρὸς φράτορας, καὶ κατ' ἰδίαν αὐτῆς τῆς δόσεως τὸν Πανύψισον· βλέπε τοὺς ἀγῶνας σου, καὶ τὰ παλαίσματα, κεκυρωμένα ὡς ἐνθεα, εἰς τοὺς αἰῶνας, καὶ ἐπαγάλου μετὰ Σπυριδῶνος, μεθ' οὗ συμρώνως καὶ θεσπίσαντες, ὡς διδάσκει Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν, ἰκετεύσατε τοῦτον τοῦ σωθῆναι τὰς ψυχὰς ἡμῶν.

Δόξα ἤχ. πλ. 6'.

Ἰεραρχῶν τὴν Καλλονήν, τὸ τῶν Συνόδιον κλέος, τὴν φρίκην τῶν Λατίνων, καὶ τῶν πιστῶν ἀντιλήπτορα μέγιστον, συνελθόντες, ὦ φιλόρτοι, ἀσματικοὺς ἐγκωμίοις ὑμνήσωμεν λέγοντες, χαίροις ὁ τῆς ἐώης φωστῆρ, καὶ βλάστημα τερπνόν, καὶ καύχημα περιδοξόν· χαίροις ὁ καταργήσας τὰς ἐπινοίας τῶν παρανόμων, καὶ βωμὸν τὸν βέβηλον ἐν τῷ σῶ Ναῶ μὴ καταδιξάμενος· χαίροις ὁ τὴν ἀγέρωχον ὄφρυν καταβαλὼν τοῦ Ποντίφικος, τῶν δὲ Γραικῶν ὑψώσας τὴν ὀρθόδοξον Πίστιν ἐν τοῖς πέρασιν. Καὶ νῦν Σπυριδῶν πανθαύμαστε, μὴ πάσης προσεβείων Χριστῷ τῷ Θεῷ τοῦ φυλάττεσθαι ἡμῶν ἀεὶ, τὴν εὐσέβειαν ἄτρωτον.

Καὶ νῦν ἤχ. 6'.

Σήμερον τῷ Ναῶ προσάγεται, ἡ πανάμωμος Παρθένος εἰς κατοικητήριον τοῦ παντάνακτος Θεοῦ, καὶ πάσης τῆς ζωῆς ἡμῶν τροφοῦ· σήμερον τὸ καθαρῶτατον ἀγίασμα, ὡς τριετίζουσα Δάμαλις, εἰς τὰ ἅγια τῶν ἀγίων εἰσάγεται· ταύτη ἐκδοήσωμεν, ὡς ὁ ἄγγελος· χαῖρε μόνῃ ἐν γυναιξίν εὐλογημένη.

Δοξολογία μεγάλη, καὶ ἀπόλυσις· εἰς τὴν λειτουργίαν, ὡς σύνηθεσ· ἀπόστολος πρὸς Ἰωμαίους, ἡ ἀρχή, οἶδαμεν ὅτι τοῖς ἀγαπῶσι τὸν Θεόν, πάντα συναργεῖ εἰς τὸ ἀγαθόν· τέλος, ὅς καὶ ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν· Εὐαγγέλιον τὸ τοῦ Χρυσοστόμου· κοινωνικόν, ἐξομολόγησις καὶ μεγαλοπρέπεια τὸ ἔργον αὐτοῦ, καὶ ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος.

Τῷ συντελεστῇ Θεῷ τῶν καλῶν, χάρις εἰς τοὺς αἰῶνας.